

**FERDİ VE SOSYAL BAĞLAMDA ŞİDDET
VE ZORBALIĞA KARŞI İSLAM**

Rukiye YILDIZ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Abdülmecit OKCU
2022
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Rukiye YILDIZ

**FERDİ VE SOSYAL BAĞLAMDA ŞİDDET VE ZORBALIĞA
KARŞI İSLAM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Abdülmecit OKCU

ERZURUM - 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdölmecit OKCU danışmanlığında, Rukiye YILDIZ tarafından hazırlanan bu çalışma 03/06/2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Abdölmecit OKCU İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi :Faiz KALIN İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi :Ali YILMAZ İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Aslı ıslak imzalıdır
Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Ferdî ve sosyal Bağlamda Şiddet ve Zorbalığa Karşı İslam" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

03/06/2022

Rukiye YILDIZ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI ve KAPSAMI	2
III. ARAŞTIRMANIN METODU ve KAYNAKLARI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

FERDİ VE SOSYAL BAĞLAMDA ŞİDDETİN MAHİYETİ

1.1. GENEL OLARAK ŞİDDET	4
1.2. ŞİDDETİN KAVRAMSAL ALANI	7
1.3. ŞİDDETİN TÜRLERİ	12
1.3.1. Fiziksel şiddet.....	13
1.3.2. Psikolojik/ Duygusal Şiddet:	14
1.3.3. Cinsel Şiddet.....	16
1.3.4. Ekonomik Şiddet	17
1.3.5. Siber Şiddet	18
1.4. ZORBALIK KAVRAMI	19
1.5. ŞİDDETİN NEDENLERİ.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

FERT VE TOPLUMA YÖNELİK ŞİDDET KARŞISINDA İSLAM

2.1. FERDİN KENDİNE YÖNELİK ŞİDDETİNİN YASAKLANMASI	27
2.1.1. İntihar ve Bedene Zarar Veren Şeylerin Yasaklanması	29
2.2. TOPLUMA YÖNELİK ŞİDDETİN YASAKLANMASI	34
2.2.1 Cana Kıymanın Yasaklanması	36
2.2.4. Alay, Lakap Takma ve Küçük Düşürmenin Yasaklanması	43
2.2.2. Aile İçi Şiddetin Yasaklanması	47

2.2.3. Anne-Babaya Şiddetin Yasaklanması	57
2.2.5. Engellilere Yönelik Şiddetin Yasaklanması	61
2.2.6. Tebliğ Yaparken Şiddetin Yasaklanması	68
2.2.7. Doğaya ve Hayvana ve Yönelik Şiddetin Yasaklanması	75
2.2.8. Mültecilere Yönelik Şiddetin Yasaklanması	84
2.3. ŞİDDETİN OLUMLU DAVRANIŞLARDA GÖRÜLMESİ ve ÇÖZÜM	
YOLLARI	90
2.3.1. İnançta Orta Yollu Olmak	93
2.3.2. İbadetlerde Orta Yollu Olmak	95
2.3.3. Davranışta, Duygularda, Sevgi ve Nefrette Orta Yollu Olmak	99
2.3.4. Yeme – İçme ve Giyinme Hususunda Orta Yollu Olmak	102
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ	118

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERDİ VE SOSYAL BAĞLAMDA ŞİDDET VE ZORBALIĞA KARŞI İSLAM

Rukiye YILDIZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdülmecit OKCU

2022, 118 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Abdülmecit OKCU

Prof. Dr. Faiz KALIN

Doç. Dr. Ali YILMAZ

Bu çalışmada günümüzde mühim bir soruna dönüşen ve gittikçe etkisini artıran “şiddet” ferdi ve sosyal bağlamda ele alınmıştır. Şiddeti farklı boyutlarıyla ele alan çalışmalar vardır. Ancak biz bu çalışmada, şiddete maruz kalan her varlığı belli sınırlar çerçevesinde ele alarak ve şiddet türlerine Kur’ân-ı Kerim’in bakışını ve önerdiği çözümleri tespit ederek alana katkı sağlamayı amaçlamaktayız. Çalışmada insana ve evrendeki her şeye gösterilen şiddet, Kur’ân’ın bakış açısıyla irdelenmiştir.

Araştırmada konunun kapsamının genişliği dikkate alınarak Kur’an-ı Kerim’de mevcut olan konu ile alakalı ayetlerin bir kısmına yer verilmiştir. Ayrıca rivayet ve dirayet tefsirlerine müracaat edilerek bu ayetler hakkında müfessirlerin yorumları tespit edilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) konumuzla alakalı rivayetleri için Buhari, Müslim vb. çeşitli hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Temel kavramların tanımı için ise klasik ve modern Arapça sözlüklere müracaat edilmiş, tefsir ve sözlüklerin genellikle orijinal dilinden faydalanılmaya çalışılmış bazı tefsirlerin ise çevirileri kullanılmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir: Birinci bölümde şiddet kavramı, şiddetin türleri ve Kur’ân’da yer alan şiddet ile alakalı lafızlar ve kullanıldığı anlamlar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Kur’an’ın şiddete karşı olduğu, İslam’da şiddetin söz konusu dahi olmadığı aksine İslam’ın yeryüzünde bulunan canlı cansız her varlığa değer verdiğine dair değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç kısmında ise konu ile ilgili ayet ve hadisler dikkate alınarak İslam’ın, şiddetin oluşmaması için aldığı tedbirler belirlenerek şiddetin her türüne karşı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, İnsan, Şiddet, Hayvan, Vasat.

ABSTRACT**MASTER THESIS****İSLAM AGAINST VIOLENCE AND BULLYING IN THE PERSONAL AND SOCIAL CONTEXT****Rukiye YILDIZ****Advisor: Prof. Dr. Abdlmecit OKCU****2022, Page: 118****Jury: Prof. Dr. Abdlmecit OKCU****Prof. Dr. Faiz KALIN****Assoc. Prof. Dr. Ali YILMAZ**

In this study, "violence", which has become a serious social problem and is increasing its impact, is discussed in the individual and social context. There are many studies that deal with violence in different dimensions. However, in this study, we aim to contribute to the field by considering every entity exposed to violence within certain limits and by determining the perspective of the Qur'an and the solutions it offers to the types of violence. In the study, the violent and cruel behaviors that people show against both themselves and everything around them are examined from the perspective of the Qur'an.

Considering the breadth of the scope of the subject in the research, some of the verses in the Qur'an related to the subject are included. In addition, the interpretations of the commentators about these verses were determined by applying to the interpretations of narration and wisdom. Various hadith sources, related to our subject, like Bukhari, Muslim etc. were consulted for the narrations of the Prophet Muhammad (saw). For the definition of basic concepts, classical and modern Arabic dictionaries were consulted, the original language of tafsir and dictionaries was tried to be used in general, and the translations of some tafsirs were used.

Our study consists of an introduction and two parts: In the first part, the concept of violence, the types of violence and the words related to violence in the Qur'an and their meanings are discussed. In the second part, evaluations have been made that the Qur'an is against violence and that there is no question of violence in Islam, on the contrary, Islam values every living and inanimate creature on earth. In the conclusion part, taking into account the verses and hadiths about violence, the measures taken by Islam to prevent violence from occurring were determined and it was tried to be revealed that Islam is against all forms of violence.

Keywords: Qur'an, Human, Violence, Animal, Average.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s	: Aleyhi's-Selam.
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviri
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİBY.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
Haz.	:Hazırlayan
nşr:	:Neşreden
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
r.a.	: Radiyallahu anh
S.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
t.s.	: Yayın tarihi yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İnsanın var oluşundan içinde bulunduğumuz asra kadar çeşitliliğini ve dozunu artırarak devam eden şiddet, günümüz insanların en büyük problemlerinden biri olmuştur. Gerek batı toplumlarında gerek Müslüman toplumlarda varlığını devam ettiren şiddet, oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Gündelik ilişkilerde, ailede, siyasette, ekonomide, sosyal ortamlarda ve daha pek çok yerde insanlar şiddete maruz kalmaktadır.

Şiddetin; fiziksel, psikolojik, sözel vb. pek çok türü mevcut olmakla birlikte şiddetin ne olduğu toplumlara göre değişiklik gösterebilir. Ancak genel anlamda olumsuz olan ve ferdin kendisine ya da karşısındakine zarar verici her türden davranış şiddet içerisinde değerlendirilir. Şiddet, yalnızca uygulandığı insanı ya da dönemi değil, önceki ve sonraki nesilleri de etkileyen önemli bir konudur.

Kur’ân-ı Kerim, şiddet içerikli her türlü davranışa karşı olmakla birlikte insanları bu tür davranışlardan uzak tutmak için iyiliği, merhameti esas almış; zulmün her türlüünü yasaklamıştır. Yüce Yaratıcı, yeryüzünde sadece insana değil ağaca, bitkiye, hayvana kısaca bütün mahlûkata karşı merhametli davranılmasını istemiş ve orta yolu tutan kişileri övmüş, aksi şekilde davrananların ise Allah’ın gazabına uğrayacağını belirtmiştir. Kur’ân, Müslümanları “orta ümmet” olarak vasıflandırmış; ifrat ve tefritten uzak olmalarını emretmiş, kötü davranışlara karşı da insanları uyarma görevi vermiştir. Başka bir deyişle Kur’ân; inançta ibadette, sevgide, saygıda, nefrette, yeme-içme, giyinme vb. her türlü istek ve arzuda aşırılıktan uzak mutedil bir yol tavsiye etmiştir.

Kur’ân-ı Kerim ve açıklayıcısı Hz. Peygamber’in söylemlerinden şiddetin, fiziksel veya psikolojik hiçbir türünün asla hoş görülmediği, evrendeki canlı, cansız her varlığın değerli ve korunmaya layık olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamın konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar rehberliği ile yardım eden danışman hocam Prof. Dr. Abdülmecit OKCU’ya şükranlarımı arz ederim. Teze görüş ve önerileriyle katkıda bulunan Ali YILMAZ ve Faiz KALIN hocalarıma teşekkür ederim. Tez aşamasında bilgisinden faydalandığım, isimlerinin tek tek belirtemesem de emeği geçen hocalarıma her birine teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve ÖNEMİ

İnsanlık tarihinden başlayarak asrımıza kadar varlığını sürdüren şiddet evrensel bir problem olması hasebiyle bütün insanlığı ilgilendiren bir olgudur. Bireye, topluluğa, uygulanabilen şiddet insanlar dışındaki varlıklara yönelikte yapılmaktadır. Bununla birlikte şiddetin meydana gelmesinde pek çok etken vardır: “Psikososyal durumlar, kültür, din ya da ailenin etkisi” nedenlerin bir kaçıdır. İnsanların sorunlarını konuşarak, iletişim kurarak, adalet bağlamında çözmek yerine daha kolay olduğunu düşündükleri şiddete başvurmaları da bir etkindir. Büyük küçük, kadın erkek, hayvan, nebat ayırt etmeksizin bütün varlıklar bu olumsuz durumdan muzdariptir.

İnsanlık için ciddi bir problem haline gelen şiddetin nereden, kimden, ne şekilde ortaya çıkacağı belli olmamaktadır çünkü çeşitliliği artmıştır. Bu çeşitlilik sebebiyle de ortak bir tanımı da mevcut değildir. Böylesine grift bir durumla karşılaşmak insan yaşamını zorlaştırmaktadır bundan dolayı şiddeti bertaraf edecek çözümler oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Bu sebeple konuyu Müslümanlar açısından ele almakta fayda görülmüştür. Çünkü şiddete başvuranlar arasında İslam dinine mensup birey ve toplumlar da mevcuttur.

Müslümanların gösterdiği şiddet menşeli tavırlar batılı ve belli bir kesim tarafından İslamiyet’e mal edilmektedir. Örneğin; bazı aşırı grupların İslam adına Kur’ân’dan bir takım ayetleri referans sunarak, dini istismar etmek suretiyle insanlara uyguladıkları olumsuz, saldırgan tutumları bu minvalde değerlendirilebilir. Oysa Kur’ân ayetlerinin nazil olduğu ortam, şartlar dikkate alındığında ayetlerin amacı doğru şekilde anlaşılacaktır konunun önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

İslam’ın temel kaynağı Kur’ân’ın zulme, zorbalığa, şiddete bakışı açıktır. Allah, yüce kelimasında pek çok ayetle bu durumu belirtmiş, sosyal ilişkilerde insanların nasıl tutumlarda bulunabileceğine yönelik emir ve yasaklar getirmiştir. Aynı zamanda insan hayatının huzurla idame etmesi maksadıyla doğuştan sahip olunan, hayat, namus, mal ve dini seçimlerine kutsilik atfetmiş ve dokunulmaz kılmıştır. İslam’ın ikinci kaynağı olan ve bir nevi Kur’ân’ın tefsiri olan hadislerde şiddet karşıtı tavır ön plandadır. Hz. Muhammed’in yaşamına bakıldığında bu husus net olarak görülmektedir. Çünkü O,

şiddetli davranışlar bir yana beddua fiiline bile başvurmamış, kedisine eziyet eden, zorbalık yapanlara karşı bağışlama yolunu tercih etmiştir. İşte bütün bunlar Müslüman bireylerin özgür iradeleriyle yaptıkları şiddet içerikli davranışların dini açıdan kabul görülmediğini, desteklenmediği aksine İslam'ın sevgi ve merhamet dini olduğunu göstermesi bakımından mühimdir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI ve KAPSAMI

Müslüman birey karşılaştığı kötü davranışlara, aşırılıklara karşı duyarsız kalmamalıdır çünkü Yüce Allah, inanlara kötülüğe engel olma, iyiliği emretme görevi yüklemiştir. Başka bir deyişle inananlar, toplumda ya da yeryüzünde fesat çıkaracak, zarar verecek tavırlar sergileyenleri ikaz edip kötülüğün toplumda yayılmasının önüne geçmekle mükelleftir çünkü dünyanın her yerinde, her saniye ve her alanda örneğin; evde, ailede, iş yerinde pek çok insan şiddet barındıran eylemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu sebeple toplumu ilgilendiren böylesine önemli bir konuda Müslüman asla duyarsız kalmamalıdır. Farklı ırklara, dinlere, görüşlere sahip topluluklarda insanlar şiddet uygulamakta ya da bu olgunun kurbanı olmaktadır. Aşırılık içeren bu tutumlara maruz kalanlar ise bebeğinden, yaşlısına, kedisinden ağacına kadar kısacası her türden varlıktır. Bunların haricinde insanların kendilerine yönelik sergiledikleri mazoşistçe davranışlar, intiharlarda bu kapsamda değerlendirilebilir. Çağımızda insanlar ırkı, dini, mezhebi, cinsiyeti, rengi ve daha pek çok bahanelerle saldırganlık eyleminin hedefi olmaktadır. Yalnız insanlar değil bitki, ağaç, hayvan türleri de bu saldırgan davranışlara maruz kalmaktadır.

Bu çalışmada İslam dininin şiddeti desteklediği düşüncesi ve iddiasında bulunanların ayetleri tarihsel bağlamında değerlendirmeden kişi ya da grupların davranışlarını kaynak göstermelerinin doğru olmadığını, Müslümanların bu olumsuz içerikli davranışları sergilemelerin de iddia edildiği gibi dinin bir rolü olmadığını, Kur'ân'ın herhangi bir şiddet türünü desteklemediğini aksine şiddetin oluşmaması için aldığı tedbirleri de belirterek bu düşüncenin hatalı olduğu ortaya koymak amaçlanmıştır. Ancak konunun geniş bir alanı içermesi ve konunun dağılmaması için şiddete konu olan, şiddet lafzının yerine kullanılan kavramların bulunduğu ayetler ve İslam'ın şiddeti desteklediğini iddia edenlerin kullandığı ayetlerin bir kısmına değinilmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN METODU ve KAYNAKLARI

Bu çalışmada şiddet kavramının, Türkçe, Yunanca, İngilizce ve Arapça karşılığının neleri içerdiği araştırılarak şiddet kavramı ve türevlerinin Kur'ân'da hangi lafızlar ve anlamlarda yer aldığını anlamak için klasik ve modern sözlükler kullanıldı. Yine tezde yer alan farklı kavramları, Halil b. Ahmed' in *Kitabü'l ayn'ı*; Abdülbaki'nin, *Mu'cemu'l Müfrehes'i*; İbn. Manzurun, *Lisanü'l arab'ı*; Ahmet Ubeyr' in *el Mevsua' sı* ve *Türkiye Diyanet Vakfının Ansiklopedisinden* istifade ederek anlaşılır şekilde açıklanmaya çalışıldı.

Çalışma ile ilgili başvurulmuş diğer kaynaklar ise rivayet ve dirayet tefsirleridir. Örneğin; Tâberi, *Camîu'l Beyan*; Zemahşeri, *el Keşşaf*, Beğâvi, *Mealimu't Tenzil*; İbn. Kesir, *Tefsiru'l Kur'an'il Azim*; Kurtubi, *el Camiu- li Ahkami'l Kur'ân*; Râzi, *Mefatihü'l Gayb*; Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'an*; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in meali Alisi ve Tefsiri*; Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l Münir* ve Hayrettin Karaman ve arkadaşları tarafından yazılan, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal-Tefsir' i* adlı eserlerinden yararlanarak konunun sınırları çerçevesinde açıklanmaya çalışıldı. Ayrıca Kur'ân' ı yaşayarak tefsir eden Hz. Peygamberin yaşamından örnekler verildi ve bunun için çeşitli hadis kaynaklarına müracaat edildi. Son olarak konu ile alakalı pek çok makale ve kitaptan yararlanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

FERDİ VE SOSYAL BAĞLAMDA ŞİDDETİN MAHİYETİ

1.1. GENEL OLARAK ŞİDDET

Şiddet ve zorbalık içeren olumsuz davranışlar insanlığın her devrinde var olmuş ve günümüz toplumlarında da yoğunluğunu, dozunu artırarak varlığını korumaya devam etmektedir. Öyle ki günümüzde toplumun her kesimini ilgilendiren önemli kavramlardan biri olmuştur. İnsanlık tarihinin her evresinde var olan şiddet, sadece insanların hem kendilerine hem de başkalarına karşı uygulaması ile sınırlı kalmamış; hayvanlara, bitkilere canlı cansız bütün varlıklara karşı da yapılmıştır. Örneğin; “Aile içi şiddet, sporda şiddet, çalışma alanında şiddet, eğitimde şiddet, hayvana şiddet, doğaya şiddet” dünyanın hemen hemen her yerinde benzer şiddet türleri görülür. Şiddet içerikli davranışlar azalmanın aksine dünyamızda çoğalarak ve çeşitlenerek devam etmektedir.

Çağımızda, birey ve toplumlar üzerinde büyük insani yıkımlara neden olan şiddet ve zorbalığın asıl kaynağı; siyasi, sosyal, ekonomik vb. problemler olmakla beraber bunlara bazen dini ve etnik sebepler de eşlik etmektedir.¹ Dünya’ ya bakıldığında da şiddetin yaygın hale gelmesini, ilerleyen medeniyet durduramamış; bilakis sosyal medya, diziler, filmlerle şiddet daha aleni şekilde gözler önüne serilmiş ve büyük küçük her kesimi etkisi altına almıştır. Modern asırda peş peşe meydana gelen savaşlar da pek çok can kayıplarına, yıkımlara, acılara ve yok oluşlara sebebiyet vermiştir. Müslüman topluluklara bakıldığı zaman ise bazısının ihmalkârlık, sorumlulukları yerini getirmeme; bazısının da aşırılık duygusuna kapılarak şiddete sürüklendiği görülmektedir. Bu sürüklenmenin temelinde ferdi ve toplumsal alanda dini emir ve yasakların geri planda kalması, insanın seküler bir yaşama kendini kaptırması yatar.²

Giderek küçük bir köy haline gelen dünyada şiddetinde küresel hale geldiği, geçmişten günümüze farklı türlerde ortaya çıktığı ve gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası olduğu, her yerde kendini gösterdiği bir vakıadır. Batıda yaşayan topluluklar

¹ Hulusi Arslan, “İslam’ın Şiddet Ve Teröre Bakışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, VI, (7), 2019, 24.

² Alâ Sâlih El-Kaysi, “Aşırılıklar Karşısında Kur’ânî Perspektiften Vasat Ümmet Olma Bilinci”, (Çev: Yusuf Ağkuş), *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, (1), 195-196.

başta olmak üzere İslam toplumları ve özelde ülkemizde bu olumsuz durumdan etkilenmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski bir problem olan şiddet Kur'an'da farklı açılardan ele alınmıştır. İlk olarak insanın fitri yapısına işaret edilerek bu meseleye yaklaşıldığı söylenebilir.³

Kur'ân-ı Kerim' de Yüce Allah, önceki kavimlerin azgınlıkları, haddi aşmaları sebebiyle başlarına gelen musibetlerden çeşitli örnekler verir ve insanların ibret almalarını ister. Kavimlerin başına gelenler ifade edildikten sonra Müslümanların inanç, ibadet, muamelat ve diğer bütün konularda uyulması gereken temel ilkeleri açıklar.⁴ İlkeler uyulmadığı, toplumda düzeni bozacak davranışlar sergilendiği takdirde ise cezai müeyyideler devreye girer. Örneğin; bir insanın öldürülmesi karşısında verilen kısas, diyet cezaları ya da iftira suçuna verilen değnek cezaları.⁵ Kur'ân' da yer alan bu ve benzeri cezalar şiddet kapsamında nasıl değerlendirilmelidir sorusu şöyle açıklanabilir: Toplumsal alanda huzur ve barışın devamı ve ıslahı için bir takım cezalar vaz edilmiştir ancak bu cezalar belirlenmiş bir suç işlendiğinde devreye girer ve suça göre makul dengede uygulanır. *“Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”*⁶ ayetinde de belirtildiği gibi işlenen suça karşılık ceza misliyle uygulanır. Şiddet ise sebepsiz yere uygulanabilen bir olgudur, cezaların asıl amacı ise sebepsiz yere uygulanan şiddet ve haksızlığın her türünü önlemektir. Şöyle ki modern hukukta alkollü araç kullanmak meydana getirdiği çeşitli zararlar sebebiyle yasaktır ve yasağa uyulmadığı takdirde cezai yaptırımları mevcuttur. Bu cezalar şiddet kapsamında değerlendirilmediği gibi İslam dininde yer alan cezai müeyyidelerde bu kapsamda değerlendirilemez.

İslam, barış ve esenlik demektir.⁷ Bu sebeple Yüce Yaratıcı, kâinatta bulunan bütün canlılar için sevgiyi, saygıyı, merhameti tesis edecek ve yaşamı güzelleştirecek sosyal ve ahlaki prensipler belirlemiştir. Öldürme, işkence, lakap takma, alay etme vb. her türlü davranış yasaklanmış; sevgi, saygı, yardımlaşma, tatlı dil ise emredilmiştir. Nitekim ayette; *“Allah'tan rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı*

³Ejder okumuş, “Müslüman toplumda, Görülen Şiddet İçerikli Davranışlar”, *Diyanet İlmi Dergi*, 50, (3), 2014, 65.

⁴ Ağkuş, 195-196.

⁵ Bakara: 2/178; Nisa: 4/92.

⁶ En'am: 6/160; Şûra:42/40.

⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İslam”, *DİA*, TDVY., İstanbul 2001, XIII,1.

*yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”*⁸ buyrularak insanlar zorba ve sert değil merhametli bir şekilde davranılmasını istemiştir. Hz. Peygamberde bu emri en güzel şekilde yerine getirmiştir.

İnsanoğlu en korunmasız olanından en güçlüsüne kadar rengi, dini, dili, ırkı ne olursa olsun kanun önünde eşittir. Bütün dini, ahlaki ve hukuki kurallar, insanların toplum içinde yaşaması üzerine bina edilmiştir. Ancak tüm bu normlara rağmen adaletsizlik, cinayet, şiddet değişen boyutlarda varlığını idame ettirmektedir. Daha da önemlisi, medeniyet geliştikçe “şiddetin azalacağı” öngörülerinin aksine, dünya genelinde şiddet farklı boyut ve türlerde yaşanmaktadır. Bu sebeple şiddet, hem bireysel hem de toplumsal bir sorun olarak vardır ve bütün dünya için evrensel bir olgudur.⁹

İnsanlık tarihiyle birlikte süregelen şiddet olgusu, oldukça girift bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle şiddetin nedenlerini tespit etmek ve ortaya koymak kolay değildir. Birçok farklı biçimde kendini gösterebilen şiddet, günümüzde bireysel ve toplumsal düzeyde sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. Mesela; Zorbalık, işkence, yıldırma, öldürme, isyan, tüm toplumlarda kademeli ama sürekli olarak günlük hayatta karşılaşılan şiddet türleridir.¹⁰

John Kean,¹¹ bu durumu şöyle açıklar: “Şiddetin olmadığı bir uygarlaşma projesi olarak ortaya çıkan moderniteyi, şiddetin tüm dinamikleriyle yayıldığı ve toplumun kılcallarına kadar sindiği bir dönemdir. “Bir insan topluluğunu yok etmeye varan savaşlar, bombalanan şehirler, nükleer silahlar, toplama kampları, kişisel cinayetlerin bir veba salgını gibi yayılması... İçinde bulunduğumuz yüzyıl, planlanmış olsun ya da olmasın, şiddetin her türüne fazlasıyla tanık oldu ve daha da fazlasına tanık olması işten bile değil. Şüphesiz gelecek asrın tarihçileri, bu asrın şiddet fırtınalarına karşın ayakta kalmak için mücadele veren cesaretli insanların öykülerini kaydedeceklerdir.”¹²

⁸Ali- İmran: 3/159.

⁹Necmettin Özerkmen, Haydar Gölbaşı, “ Toplumsal Bir Olgusu Olarak Şiddet”, *Sosyal bilimler araştırma Dergisi*, (15),2010, 24.

¹⁰ Faruk Kocacık, “şiddet olgusu üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, III, (1), 1-2.

¹¹ John Kean, 1949 yılında Avustralya da dünyaya gelmiştir. Siyaset profesörüdür.

¹² John Keane, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, (Çev. Bülent Peker), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998, 13.

1.2. ŞİDDETİN KAVRAMSAL ALANI

Şiddet kelimesinin anlam alanına bakıldığında farklı tanımların söz konusu olduğu görülmektedir. Toplumların şiddet için sarf ettikleri kelimelerin anlamlarında farklılıklar bulunmaktadır. Şiddet kavramı dilimize Arapçadan geçmiş bir kelime olup Türkçe’ de “bir hareketin, bir gücün derecesi, sertlik, hız, bir hareketten doğan güç, rüzgârın şiddeti, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, kaba güç, duygu veya davranışta aşırılık” gibi anlamlara gelmektedir.¹³

Şiddet olayları ise “insanları baskılamak, korkutmak maksadıyla yapılan davranışlar ya da girişimler” olarak tanımlanmaktadır. Şiddet kavramının Yunancasına bakıldığında “bia” kelimesinin kullanımı yukarıdaki anlam ile örtüştüğü görülür. “Bia” sözlükte “kuvvet, güç, zor, iktidar ve fiili olarak kısıtlamak, zorlamak, sınırlamak, baskılamak” demektir.¹⁴ Fransızca’ da şiddet, “violence” kavramıyla yer alır. “Bir kişiye güç veya baskı uygulayarak; istediği bir şeyi yapmak ya da yaptırmak” demektir. Fransızca’ da şiddet uygulama davranışları; “zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedene veya ruha acı çekirtme ya da eziyet, darp ve yaralama” olarak yer almaktadır¹⁵

İngilizce’ de “şiddet”, “violence” kelimesiyle eş anlamlıdır. “Kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama, büyük güç anlamlarını barındırmaktadır.”¹⁶ Bu kullanımlar arasında “bedene zor kullanma ve bedeni zedelemeye sebebiyet verme, kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama, gelişimine ket vurmak üzere, bazı doğal süreçlere, alışkanlıklara vb. anlamsız sınır koyma, zorba, sert, haşin ve tutkulu fiil ya da söze başvurma” bulunmaktadır.¹⁷

Arapçada ise “شدة” (şiddet) sözcüğü bir mastar olup “bir şeyi sağlamlaştırmak” anlamında kullanılır. Ayrıca “yumuşaklığın tersi sertliktir.”¹⁸ Bu kökten türemiş olan “شديد” (Şedid) kelimesi de “kuvvetli kişi” manasına gelir. Nitekim Necm sûresi 5.

¹³TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15. 09. 2022.)

¹⁴ Yücel Dursun, “Şiddetin izini sürmek: Şiddet nedir?”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Güz, (12), 2011, 3.

¹⁵ Kocacık, 2.

¹⁶ Hüseyin Güleç, Mürüvvet Topaloğlu, Demet Ünsal, Merih Altıntaş, “Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4, (1), 2012, 114.

¹⁷ Özerkmen, Gölbaşı, 25-26.

¹⁸ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâri, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Mearif, Kahire, (t.s), IV, 2214-2215; Halil b. Ahmed Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temim el-Ferâhidi, *Kitabü'l Ayn*, nşr: Mehdi el Mahzumi, İbrahim es-Samerrai, Daru'l-Mektebetü'l Hilal, Beyrut 1988, III, 315.

Ayette: “Çünkü onu güçlü kuvvetli biri (Cebrail) öğretti” şeklinde yer almıştır. Yine Adiyat sûresinde yer alan “O, aşırı derecede mal sevgisine kapılmıştır.”¹⁹ ayetinde de aşırılık anlamında kullanılmıştır. Kur’ân’da “شدد” (şedede) fiili “olgunlaşmak, hızlanmak, rüzgârın şiddetinin artması” gibi değişik bağlarda kullanılmıştır.²⁰ Keza kişinin güçlü, kuvvetli olması,²¹ ahlaki yapısının kemâle ermesi ve olgunluk çağına ermesi,²² mala düşkün olmak,²³ şiddetli azap,²⁴ düşmanlık,²⁵ gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.²⁶

Türkçede kullanılan ve “sertlik” manasına gelen “شدة” (şiddet) kelimesinin müteradiflerinden biriside “العنف”(Unuf) kelimesidir ki bu kelime yumuşaklık anlamında kullanılan “الرفق” (rıfk) kelimesinin zıttı olarak sertlik, kabalık gibi manalara gelmektedir. Bu sözcük ve türevleri Kur’ân’da bulunmamaktadır.²⁷ Ancak “شديد” (Şedid) kelimesine yakın anlamda olan ve haksızlık yapmak, sınırı aşmak, bir şeyi olması gereken yere koymamak manasına gelen “ظلم” (Zulüm) kelimesi kullanılmıştır.²⁸ Bu kelime Kur’ân’da altı şekilde yer almaktadır:²⁹ Zulüm etmek,³⁰ şirk koşturmak,³¹ inkâr etmek,³² noksanlık,³³ hırsızlık,³⁴ nefse zulüm etmek.³⁵ Örneğin; Sad suresi 24. ayette: “*Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle doğrusu sana karşı haksızlık etmiştir.*” burada zulüm kelimesi adaletli olmamak, haksızlık etmek anlamında yer almıştır.

¹⁹ Necm:53/5; Adiyat:100/ 8; Hud:11/80.

²⁰Bakara: 2/165, 191; Maide: 5/82; Yusuf:12/22; Fetih: 48/29; Fussilet: 41/15; Abdülbaki, Muhammed Fuâd, *El-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*, Dâru’l-Hadis, Kahire, 1996, 371.

²¹ Fâdır: 35/44.

²² Ahkaf: 46/15.

²³ Adiyat: 100/8.

²⁴ Kaf: 50/45.

²⁵ Haşr: 59/ 24.

²⁶ Rağıb el isfahani, Hüseyin Muhammed b. El-Mufaddal, *el Müfredat fî Garibi’l Kur’ân*, thk: Safvan Adnan ed-Davudi, Daru’l Kalem, Lübnan 1992, 447.

²⁷ Musa Çetin, “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII, (2), 2015, 373-374.

²⁸ İbn Manzûr, IV, 2756.

²⁹ el Cevzi, Ebu’l-Ferec Cem’âlüddin Abdurrahman, *Nüzhetü’l Ayüni’n-Nevazir fî İlmi’l Vücûhi ve’n Nezaîr*, thk: Muhammed Abdülkerim er Razi, Müessesetü’r- Risale, Beyrut 1987, 427-428.

³⁰ Bakara:2/35.

³¹ En’am: 6/82.

³² Ara’f: 7/9.

³³ Nisa: 4/49.

³⁴ Maide:5/38-39.

³⁵ Bakara: 2/57.

Zulüm kelimesi Kur'ân' da şirk, karanlık ve nurun olmaması gibi anlamlarda da kullanılmıştır.³⁶ Ancak burada şiddete yakın anlamı olan haksızlık anlamı dikkate alınacaktır. Ayrıca zulüm kelimesiyle eş anlamlı olarak “هضم”(Hedeme),³⁷ “جنف”(Cenefe),³⁸ “عدو”(Aduv),³⁹ “حيف”(Hayfe),⁴⁰ “طغي”(Tuğyan),⁴¹ “جور”(Cevr),⁴² “بغي”(Beğiy),⁴³ kelimelerinin kullanımı da Kur'ân –ı Kerim’de mevcuttur.⁴⁴

İbn Haldun “zulmü” şöyle tanımlar: “Zulüm, bir kimsenin malını ve mülkünü karşılıksız ve sebepsiz olarak elinden almaktan ibaret değildir. Zulüm, bundan daha genel bir şeydir. Başkasının malını alan, onu zorla kendi işinde çalıştıran, hakkı olmayan bir şeyi ondan isteyen, dinin farz kılmadığı bir görevi başkasına farz kılan her kişi aslında karşısındakine zulmetmiştir.”⁴⁵ İbn Haldun, bu tanımlaması ile aslında şiddetin girift ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Şiddet kavramı Dünya Sağlık Örgütü tarafından “yaralanma, ölüm, psikolojik zarar veya kayıp ile sonuçlanan veya bunlarla sonuçlanması muhtemel olan, kişinin kendisine, başka bir kişiye, bir gruba veya topluluğa karşı fiziksel şiddet ve gücün tehdit veya fiili olarak kasıtlı kullanımı” olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Şiddetin dar anlamı ise “fiziksel şiddetin insanların bedensel bütünlüğüne karşı dışarıdan yöneltilen, sert, eziyet verici” bir davranıştır. Bu şiddet türünde insanın malına, canına ve fiziksel bütünlüğüne, özgürlüğüne karşı bir saldırı oluşması da mümkün olabilir. Şiddet, darp, istismar, gasp aşağılama şeklinde başka bireye yapılabildiği gibi, öz kıyım, mazoşistçe davranışlar sergileme şeklinde ferdin kendine dönük davranışları da söz konusudur.⁴⁷

³⁶ Ahmet Ubeyr, *El Mevsuatü'l Kelimete ve Ehavatiha fi' l Kur'an-ı Kerim*, Daru'l Marife, Beyrut 2017, VIII, 33- 40.

³⁷ Taha: 20/ 112.

³⁸ Bakara: 2/182.

³⁹ Bakara: 2/85.

⁴⁰ Nur: 24/ 50.

⁴¹ Hakka: 69/11.

⁴² Nahl: 16/ 9.

⁴³ Hucurât: 49/9.

⁴⁴ Ubeyr, VIII, 33.

⁴⁵ Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yay., İstanbul 2020. 40.

⁴⁶ Güleç vd., 114.

⁴⁷ Halil Berktaş- Zafer Toprak, *Tarihçi Gözüyle Şiddetin Tarihi Üzerine Bir Söyleşi*, Cogito Dergisi, (6-7), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996, 198.

Genel açıdan bakıldığında ise şiddet, ferдин üzerindeki maddi, manevi etkisi net olarak tespit edilemeyen, direkt, somut bir şekilde algılanan farklı baskılardır. Trafik magandalığı, tabiatın ve tarihi, kültürel eserlerin zarar görmesi, bozuk, düzensiz şehirleşme vb. durumlarda şiddetin geniş boyutu olarak ele alınabilir.⁴⁸Maalesef zaman kısaca, şiddetin neticelerinin, insanların şiddeti kontrol altında tutma gayretinin ve bununla birlikte yeni ve farklı şiddet çeşitleri imal etmelerinin tarihidir.⁴⁹

Batılı teorisyenlerden bir kısmı şiddetin hakların ihlali olduğunu savunmuş, “hak ihlalinin iki yönlü olduğunu belirtmiştir: Bireyin kendi beden bütünlüğüne yönelik hak ihlali ve kişinin saygınlığına, konumuna yönelik hak ihlali. Bu yönelim genişçe ele alınırsa, şiddetin bireyin kendisine dönük bir şekilde de bürünebildiğini gayet tabi görülebilir. Öz kıyım olarak ta ifade edilen intihar veya ötenazi bu aşamada bireyin kendi bedenine yaptığı hak gaspı olarak görülebilmekte ve şiddetin kapsam alanına dâhil olmaktadır.” Ayrıca insanın saygınlığına yönelik olan hak ihlalinin şiddet kapsamına alınması; küçük düşürme, hor görme, manipüle gibi duygu durumlarının da şiddet kapsamında görülmesi gerektiği neticesini doğurur. Bununla birlikte, bedenin ve şahsiyetin onuru ile alakalı ferdi hakların ihlal edilmesi haricinde, genel manada toplum haklarını ihlal de şiddeti içine girer. “Kısaca ihlal anlamında şiddet içerisinde; fiziksel şiddette görülen uygulamanın yanında örtülü şiddet eylemleri de görülebilir.”⁵⁰

Şiddeti tanımlama çabasında olumsuzlama; kuvvet ve ihlal kavramlarını bazı bakımlardan içeren bir kavram olarak deneyim dünyamızda açığa çıkar. Bir kimsenin bir değerini olumsuzlaması; karşı tarafı önemsememe anlamında sınır ihlali durumudur. Bu durumda bazen kuvvet gerektiği gibi bazen de gerekmez. Dolayısıyla olumsuzlamanın var olduğu her yerde fiziksel kuvvetin bulunması zorunlu değildir. Bu türde öteki kılınan kişi, saygı gören bir birey olmaktan çıkarılır ve olumsuzlanabilecek, ortadan kaldırılacak bir şey olarak ele alınır. Bu türde şiddet farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Öldürme eylemindeki olumsuzlama kuvvete dayalı iken, aşağılama söz konusu olduğunda saygınlığa yönelik bir yok sayma vardır. Dolayısıyla şiddet yalnızca kuvvet ve ihlal ile sınırlandırılmaz.⁵¹

⁴⁸ Kocacık, 3-4.

⁴⁹ Berktaş-Toprak, 198.

⁵⁰ Celal Türer, “Şiddetin Neliği ve Kavramsal Çerçevesi”, *Şiddet Karşısında İslam*, Bünyamin Erul, (Ed.), DİB Yay., İstanbul 2021, 17.

⁵¹Türer, 18-20.

Mevcut tanımlamalara bakılacak olursa şiddetin neleri içerip içermediği öncelikle kime göre sualini ortaya çıkarır. Belli başlı tarihsel değere sahip insanlar açısından şiddet olarak tanımlanan durumlar, çeşitli toplumlar veya kültürel değerlere göre şiddet olmayabilir. “Bazı dinlerde bulunan kurban kesme ritüelini hayvanlara dönük şiddet kabul eden kişilerde vardır. Örneğin; İspanyollar, boğa güreşlerine karşı negatif bakış açısına sahip değilken, Anglo-Saksonlar ise boğa güreşini, bir hayvanı topluluk önünde, haz ve heyecan kaynağı olarak bedensel zarara ve yaralanmaya maruz bırakılmasını bir şiddet olarak ele alırlar.” Bundan dolayı bir topluluğun şiddet kabul ettiği bir faaliyeti başka toplumlar oldukça farklı değerlendirebilmektedir. Şiddet ile ilgili tam bir uzlaşma olmamakla birlikte kişilerin fiziksel ya da psikolojik zarar görmesinden yola çıkılarak bir neticeye varılabilir.⁵²

Şiddetin topolojisi adlı kitabında Byung Chul Han, “modern toplumlarda daha çok psikolojik çeşitleriyle ruha eziyet veren şiddet türleri öne çıkmaktadır der. Ona göre Şiddet kılıktan kılığa giren bir aktör olarak toplumsal mevzulara göre imajını değiştiriyor. Günümüzde görünürlükten gizliliğe, aşırılıktan medyatiğe, fiziksellikten ruhsallığa olumsuzdan olumluya doğru kayıyor. Küreselleşme ile birlikte sınırlar ve farklarda hızla ortadan kalkıyor. Bunlarla birlikte olumsuzluğun azalması şiddetin de ortadan kalkması anlamına gelmiyor.”⁵³

Han şiddeti anlattıktan sonra birde olumluluğun şiddeti olduğunu söyler ve şöyle der: “Dilin çok kullanımı, aşırı iletişim ve haber olumluluğun şiddetinin görüntüleridir. En sık görülen şiddetin yanında bir de olumluluğun şiddeti vardır ve bu şiddet her türlü düşmandan ve iktidardan yoksun gerçekleşir. Şiddet yalnız aşırı ölçülerde olumsuzluk değil, aşırı olumluluk da demektir ve aşırı performans, aşırı üretim, aşırı iletişim şeklinde ortaya çıkar.”⁵⁴

İslam dini açısından olumluluğun şiddeti ele alındığında ise ibadette, sevgide aşırılık, yiyecek, içecek, zaman gibi önemli olan şeylerin israfı bu kapsamda değerlendirilebilir. Kur’ân-ı Kerimde “*Yiyin, için, fakat israf etmeyin! Allah Teâlâ israf*

⁵² Tüerer, 18-20.

⁵³ Byung Chul Han, *Şiddetin topolojisi*, (Çev. Dilek Zaptçioğlu) Metis Yay., İstanbul 2017, 9, 10.

⁵⁴ Chul Han, 10.

edenleri sevmez".⁵⁵ Ayetinde de açıkça belirtildiği gibi ihtiyaç olanın dışındaki şeylerin fazla kullanımı israf olarak belirtilmiş ve bu konuda ciddi ikazlarda bulunulmuştur.

1.3. ŞİDDETİN TÜRLERİ

Şiddetin, pek çok yönünün bulunması nedeniyle tek açıdan ele alınması mümkün değildir. Şiddet ile ilgili Kaynaklar incelendiğinde de şiddetin birden fazla çeşidinin olduğu görülmektedir. Şiddetin çeşitleri pek çok kaynakta yer alan şekliyle fiziksel, psikolojik, ekonomik, cinsel şiddet türlerinin yanında şiddete uğrayana göre de kişinin kendine dönük, kolektif ve kişiler arası şiddet olmak üzere üç tip şiddet olarak ayırma tabi tutulmuştur. Bu şiddet tiplerinden biri olan insanlar arası şiddetin ev ve sokağın yanı sıra okulda da sık görüldüğünden söz edilmektedir.⁵⁶

Şiddet dar anlamıyla düşünüldüğünde ise bireyin bedensel ve psikolojik tümlüğüne yöneltilen sert ve acı veren bütün eylemleri kapsar. Bu davranış, bireyin bedenini, canını ve psikolojik tümlüğünü olduğu kadar özgürlüğünü de hedef alır. Geniş anlamıyla düşünüldüğünde ise fertler, gruplar ya da kurumlar tarafından tecrübe edilen şiddet, menfaat ve çıkarların çatışması sonucunda ortaya çıkar. Taraflardan birinin, karşılaşılan problemin çözümünü kendi çıkarları doğrultusunda var etmek adına başvurduğu ve karşısındakinin iradesini yok sayarak uygulanan tüm eylemleri içermektedir.⁵⁷

Şiddeti en sık yaşayan gruplar; kadınlar, küçükler ve yaşlılardır. Bu açıdan bireysel şiddet, aile içi şiddet başlığı altında incelenmektedir. Bununla beraber bireysel şiddet toplumsal şiddeti tetikleyen bir etkidir. Ortaya çıkan zararlar da bireysel bakış açısıyla, o kişinin yaşadığı olgu üzerinden değerlendirilmektedir. Şiddeti değerlendirirken şiddete maruz kalan, şiddeti yaşayan gruplara göre bir sınıflama yapıldığında temel olarak şu alt başlıklar karşımıza çıkmaktadır: '1.Kadına yönelik şiddet 2. Çocuğa yönelik şiddet 3. Yaşlıya yönelik şiddet 4. Akranlar arası şiddet 5. Engelliye yönelik şiddet 6. Mülteci şiddeti 7. Kişinin kendine yönelik şiddeti.'⁵⁸ Ayrıca

⁵⁵ A' raf: 7/31.

⁵⁶ Murat Korkmaz, Emine Demiray, Ümran Sevil, Şengül Hablemitoğlu, Yavuz Taşkiran, *Dünyada, Türkiye'de Kadın ve Şiddet*, Mobil Yay., Ankara 2015, 8.

⁵⁷ Doğu Ergil, "Şiddetin Kültürel Kökenleri", *Bilim Teknik Dergisi* (399), 2011, 40.

⁵⁸ Oğuz Polat, "Şiddet", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (1), 2016, 16.

uygulanan şiddet tipine göre yapılan sınıflamada ise şu alt başlıklar karşımıza çıkmaktadır:1. Fiziksel 2. Cinsel 3. Duygusal 4. Ekonomik 5. Siber şiddet.”⁵⁹Ayrıca “1.fiziksel, 2. cinsel ve 3. psikolojik olmak üzere üç temel başlık altında incelenen şiddet,” genellikle pek çok çeşidi içinde bir arada bulundururken bazen de bir çeşidinin daha baskın olduğu görülmektedir.⁶⁰

Geçmişte “şiddet” kavramı yalnızca fiziki davranışları içerirken günümüzde anlam genişlemesine uğramış ve bütün şiddet türlerini içinde barındırmıştır.⁶¹Yukarıda da belirtildiği toplumumuzda ve dünya genelinde insanların en çok maruz kaldığı şiddet türü psikolojik, fiziksel, cinsel şiddettir. İnsanın var olduğu her ortamda bu türden şiddeti uygulamaya meyilli kişiler vardır ve maalesef ki olacaktır. Bu sebeple konu başlığı altında şiddet tipine göre yapılan sınıflandırma temel alınmıştır.

1.3.1. Fiziksel şiddet

“Fiziksel şiddet,” şiddet türlerinden en çok uygulananı ve toplumda en sık gözlenen şiddet türüdür. Başlangıçta beden gücünü kullanarak karşıdaki insanı itip kakma, darp şeklinde görülen fiziksel şiddet ölümle son bulan olaylara da sebebiyet verebilir. Fiziksel şiddet, vurmaktan ve eziyetten çok daha fazlasını içeren bir davranış olup daha kötü sonuçlara neden olabilir. Vurma ile başlayan bu şiddet türü, farklı pek çok nesnenin kullanıldığı vakalara doğru ilerler. Fiziksel şiddet kişiyi istismar etme, bedene veya organlara zarar verme, fiziksel sağlığını olumsuz etkileme ve bedende hasar bırakan darbelerin oluşması gibi farklı şekillerde meydana gelebilir.⁶²

Sadistçe tutum ve davranışlarda şiddet kapsamındadır. Çünkü sadistlik bir canlı üzerinde insan ya da hayvan ayırt etmeksizin baskı sağlamadır. Amaç ise acı çektirmektir. Örneğin; eski Roma’ da Koloseumlarda yapılan gladyatörlerin hayvanlarla dövüşüp, parçalanması ve halkın bunu zevkle izlemesinin temelinde sadistlik yatar.

⁵⁹ Polat, 17.

⁶⁰ Senem Ezgi Vatandaşlar- Zeynep Hatipoğlu Sümer, “Kadınlara Yönelik Psikolojik Şiddet Ölçeğinin (Psychological Maltreatment of Women Inventory) Türk Kültürüne Uyarlanması”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9, (53), 2019, 344.

⁶¹ İbrahim Yıldız, *Kur'an'da Psikolojik Şiddet*, Kitap Dünyası Yay., İstanbul 2021, 41.

⁶²Polat, 25.

Sadist insan, karşısındaki kişiye çeşitli faktörlerle eziyet ve acı vermekle beraber bu durumdan mutluluk duyar.⁶³

Kısaca özetlemek gerekirse fiziksel şiddet; eziyet verici eylemler olduğu gibi yaralayıcı veya öldürücü nesneler kullanmak suretiyle bedene hasar veren, kötü sonuçlara neden olan saldırı eylemi olarak ta görülebilir. Günümüz modern toplumlarında fiziksel şiddet ile birlikte insan ruhunu olumsuz etkileyen, manipüle eden ve eziyet veren psikolojik şiddet çeşitleri daha ön plana çıkmaktadır.⁶⁴Bu şiddetin sonucunda bireyde, kendini önemsiz hissetme, özsaygısını yitirme, yaşama arzusunun azalması veya yok olması ve korku gibi olumsuz duygular oluşur.

1.3.2. Psikolojik/ Duygusal Şiddet:

Psikolojik, duygusal şiddet, “duyguların ve duygusal ihtiyaçların; zor kullanmak, hakir görmek, cezalandırmak, kin, nefret duygularını ortaya dökmek, karşıdakine zorbalık yapabilmek amacıyla devamlı olarak suistimal etmek, bir yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanmaktır. Başka bir deyişle, kişinin benlik duygusuna zarar veren veya ortadan kaldıran her türlü davranışı kapsar. Psikolojik şiddet içeren başlıca davranışları kısaca şöyle sıralanabilir; reddetme, yalnız bırakma, yıldırma, suça yöneltme, aşağılama, azarlama ve hakaret. Psikolojik şiddetin en efektif aracı ise dildir. Şiddetli davranışlar sergilemek isteyen insan dili kötü şekilde kullanarak iftira atmak, incitmek, hakaret etmek, alay etmek, küçük düşürme ve tehdit etmek gibi yollarla karşısındaki insanın ruhsal dengesini bozabilir. Bununla birlikte duygusal şiddet, etkisi gözle görülemediği için genelde basite alınır ancak devamlı negatif davranışlar barındırması sebebiyle dezavantajlı kesimler; kadınlar, yaşlılar ve çocuklarda düzelmesi güç olan büyük yıkımlara yol açabilir.⁶⁵

Yetişkin bireyin ya da çocuğun isteklerinin yerine getirilmemesi, bir birey olduğunu kabullenmemesi, yok sayması, yardım talebini kabul etmemesi, karşısındakine işe yaramaz hissi vermesi, tek başına bırakması, eşlerin ya da anne babanın çocuğunu sosyal ilişki, aktivite ve kendilerinden uzaklaştırması, engellemesi.

⁶³Erich From, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, (Çev: Yurdanur Salman, Nadir İçten), Payel Yayınevi, İstanbul 2014, 24-25.

⁶⁴ İbrahim Yıldız, “Kur ’ân’ da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yusuf Kıssalarına Psikolojik bir bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24, (1), 2020, 79.

⁶⁵ Yıldız, “Kur ’ân’ da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yusuf Kıssalarına Psikolojik bir bakış”, 79-80.

Yıldıрма: “Bireyi veyahut çocuğu sözel, fiziksel saldırılarla korkutması, tehdit etme suretiyle korku dolu bir ortamda yaşamasına sebebiyet vermesi.” Suça yöneltme: “Anti sosyal davranışlara itilmesi, toplumsal yönden olumsuz örnek teşkil etmesi, kötü örnekler gösterilerek o yola yöneltilmesi. “Duygusal tepki vermeyi reddetme: “Bu tarz eylemlerin özünde kişinin sağlıklı şekilde ruhsal ve sosyal açıdan ilerlemesini sağlayacak tepkilerin gösterilmemesi bulunmaktadır”. Kendi çıkarına kullanma: “Kişinin sırf menfaatine uygun olması sebebiyle karşısındaki kişiyi kullanmasıdır.”⁶⁶

Dünya genelinde yapılan araştırmalara göre kadınların %61,4’ünü eşleri tarafından şiddete maruz kaldığı ve en fazla maruz kalınan şiddet türünün %54,6 oranıyla psikolojik şiddet olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik şiddet, maruz kalan kişiyi birçok açıdan aciz bırakan, çoğunlukla eleştiri içeren ve durmadan devam eden edimlerin bütünü olarak tanımlanır. Gerek Kadınlar ve gerekse erkekler belirli bir fiziksel saldırıya başvurmada yalnızca sözleri ve değersizlik hissi veren davranışlarıyla psikolojik şiddet uygulamaktadırlar. Psikolojik şiddet ise direkt fiziksel olmayabilir, bununla birlikte fiziksel şiddeti de içerebilir. Duygusal şiddet, diğer şiddet çeşitleriyle karşılaştırıldığında ise, çoğunlukla endişe, panik, sosyal fobi, sürekli üzgün olma, yetersiz hissetme, değersizlik, depresif olma ve travmalar sonrasında devam eden ruhsal bozukluklar gibi çok daha ciddi ve insan ruhunda derin izler bırakan sorunlara yol açtığı ifade edilmektedir.⁶⁷

Sözel şiddet duygusal şiddet bağlamında en sık gözlenen bir durumdur. Psikolojik şiddet sözel şiddet şeklinde kendini gösterir. Fiziksel şiddet gibi insanın bedeninde değil ama ruhunda derin yaralar açar ve yaşamını olumsuz etkiler. Maalesef sosyal yaşamda, aile içinde farklı şekillerde tezahür eden, iş yerinde mobbing, okulda akran zorbalığı şeklinde ortaya çıkan kısaca her yaştan ve cinsiyetten insanın maruz kaldığı bir sözel şiddete maruz kalmaktadır.

Özellikle kadın ve yaşlıların maruz kaldığı duygusal şiddette en çok sözel olanı kullanılmaktadır. “Sözel şiddet; hareketlerin ve sözlerin daimi olarak ürkütme, tehdit, rencide etme ve manipüle etme aracı olarak kullanılmasıdır.” Sözel şiddeti barındıran fiillerden en bariz olanı ise birey için önem arz eden değerlere ilişkin güvenini zedelemek ve belirli zaman aralıkları ile çok ağır hakaret içeren cümleler sarf etmek,

⁶⁶ Polat, 32.

⁶⁷ Vatandaşlar- Sümer, 345.

gurur kırıcı üslup kullanmaktır. İnsanların hoşlanmadığı lakaplar takmak, aşağılamak ve sürekli eleştiride bulunmak, dalga geçmekte sözel şiddet kapsamı içerisinde değerlendirilir.⁶⁸

Kısaca belirtmek gerekirse İftira atma, alaya alma, takma isim ile hitap etme ve sesi yükseltme, bağırarak konuşma, aşağılama, kişiyi küçük düşürücü söz ve davranışlar hepsi psikolojik şiddet türünün örnekleridir. Bu tarz olumsuz söylemler insanda, kadın erkek, yaşlı, genç, çocuk fark etmeksizin ciddi anlamda ruhsal açıdan tahribat yaratmakta ve maruz kalan bireyleri olumsuz düşüncelere sevk etmektedir.

1.3.3. Cinsel Şiddet

Cinsel şiddet, baskıcı ve yıkıcı cinsel davranışlar aracılığıyla gerçekleştirilen, bir şiddet suçudur. Burada saldırıda bulunan şahsın gayesi sadece mağdurun cinselliğinden faydalanmak değil aynı zamanda onu kontrol altına almak, mahcup etmek, zora sokmak, hasar vermek ve boyunduruğu altına almaktır. “Şiddet ve Sağlığı konu alan Dünya Raporun’ da ‘cinsel şiddet’, cinsel bir edim gerçekleştirmeye, istenmeyen cinsel ifadeler kullanmaya, cinsel yaklaşım ve tekliflerde bulunmaya veya bir insanı ticari çıkar maksadıyla cinsel açıdan kullanmaya dönük eylemlerin hepsini barındırmakta olup, kurbanla fail arasındaki ilişkiye olursa olsun, kurbanı ait ev veya işyerinde sınırlı olmaksızın her koşulda bir insanın cinselliğine yönelik direkt ya da dolaylı şekilde zor kullanarak oluşan her çeşit cinsel eylemi kapsamaktadır. Taciz ya da cinsel saldırılar her yaş grubu ve kız erkek fark etmeksizin oluşan bir suçtur. Bu şiddetin kurbanları kadınlar, çocuklar, yaşlılar, fiziki ve akli yetersizliği olanlar ile birlikte herkeştir. Ancak en çok kadınlar ve çocukların cinsel saldırılara uğradıkları görülmektedir.”⁶⁹

Bu tür yaşantılara maruz kalan kişiler, yaşadıkları kötü olayda kendilerinin bir suçu bulunmadığını anlayamamaları sebebiyle suçluluk duygusunu içselleştirirler. Bu duygu durumu ise insanda kendini toplumdan soyutlama, suçluluk psikolojisi ve yetersizlik hislerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kişide oluşan yabancılaşıma

⁶⁸ Polat, 32.

⁶⁹ Polat, 28.

duygusu fertlerin bir gruba katılmasını zorlaştırmakta, yalnızlık duyguları sonucunda arkadaşlık ve dostluk kurmada güçlük yaşamaktadırlar.⁷⁰

1.3.4. Ekonomik Şiddet

Ekonomik Şiddet: “finansal kaynakların ve paranın kişi, kurum ve kuruluşları cezalandırma, yıldırma ve denetim mekanizması olarak kullanılmasıdır.” Başka bir deyişle kişi, kurum ve kuruluşların ekonomisini kontrol altında tutmaya çalışır. Genel olarak, geliri olmayan veya kısıtlı geliri olan insanlar ve kurumlar ekonomik şiddete maruz kalmaktadır. Bireyin kurum ve kuruluşların giderlerini karşılamaması, para vermemesi ya da kısıtlı vermesi bu kapsamda değerlendirilir. Ayrıca bireyin gelir ve giderini ilgili kuruma beyan vermemesi, başkasının malı hakkında danışmadan kendi başına karar vermesi, başkasının malına el koyması, baskı ile birini çalıştırması ya da işlerine engel olması türünden davranışlar ekonomik suistimaldir ve şiddettir.⁷¹

Ekonomik şiddet çoğunlukla duygusal şiddet gibi bir kerelik eylemlerden yola çıkar ve devamlı olan bir duruma evrilir. Aynı zamanda Ekonomik şiddetin de birçok türünden bahsetmek mümkündür. Bunlardan bazıları; bireye karşı yapılan şiddet, aileye, kurum ve kuruluşlara, devletlere karşı yapılan şiddetlerdir. Finansal faaliyetlerin yasalar aracılığı ile engellenmesi ve genel olarak sağlanan finansal destekten bazı kişilerin istisna tutulması da bir “ekonomik şiddet” biçimidir. Böylesi bir şiddet türünde “insanın çalışma ya da kazanç sağlama, gelir elde etme özgürlüğünün kısıtlanması, engellenmesi, para kazanmak amacıyla zor kullanarak çalıştırılması” vb. eylemler yer almaktadır.⁷²

Kur’ân’ da, toplumun düzenini ilgilendiren bir konu olması sebebiyle ekonomik şiddete değinmiştir. İnsanların çalışma ve alışveriş yapmalarına mani olma, faiz karaborsacılık, aldatma bu kapsamda değerlendirilir. Bu şiddet türünün bir örneği de ölçü tartıda hile yapmaktır. Hz. Şuayb’ ın gönderildiği topluluk olan Medyen halkının ölçü ve tartıda, alışverişte yaptıkları hileler ve bu sebeple yaşanan olaylara şöyle yer verilmiştir: “*Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik*

⁷⁰ Güleç, vd., 126.

⁷¹ Hüsamettin Erdem, “Şiddet ve şiddet çeşitleri”, Faruk Sancar, (Ed.), Din ve Şiddet Tarihi, *Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yay., Ankara 2016, 79.

⁷² Erdem, 79.

tutmayın. Ben sizi maddî bakımdan iyi bir durumda görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın."⁷³ Bu ayette alım satımda hakkaniyet çerçevesinde davranılması ve düzeni bozmamaları emredilmiştir. Mütaffifin sûresinde de bu husus yer almış ve eksik ölçüp tartanların satarken eksik, alırken ise fazla ölçekle aldıklarına değinilmiş ve yaptıklarının büyük bir vebal olduğu belirtilmiştir.⁷⁴

Hiz. Muhammed'de, haksız kazanca sebep olabilecek yolları kapamış ve helal kazancın nasıl olacağını göstererek bu hususu vurgulamıştır. Örneğin; *"Bizi aldatan bizden değildir."*⁷⁵ *"Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır."*⁷⁶ Bu hadisler Müslümanın ticarete nasıl davranması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

1.3.5. Siber Şiddet

Siber şiddetin tanımına bakıldığında "genellikle, bir kişi ya da grubun iletişim teknolojilerinden faydalanmak suretiyle başka kişilere zarar vermek için bilerek, kasıtlı şekilde, daimi olarak ve art niyetli davranışlarda bulunması şeklinde ifade edilmektedir. Bir davranışın siber şiddet olarak adlandırılabilmesi; planlı ve kasıtlı davranışlar olması, tekrarının olması, devamlılığın oluşması, insanı zarar ermesi ve iletişim aletlerinin kullanılması gerekir. Siber zorbalık kavramı yerine bazen elektronik zorbalık, e-zorbalık, siber taciz, siber şiddet, dijital zorbalık, dijital şiddet gibi kavramların da eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir."⁷⁷

Bir bireyin hakkında "sosyal medyada yalan haber yapmak, onu utandırıcı, küçük düşürücü fotoğraflar paylaşmak, mesajlaşma programlarından rencide edici ya da tehdit içerikli mesajlar yollamak başkalarının kimliğini kullanarak birilerine uygunsuz, zarar verici mesajlar atmak. İnsanlar karşı kaşıya iken yaptıkları zorbalık ile siber zorbalık çoğunlukla bir arada meydana gelir. Siber şiddet içeren davranışlar, en genel ifade

⁷³ Hud: 11/84-85.

⁷⁴ Mütaffifin: 83/1-4.

⁷⁵ Buhâri, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, Büyû: 64, (thk. Bessâm b. Abdülkerim el-Hamzavi), Daru'l-Hadis el-Kettaniyye, Fas, 2014.

⁷⁶ Buhari, Büyû: 69.

⁷⁷ Burcu Türk, Gülçin Şenyuva, "Şiddet Sarmalı İçinden Siber Zorbalık: Bir Gözden Geçirme", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 2021, 464.

biçimiyle, “internet ve telefon kullanımını içeren bir tür zorbalık olarak tanımlanmıştır.” Aynı minvalde başka bir araştırmacı siber zorbalığı; mail, cep telefonuna ileti gönderme gibi iletişim birimlerini içeren, kişilere veya kurumlara ait internet sitelerine izinsiz girmek ve bilgileri ele geçirip kötüye kullanmak gibi yönelimleri icap ettiren davranış çeşidi şeklinde nitelemiştir. Yapılan incelemelerle, ergenlik çağındakiler üzerinde siber zorbalığın etkileri, siber zorbalık içeren edimleri bilerek ve isteyerek kişi ya da gruplara yönelik internet ve sosyal ağlar kullanılarak meydana gelen zorbalıklar olarak ifade edilmiştir. Zorbalığın, internetin kullanıldığı ortamlarda da farklı alanlarda olduğu gibi artış eğiliminde olduğu belirtilmiştir.”⁷⁸

Siber şiddet içeren davranışlar günümüz teknoloji ve iletişim çağında yaşayan insanları olumsuz derecede etkileyen büyük bir sorun halini almıştır. Örneğin, insanların verilerini ele geçirme, silme, özel hayatın gizliliğine müdahale etme, iletişimi engelleme ve izinsiz müdahale etme sorunları mevcuttur.

1.4. ZORBALIK KAVRAMI

Zorbalık kavramına gelindiğinde ise şöyle tarif edilmiştir: “Güçlü olan bireyin kendi çıkarı için kendisine karşı koyamayacak kadar güçsüz olana tekrarlayan ve acı veren nitelikte saldırılarda bulunmasıdır.” İnsanın olduğu bütün ortamlarda zorbalığın ortaya çıkması da mümkündür ancak bilimsel yayınlara bakıldığında “zorbalık terimi daha çok ‘okul zorbalığı’ anlamında kullanılmaktadır.” Küçükken bir çocuğun okulda zorbalık yapması ya da şiddet uygulayan bir insan haline dönüşmesi tek sebebe bağlı olarak açıklanamaz. Söz konusu durumun neden ise üç önemli bileşendir. Zorbalığa neden olan kaynaklar ise; “genetik ve çevresel, kültürel etkiler, sosyal bilişsel özellikler ile sahip olunan kişilik özellikleri ve durumsal faktörler (saldırgan davranışları arttıran veya tetikleyebilen faktörler) dir”.⁷⁹

Alanın uzmanları, tedavi uygulanmadığı takdirde çocukken karşılaştığı çeşitli durumlarda saldırganlık gösteren bir çocuğun ileride kesin olarak saldırgan bir yetişkin olacağı ve zararlı alışkanlıklar, suçlara karışma, psikolojik bozukluklar vb. pek çok farklı problemlere neden olabileceğini saptamışlardır. Zorbalık, saldırganlık ya da bir

⁷⁸Ali Korkmaz, “Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet”, *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24, (2), 2016, 74.

⁷⁹ Korkmaz, 74.

taciz türü içerisinde sınıflanabilir. Zorbalığa maruz kalan kurbanlar hem maddi hem de manevi yönden sömürüyle karşılaşır, fiziksel boyutuyla acı, sızı yaşarlar; psikoloji açısından ise üzüntü, baskı hissederler, her şeye karşı ilgileri azalır, motivasyonları düşer ve bu durum yaşantılarını olumsuz derecede etkiler.⁸⁰

İslam dini açısından bakıldığında zorbalığın kabul edilemez olduğu aşikârdır. Bu hususla alakalı Hz. Peygambere hitaben şöyle buyrulur: “*Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O hâlde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur’an ile öğüt ver.*”⁸¹ “Cebbar” (جبار) kelimesi, “Bunların başına dikilmiş bir zorba değilsin.” Yani bir despot değilsin ki onları imana zorlayasın; sadece bir davetçi ve teşvikçisin anlamındadır. Bu ifadeyle, onlara tahammüllü davranması ve katı davranmaması istendiği söylenmiştir. Bununla beraber sen onlar üzerinde bir yönetici değilsin ki onları imana mecbur edesin şeklinde de anlaşılabilir.⁸² Başka bir ayette ise “*Mazlum ve biçâre insanları elinize geçirdiğiniz zaman, onlara hep böyle acımasız zorbalar gibi mi davranacaksınız?*”⁸³ şeklinde ikazda bulunulmuştur. Bu ayetlerden yola çıkarak zorbalığın asla tasvip edilen bir davranış olmadığı aksine Yüce Allah katında yerildiği açıkça söylenebilir.

Kur’ân’da peygamberlere zorbalık yapan toplumların sonunun nasıl olduğuna da yer verilmiştir. Hz. Nuh,⁸⁴ Hz. Salih⁸⁵ ve Hz. Musa’nın⁸⁶ kavimleri buna örnektir. Bununla birlikte Hz. Meryem’in, Hz. İsa’nın doğumu sebebiyle topluluğu tarafından ayıplanıp, aşağılanması da ayetlerde yer alır: “*Sonra çocuğu kucığına alarak topluluğuna getirdi. Dediler ki: “Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın!”*”⁸⁷ Hz. Muhammed’e ve ashabına karşı İslam’ın tebliğ edildiği ilk yıllarda Mekke’de güçlü konumda olan müşriklerin uyguladığı baskılarda bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu konu ile bağlantılı olarak Yüce Allah’ın “Cebbar” sıfatı ele alındığında ise bu sıfatın; güç, kudret ile birlikte tahakküm altına alma, yönetme gibi anlamlarının var

⁸⁰ Korkmaz, 75-76.

⁸¹ Kaf: 50/45.

⁸² Zemahşeri, Ebü’l Kasım Mahmud b. Ömer b. el Harizmi, *Keşşaf Tefsiri*, (Çev: Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağır, Adil Bebek), (1. Baskı), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016, VI, 376.

⁸³ Suarâ: 26/130.

⁸⁴ Nuh: 71:1-28.

⁸⁵ Araf: 7/ 73-79.

⁸⁶ Araf: 7/104-126; Kasas: 28/36-37.

⁸⁷ Meryem: 19/27-29.

olduğu görülür. “....O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah’tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.”⁸⁸ Ayrıca bozulan, nizamından çıkan her şeyi yerine göre zor kullanarak ıslah etmek anlamı da verilmiştir.⁸⁹ Gerçekten Allah, yaratılmışların halini iyileştiren, hakkı galip getiren, her güçlüğü kolaylaştıran, her kırığı onarandır. Cebbâr sıfatı bunlarla birlikte cebir anlamı taşıyan bir unsuru da ihtiva eder fakat buradaki cebir haksızlık ve zulüm gibi beşeri özellikler taşımaz. Aksine haksızlıkları, zulmü ve zorbalığı ortadan kaldırmayı hedef alan bir niteliğe sahiptir.⁹⁰

1.5. ŞİDDETİN NEDENLERİ

Evrende var olan her şey bir sebep sonuç ilişkisine bağlıdır. Bu düşünceden hareketle şiddet içerikli davranışların ortaya çıkmasına sebebiyet veren faktörler de muhakkak ki mevcuttur. Şiddetin ortaya çıkış sebepleri nelerdir diye bakıldığında, psikolojik, ekonomik, kültürel, siyasal bileşenleri içinde barındıran birçok etken ortaya çıkmaktadır. Toplumsal eşitsizlik, adaletsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, işsizlik, fakirlik, insan haklarının gözetilmemesi, sömürme, ırkçılık, savaşlar örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte şiddetin kaynağının insanın yapısından kaynaklanıp kaynaklanmadığı üzerinde durulmuştur.

Şiddet insanda, doğuştan mı vardır yoksa çevresel faktörlerle mi öğrenir sorusunun cevabı ise değişkendir. İnsan davranışlarının çok boyutlu olması sebebiyle farklı psikolojik görüşler ortaya çıkmıştır.⁹¹

Psikologlar, şiddetin neden kaynaklandığına dair farklı görüşler belirtmişlerdir. Bazıları saldırganlığın doğuştan var olduğunu ve bu nedenle çok az değişime uğradığını belirtir. Örneğin; Freud’a göre, savaşta, bireysel tartışmalar ve her türden yıkıcı edimde ortaya çıkan insanın hoyrat davranışı, deşarj olmanın yolunu arayan ve genetik olarak programlanmış doğuştan var olan içgüdüden kaynaklanır. Bazıları şiddetin sadece çevresel faktörlerden kaynaklanan bir edim olduğunu söylemektedir. Bunlara göre

⁸⁸ Haşr: 59/23.

⁸⁹ Rağıb el isfahani, 183-184.

⁹⁰ Bekir Topaloğlu, “Cebbar”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, VII, 181-182.

⁹¹ Hayati Hökelekli, *Din psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, 4.

insanın davranışını yalnızca çevresel faktörler biçimlendirir. Bir kısım bilim insanları ise şiddetin kaynağının psikolojik ve fiziksel etkenlerin bileşiminden oluştuğunu ve insanın genetik olarak sahip olduğu olumsuz duygularını çevreninde tesiri ile iyiye yönlendirememesi sonucunda ortaya çıktığını belirtir. İbn Haldun' a göre de çevresinde baskı, şiddet, zulüm, ceza gören kişilerde korku, tutuculuk güvensizlik meydana gelir. Dolayısıyla olumsuz davranışlara maruz kalan insanda bunu şiddet olarak topluma yansıtır.⁹² Bunlar arasında çok farklı bakış açıları olduğu gibi, biri diğeri ile kesişen ortak noktalarda vardır.

Müslüman filozoflar, insan nefsinin üç ayrı kuvvesi olduğunu ifade eder ve bunlardan her biri farklı davranışlara kaynaklık eder derler. Bu kuvveler: “1. Meleki nefis, 2. Yırtıcı nefis ve 3. Hayvani nefistir.” Meleki nefis olarak adlandırılan düşünme kuvvesi, düşünme, ayırt etme yetisidir. Yırtıcı nefis olarak adlandırılan gazap kuvvesi, öfke, cesaret, tehlikelere atılma, egemenlik kurma ilkesidir. Hayvani nefis olarak adlandırılan şehvet kuvvesi ise yeme içme ve cinsel arzusun ilkesidir. Yırtıcı nefsin dengeli hareket edip düşünen nefse boyun eğmesi ve onun kendisine ayırdığı payla yetinmesi halinde hilm erdemi ve buna bağlı olarak cesaret/yiğitlik erdemi meydana gelir. Hayvani nefis dengeli hareket edip düşünen nefse boyun eğdiğinde iffet erdemi ortaya çıkar. Düşünce kuvvesi zayıflayınca kişide şehvet ve öfke kuvvesi baskın hale gelir ve bu da onun hayvanlara ve yırtıcılara benzemesine sebep olur. Bu durumdaki insan bütün mesaisini geçici hazlar için harcadığı gibi düşünme kuvvesini de onlara ulaşmada araç olarak kullanır. Böylece insanı melekler mertebesine kadar çıkarabilecek düşünme gücü şehvet gücünün hizmetine girmiş olur.”⁹³ Kısaca insan duygularını iyi yönde kullanır ve kanalize ederse faziletli davranışlar, kötüye yönlendirir ve kötü şekilde kullanırsa rezilet kabul edilen davranışlar ortaya çıkar.

Kur'ân-ı Kerim minvalinden bakıldığında da insan fitratın da sevgi, şefkat, merhamet, cömertlik ve alçak gönüllülük gibi iyi duygularla birlikte kabalık,⁹⁴ haset,⁹⁵ cimrilik,⁹⁶ kin ve öfke⁹⁷ gibi kötü duygularda da vardır. Örneğin; “...Ona iyilik ve

⁹² Yıldız, *Kur'an'da Psikolojik Şiddet*, 32-33.

⁹³ Murat Demirkol, “İslam Ahlâk Düşüncesinin Gelişiminde Filozofların Katkısı”, *Eskiye Dergisi*, (28) Bahar 2014, 83-85. 67-95

⁹⁴ Kabalıkla İlgili Ayetler İçin Bkz: Nisa: 4/5; Maide: 5/22; Kaf: 50/45.

⁹⁵ Haset ile İlgili Ayetler İçin Bkz: Bakara: 2/ 90, 109; Maide:5/27; Felak: 113/5.

⁹⁶ Cimrilik ile İlgili Ayetler İçin Bkz: Nisa: 4/37; İsra: 17/100; Al-i İmran: 3/180; Nisa: 4/37.

⁹⁷ Öfke ile İlgili Ayetler İçin Bkz: Maide: 5/8; Mü'min:40/ 10, 35; Haşr:59/ 10.

kötülük yapma kabiliyeti verene andolsun ki, kendini arıtan kurtuluşa ermiştir.”⁹⁸
“Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde inananlara karşı bir kin bırakma!....” ayetleri bu duruma işaret eder. Yusuf sûresi de Hz. Yusuf’un kardeşlerinin kıskançlık duygusunun nelere sebebiyet verdiğini göstermesi açısından önemlidir. *“Hani kardeşleri demişlerdi ki: “Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözündeki bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!; Yusuf’u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!”⁹⁹*

Ayrıca şeytan¹⁰⁰ ve nefiste¹⁰¹ insanı kötülüğe iten etkenlerdendir. Habil ile Kabil arasındaki konuşmalarda geçen “...nefsi onu öldürmeye itti...”¹⁰² söylemi ve insanoğlunun yaratılması aşamasında meleklerin insanlarla alakalı “fesad çıkaracak” ve “kan dökecek”¹⁰³ biçiminde ifadeler sarf etmeleri, iyi ve kötü duyguların insanın özünde olduğuna ve bu duyguları seçme iradesinin de insanda bulunduğunu gösterir. İslam dinine göre insanda bu zıt duyguların bir arada olması imtihanı açısından zaruridir. Şayet insanda bu zıt duygular bulunmasaydı sınavdan ziyade zorunlu bir rolden söz edilirdi.¹⁰⁴

İnsanı şiddete sürükleyen diğer önemli etken de yetersiz kalan aile bağları, anne baba ve çocuk arasındaki iletişimsizlik, ilgisizlik ve en önemlisi sevgi ve şefkat yoksunluğudur. Aile içi sevgisizlik ve saygısızlığın sebebiyet verdiği travmalar her nesilde var olmuş ve varlığını da devam ettirmektedir. Sevginin ne demek olduğunu ilk eğitimini aldığı, rol model olan aileden göremeyen çocuğun başkalarına karşı bu duyguları göstermesi güçtür. Şiddet öğrenilebilen bir olgudur bu sebeple çocuk çevresinde ne görürse onu örnek alır, uygular.¹⁰⁵

İnsanın, çocukluk ya da yetişkinlik döneminde kitle iletişim araçlarının ve sosyal medyanın yaygınlaşması ile şiddet içeren davranışların kolay öğrenilmesine ve şiddetin

⁹⁸ Şems: 91/9.

⁹⁹ Yusuf: 12/8-9.

¹⁰⁰ Bakara: 2/169.

¹⁰¹ Yusuf:12/53; Maide: 5/30.

¹⁰²Maide: 5/ 27-30

¹⁰³Bakara: 230.

¹⁰⁴Hatice Düler, “Şiddetin Karşısında Hz. Peygamber”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, (6), 2018, 265.

¹⁰⁵ Erdem, 72.

ortaya çıkmasına etki ettiği söylenebilir. Televizyonun gerçek hayattaki saldırı içerikli davranışları üzerindeki tesiri de, izleyicileri bildikleri saldırgan davranışları anımsatma, yeni saldırgan davranışlar öğretme, bunlara hangi durumlarda ve ne zaman başvurabilecekleri hususunda bir fikir sunarak olumsuz davranışları çoğaltma şeklinde olması söz konusudur. Televizyonda yer alan öldürme, yaralama sahneleri ve bunların detaylıca gösterilmesi, programlarda insanların birbirlerine hakaret etmesi, saygısız ve seviyesizce tavırlar sık sergilenen görüntülerdir.”¹⁰⁶

Fantastik filmler, çizgi filmler hatta haberlerde dâhil insan sürekli şiddet içeren görüntülere maruz kalmaktadır. Medya şiddetini saldırgan tutumlarla bağdaştıran uzmanların bazısı iki önemli yere dikkat çekerler. TV’ de izlenen saldırgan rolü oynayan oyuncunun hareketlerinin taklit edilmesi ve ya bu davranışlarla inilti olarak başka saldırgan davranışları anımsatıp aktif hale getirmesi şeklinde olabilir. Bununla birlikte görsel olanın insanlar üzerinde çok farklı tesirleri olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin; sürekli cinayet işlenen, silahların kullanıldığı dizi ya da filmler şiddetin öğrenilmesine ve basitleştirilmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir.¹⁰⁷

Ayrıca, gelişmemiş ülkelerde iç ve dış güçler, kültür kaymaları, kanun tanımamazlık sebebiyle uyumsuzluklar ve problemler yaşanmaktadır. Yabancılaşma, kendini önemsiz, yetersiz hissetme duyguları ile beslenen toplu öfke, toplumun alt kesiminde ani öfke ve şiddetin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. İnsandaki saldırganlık güdüsü de değişik biçimlere bürünebilecek bir davranıştır. Saldırganlığın temelinde ve gelişiminde kişilik özellikleri, yetiştiği ortam ve çevresel faktörlerde etkilidir. Ancak diğer tüm insan davranışlarında olduğu gibi, insandaki saldırganlık ve bunun şiddete dönüşmesi, kişinin psikolojik ve toplumsal gelişiminin, nörolojik yapısının etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸

İnsanın çevresi dışında psikolojik yapısı da şiddetin meydana gelmesine etki eder. Depresyon, sadist, mazoşist vb. psikolojik sorunları olan kişiler ya kendilerine ya da çevresinde bulunanlara yönelik olumsuz ve saldırgan davranışlar gösterir. Sadist kişilerde, başkalarına hem bedeni hem ruhsal zarar verme ve bundan dolayı zevk duyma

¹⁰⁶ Ali Dönmez, *Hitler İsteseydi(Sosyal Psikoloji Yazıları)*, Gündoğan Yay. ,İstanbul 1994, 71- 75.

¹⁰⁷ Dönmez, 97; Refia Palabıyıklıoğlu, “Medya ve Şiddet”, *Kriz Dergisi*, (2), 123-126

¹⁰⁸ Kocacık, 4.

söz konusu iken, mazoşist; kendi kendine zarar verme, acı çektirme yönünde davranışlar gösterir.¹⁰⁹

Başka bir deyişle şiddet olgusu insanın hem yaratılıştan farklı biyolojik yapıda olması hem de psikososyal varlık olması açısından tek bir sebebe indirgeyerek açıklanması mümkün olmayan epeyce karışık bir edimdir. Bu sebeple de farklı bilimlerin konusu olmuştur. Şiddetin ortaya çıkış sebeplerini anlamaya ve sorgulamaya çalışırken şiddete yol açan faktörlerin arka plana atılmaması önem arz etmektedir. Çünkü şiddet genelin bir sorundur ve oluşumunda çevrenin etkisi büyüktür. Dolayısıyla şiddet, sadece fitrata, bedensele, kişilere, mağdurlara, dine ve çevre koşullarına indirgenerek açıklanamaz. Sosyolojik araştırmalar da şiddetin birçok nedenden dolayı gerçekleştiğini göstermektedir.¹¹⁰

¹⁰⁹ From, 56-58.

¹¹⁰ Erdem, 70.

İKİNCİ BÖLÜM

FERT VE TOPLUMA YÖNELİK ŞİDDET KARŞISINDA İSLAM

Birinci bölümde genel olarak şiddet kavramının anlam alanını, türlerini irdeledikten sonra bu bölümde şiddeti İslami açıdan ele almak istiyoruz. Şiddet ve zorbalığa İslam'ın karşı duruşunu ve önerdiği çözümleri ayetlerden, Hz. Peygamberin yaşamından ve tefsirlerden yararlanarak tespit etmeye çalışacağız.

Her şeyden önce İslam (الإسلام) kelimesi “kurtuluşa ermek, barış, emniyet,”¹¹¹ gibi anlamlara gelmektedir. İslam dini, tanımına layık şekilde refah ve barışın kaim olduğu bir sosyal düzen kurmayı gaye edinmiştir. Bu sebeple hayrı, fazileti, sevgiyi, muhabbeti, şefkati, hakkı ve dayanışmayı, insanın yararına olan farklı toplumsal ve ahlaki kuralları, insanın, doğuştan sahip olduğu fitratına en uygun olan davranışlara teşvik etmiştir. Şiddet aracılığı ile fiziksel saldırı uygulamayı, işkenceyi veya en kötüsü insanların yaşamına son vermeyi yani cinayeti yasaklamıştır. İnsanların şeref ve gururları ile dalga geçmeyi, onurlarını rencide etmeyi, hor görüp, dalga geçmeyi dahi yasaklamıştır. Bu durum İslâm'ın her yönüyle bütün âlemi tam bir selamet, kurtuluş ve huzura ermesini istediğini gösterir. İslâm dini sadece insanlara değil; âlemde bulunan hayvanlara, bitkilere, doğaya ve hatta cansız olan varlıklara bile rahat ve huzur sağlamayı amaçlar.¹¹²

İslam dininde zarurati hamse denilen ve koruma altına alınmış haklar vardır. Bunlar: 1. Canın korunması. 2. Aklın korunması. 3. Dinin korunması. 4. Malın korunması 5. Namusun korunması bu temel haklardandır. Kur' an ve Sünnette bu noktalara dikkat çekilmiş ve doğuştan sahip olunan hakların korunması için gereken her türlü tedbiri almıştır. Zaruri hakların korunmasını insana bırakmamıştır. Buda sahip olunan hakların ne denli önemli olduğunu ve Allah katındaki değerini göstermesi açısından önemlidir.

Allah insanı yeryüzünde halife olarak yaratmış; akıl, irade vermiş bununla birlikte başıboş bırakmamış ona rehber olacak, iyiyi kötüyü ayırt etmesini sağlayacak bir kitap

¹¹¹ Mustafa Sinanoğlu, “İslam”, *DİA*, TDVY., İstanbul 2001, XXIII, 1.

¹¹² Fahri Kayadibi, “İslam Terör ve Şiddete Karşıdır”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi sosyoloji Konferansları*, (36), 2007, 16-17. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100935>. (Erişim Tarihi:27. 10. 2022.)

indirmiştir. Kur'ân-ı Kerim, muhatabı olan insana, dünya ve ahiret hayatının mutluluğu için rehber olarak nazil olmuş ve insan yaşamının her alanına dair hükümler ortaya koymuştur. İnsanın olduğu her alanda Kur'ân' da vardır. İnanan ve inanmayan bütün insanlığa hitap etmiştir. *“Ancak Allah'tan korkan kimse için bir öğüt olarak (indirdik).”*¹¹³ *“İşte bu (Kur'an), kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek İlah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir bildiridir.”*¹¹⁴ Mealindeki ayetlerde de işaret edildiği gibi Kur'ân –ı Kerim akıl sahibi olan insanlara gönderilmiş rehber, öğüt ve Allah'ın merhametinin göstergesi olan evrensel bir kitaptır.

Kur'ân-ı Kerim' e bakıldığında cinsi, rengi, ırkı, makamı ve durumu ne olursa olsun, her insanın Âdem olduğuna vurgu yapılmaktadır. Buradan yola çıkacak olursak tüm insanlar tarağın dişleri gibi eşittirler; herhangi bir ırkın, milletin, dilin, cinsin ve rengin diğerine asla bir üstünlüğü söz konusu değildir. Çünkü bu farklılıklar insanın kendi kazanımı değildir, insanları farklı yaratan Allah' tır. Allah katında üstünlük ise sadece takva ileldir.¹¹⁵ Bu durum ayette de şöyle ifade edilmiştir: *“.....Şunu unutmayın ki Allah katında en değerli ve en üstün olanınız, takvada en ileri olanınızdır.”*¹¹⁶ “Ey insanlar haberiniz olsun ki biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Âdem ile Havva' dan veya hepinizi aynı ana ile bir babadan yarattık, yani bu yönden hepiniz eşitsiniz, birbirinize karşı övünmeye veya şu kavim, bu kavim diye aşağılamaya hakkı yoktur. Soylarınız, atalarınızla iftihar için değil birbirinizi soyu sopu ile tanıyarak ona göre yardımlaşmanız içindir. Asıl üstünlük Allah'tan korkup, sakınmaktır.”¹¹⁷

2.1. FERDİN KENDİNE YÖNELİK ŞİDDETİNİN YASAKLANMASI

İnsan, yaratılanların en şerefli ve üstün özellikli varlığı olması sebebiyle yüce yaratıcı katında büyük önem taşır. İslam dininin temel amaçlarından biride bu değerli varlığın hayatının korunmasıdır. Can, insanın korunması gereken özelliklerin ilki olması sebebiyle, dokunulmaz kabul edilen değerlerin başında yer alır. Bu bağlamda “yaşama

¹¹³ Taha: 20/3; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2003.

¹¹⁴ İbrahim: 14/52

¹¹⁵ Mehmet Zeki Duman, “İslam'da İnsan Erkek veya Kadından Önce Gelir”, *Eskiye Dergisi*, (12), 2009, 36-37.

¹¹⁶ Hucurât: 49/ 13.

¹¹⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul,(ts), VI, 4466-4467.

dokunulmazlığı” sadece diğer insanları ve canlıları değil, aynı zamanda ferдин kendisini ilgilendiren bir yapıya sahiptir.¹¹⁸

Kur’ân’a göre “*yerlerde ve göklerde her ne varsa Allah’ındır.*”¹¹⁹ Canların sahibi Yüce Allah’tır ve can ve beden insanlara yalnızca emanet olarak tevdi edilmiştir. Bu sebeple Yaşamın başlamasında ve sona ermesinde insanın herhangi bir yetkisinin olması söz konusu dahi değildir. Çünkü canı veren Yüce Allah’tır geri almakta doğal olarak onun hakkıdır. Bu durum ayette şöyle ifade edilir: “*Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz! Ve her şeye biz vâris oluruz.*”¹²⁰ Ayete göre İslam, insanın yaşamına son verme yetkisi vermemiştir bu yetki yalnızca Allah’a aittir.¹²¹

İnsan, kendisine emanet olarak verilen bedeni yaratıcısı olan Allah’a teslim edinceye kadar en iyi şekilde korumalı her türlü zarardan uzak tutmalıdır. Hz. Peygamberin “*Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır.*”¹²² Hadisin belirttiğine göre, bedeni insana emanettir. Bu sebeple insan, bedeninde dilediği şekilde hüküm sürme, keyfi tasarrufta bulunma hakkına sahip değildir.¹²³

İslam dinin kutsilik izafe ettiği özelliklerin en başında gelen nefsin korunması buyruğunun neticesinde insanın haklı sebebe dayanmaksızın bir canı öldürmesi gibi kendini öldürmesi ya da bedenine zarar verecek her türlü davranış kesin biçimde yasaklanmıştır. Kur’an’da yer alan alkol vb. maddeleri yasaklayan ayetler bu çerçevede içinde değerlendirilir.¹²⁴

Kur’an ve Sünnet müspet bireysel davranışları teşvik etme, olumsuz alışkanlıkları engellemeye yönelik tedbirler almıştır. Bu alınan tedbirler Müslüman toplumlarda intihar vakalarının daha az görülmesine etki etmiştir denilebilir. Bu durum aynı zamanda İslam dininin intihara bakış açısını da ortaya koymuştur.

¹¹⁸Huriye Martı, “Dinî Referanslar Çerçevesinde İntihar Olgusu Ve İntiharı Besleyen Düşünce Kalıplarıyla Mücadele”, *Diyanet İlmî Dergi*, 52, (3), Eylül 2016,70.

¹¹⁹ Nahl: 16/124; Nisa: 4/126.

¹²⁰ Hicr:15/23; Necm:44/53.

¹²¹ Ali Kaya, “İslam Hukukuna Göre Ötenazi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 1994, 136.

¹²² Buhari, Savm: 51.

¹²³ Martı,71.

¹²⁴ Hayati Hökelekli, “İntihar”, *DİA*, TDVY., İstanbul 2020, XXII, 351-353;

2.1.1. İntihar ve Bedene Zarar Veren Şeylerin Yasaklanması

İntihar, ferdin bizzat kendisine uyguladığı şiddetin en başında gelmektedir. İntiharın tanımı da şiddet kavramında olduğu gibi toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Bununla birlikte sözlükte “boğazını keserek öldürmek, boğazlamak” anlamına gelen “nahr” kökünden “türemiş olan intihar “kendini öldürmek” demektir. Kelime olarak Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamış, bazı hadislerde ise terimsel anlamda kullanılmıştır.¹²⁵ İnsanın yaşamına son vermesi, özüne dönük yaptığı büyük şiddet türüdür ve öz kıyım olarak da ifade edilir.¹²⁶

İntihar, beşerin cüz’i iradesiyle yaşamını sonlandırması olarak tanımlanabilir. Kişinin sonuçlandığı da yaşamının son bulacağına inanarak, “olumlu veya olumsuz” yaptığı eylemin sonucunda vuku bulan her durum intihar olarak adlandırılır. İntihar sonucu hayatı sona ermişse tamamlanmış intihar, ölümle sonuçlanmamış bir durumda ise “intihara kalkışma” veya “intihar girişi” olarak ifade edilir. “İntihar” sağlıklı bir bireyin kolay kolay aklından geçirebileceği bir olgu değildir zira insan tabiatı gereği canını sever ve zarar gelsin istemez.¹²⁷

İntihar, karmaşık iç içe geçmiş durumların ve irili ufaklı travmaların kolektif bir sonucu olarak, normal insanlardan ağır psikolojik rahatsızlığı olanlara kadar birçok farklı birey grubunda ortaya çıkabilen çok değişkenli bir olaydır. Bu durum bazen yaşamı sona ermiş bir yakınla buluşma arzusu, bazen de çevreyi kontrol ve tehdit etme isteğiyle vuku bulur. Ulvi amaçlarla kendini feda etme düşüncesi, yalnızlık, sevgisizlik ve sahipsizlik duygusu da bireyi intihar sürecine sokabilir. Kısacası intihar manevi ve duygusal kayıplara dayanamamanın hayatın gerçeklerinden uzaklaşmanın neticesidir. İntiharın sebebi her ne olursa olsun olumsuz sonuçlanır ve üzüntü verici bir durum oluşturur.¹²⁸

Bugün dünya nüfusunu özellikle de gençliği etkisine alan bir durum olan intihar çok kapsamlı bir şekilde mücadeleyi gerektirir. İntihar girişimlerinin çoğalma eğiliminde olması beşerin maruz kaldığı zorluk ve sıkıntılar kadar psikolojik

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Mervezi, *el-Müsned*, , el-Mektebetü’l-İslami, Beyrut 1979, II, 310; IV, 135; Buhari, Kader: 5.

¹²⁶ Hökelekli, 351

¹²⁷ Hökelekli, 352.

¹²⁸ Marti, 78.

etkenlerinde payı vardır. Maneviyattan uzaklaşılmasını, insanı ve kâinatı sadece maddi yönüyle kabul edilmesini salık veren modern dünya algısı, ne yazık ki insanlığa dayatmış olduğu belirli kalıp düşüncelerle intiharı beslemiştir. Hedonizmi, hor görmeyi, hırsı, sınırsız tüketimi, sorumluluk taşımamayı, menfaati güzel gösteren bu modern öğreti, günümüz insanını yalnızlaştırmış ve mutsuzlaştırmıştır. İnsan fitratına uygun olmayan bu hatalı yaşam felsefesi ise intihara gidişi hızlandırmaktadır.¹²⁹

İntiharın, asrımızın en ciddi ve karmaşık sorunlarından biri olduğu gerçek olmakla birlikte bu eğilimin önüne geçilebilmesi için neler yapılabileceği de önemlidir. Zira modern dünyada nefes almaktan usanan beşerin her geçen gün yaşama isteğinin azalması ve buna mukabil intihar eğiliminin artış göstermesi, Müslüman toplumların geleceğini de olumsuz etkilemekte ve tehdit etmektedir.¹³⁰

İslam dinine göre ahirette azapların büyüğüne neden olan bir cinayet olduğu için, Müslümanların intihar etmelerine asla müsaade edilmez. Aynı minvalde sinirden veya öfkeden ölümü arzulamaları da hoş görülmemiştir. İslam, Müslümanlara ne kendilerini ne de başkalarını öldürmemelerini, İntihar etmemelerini tavsiye eder, çünkü bu durum Müslümanlar bu âlemde ve öte âlemde büyük zarar verir.¹³¹ Kur’ân’ın, “*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hâli müstesna, mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir. Kendinizi öldürmeyiniz*”¹³² ifadesi tefsirlerde farklı varyantlarda yorumlanmakla birlikte intihar yasağının da delillerinden biri olarak ta kabul edilmiştir.¹³³

Elmalılı Hamdi Yazır “ve kendinizi öldürmeyin.” ayetini şöyle yorumlar: “Ayetin asıl manası olan kişinin kendini öldürmesinin yasaklanması manasını verir ve kişinin kendini öldürmesinin farklı boyutlarda gerçekleşeceğine işaret eder. Katl/öldürme kavramının kasten öldürme ve hata ile öldürme, doğrudan öldürme ve dolaylı yollardan öldürme gibi birçok anlamı kapsaması sebebiyle mücmel bir lafız olduğunu belirtir.”¹³⁴

¹²⁹ Martı, 78-79.

¹³⁰ Martı, 70.

¹³¹ Abdullah Dağcı, Fetullah Yılmaz, “Ömer Nasuhi Bilmen’ e Göre İntihar ve Nedenleri: Din Psikolojisi ve İslam Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 2015, 444-446.

¹³² Nisa: 4/29.

¹³³ Dağcı, Yılmaz, 445.

¹³⁴ Elmalılı, II, 541-542.

Kurtubi: “Tefsir âlimleri, bu ayet-i kerimede amacın, insanların birbirlerini katletmelerini yasaklamak olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Başka açıdan ayetin lafzı, bir insanın dünyaya olan hırs ve mal arzusu sebebiyle kasıtlı olarak kendi canına kıyması yasağını da içermektedir. Bu ise insanın kendisini telef olmaya sebebiyet verecek aldatici amellere yönlendirmesi şeklinde olur. Allah Teâla’ nın: “Kendinizi öldürmeyin” emrinin sinir ya da öfke halin de öldürmeyin, manasına geldiği de söylenebilir.”¹³⁵ demiştir. İntiharın yasak olduğuna dair delil getirilen diğer bir ayet ise şöyledir:

وَأَنْفُقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.”¹³⁶

Yani ellerinizi kelepçeyip, sizi ele geçiren bir şey durumuna getirmeyin minvalindedir. “Ellerinizi” kelimesi “kendi canlarınızı” manasına geldiği; yine “kendi ellerinizle kendi canlarınızı tehlikeye atmayın” yönünde mananın verilebileceği de söylenmiştir. Bununla birlikte mala mülke düşkün olup, cihada katılmamada olabilir.”¹³⁷

İslam hukukunun ikinci kaynağı olan hadislerde intiharın hükmünü açıklayan ifadeler mevcuttur. Nitekim Hz. Peygamber henüz hayatta iken intihar edenler olmuş ve O, bu hususla ilgili şöyle buyurmuştur: “Her kim kendini bir demir parçası ile öldürürse demiri elinde onu karnına saplar bir halde cehennem ateşinde daimî olarak kalacaktır. Her kim zehir içerek kendini öldürürse o kimse de zehrini cehennem ateşinde ebedi ve daimî kalarak içecektir. Her kim kendini yüksekte atarak öldürürse o da ebedi ve daimî olarak cehennem ateşine düşecektir.”¹³⁸

Hadis Kaynaklarına bakıldığında Hayber savaşında gerçekleşen bir intihar olayı şöyle anlatılır. “Rivayete göre savaşta cesurca savaşan bir sahabe yaralanmış ve acıya dayanamayarak, kılıcını yere dikip üzerine yatmak suretiyle hayatına son verdi. Hz.

¹³⁵ Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmet b. Ebi Bekr b. Ferh, *el Camiu Li Ahkami’ l Kur’an*, (Çev: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 2005, V, 154-155.

¹³⁶ Bakara: 2/195.

¹³⁷ Zemahşeri, I, 642-643.

¹³⁸ Buhari, Tıp: 56.

Peygamber (s.a.v.), yiğitçe savaşmasına rağmen bu şekilde kendini öldürmesini “ahiretteki cezası cehennemdir” buyurarak durumu açıklamıştır.”¹³⁹

İntihar bir yana ölümü istemek veya hızlandırmak için herhangi bir yolla çabalamayı Hz. Peygamber, hoş görmemiş ve men etmiştir. Ölümü arzulamayı yasaklayan hadislere bakıldığında hasta olanın şifa bulma ihtimali bulunmasına rağmen tedavi olmayıp durumunu Allah’a bırakması yasaklanmıştır. Dünyevi açıdan çeşitli musibetlere maruz kalan, sıkıntıda olan kimse intihar bir yana ölümü dahi temenni edemez. Sıkıntı, hastalık vb. durumlardan muzdarip olanlara Hz. Peygamber şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Sizden hiçbiriniz başına gelen bir sıkıntıdan dolayı ölümü temenni etmesin. Mutlaka bir temennide bulunacaksa şöyle desin: Allah’ım! Yaşamak benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, benim için ölüm hayırlı ise canımı al.”¹⁴⁰ Bu rivayet insanı karşılaştığı musibet ve zorluk karşısında ölümü arzulamaktan men edildiğini gösterir. Bu hareket tarzı insanı intiharın eşiğine götürebileceği için burada amaç kötülüğe engel olmaktır.¹⁴¹

Konu ile bağlantılı diğer olgu ötenazidir. Terim olarak “yaşama ümidi kalmamış veya şiddetli acılar çeken bir insanın, hayatının tıbbi açıdan sona erdirilmesi olan “ötenazi” Arap dilinde “الرحيم القتل” kelimesiyle ifade edilir. “Ötanazi” kavramı Kur’ân’da net olarak geçmez çünkü ayetlerin nazil olduğu süreçte böyle bir uygulamadan bahsedilmemiştir. Dolayısıyla bu problem, direkt olarak Kur’ân’ın ifade alanına girmemiştir. Ancak insana ve hayatına verilen değer haksız yere cana kıymanın yasaklanması, hastalara bazı ibadetlerde kolaylık sağlanmasından anlaşılabilmektedir. Ayet ve hadisler ışığında bakıldığında İnsan canının değerli olduğu ve ölümüne kendisinin karar veremeyeceği belirtilebilir.¹⁴²

Dinen, akli başında olan fertler, canını muhafaza etmek kadar aklıda korumakla mükelleftir. Vahyin muhatabı olan beşer, akıl ve iradesiyle vahye uyma, tercihlerini her zaman iyi, hayır yolunda kullanma, kötülüğe de engel olma gücüne sahiptir. İnsan fitratına bulunan bu potansiyelin ortaya çıkması tabi ki “aklını korumasına” bağlıdır. “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir;

¹³⁹ Buhari, Hayber: 38.

¹⁴⁰ Buhari, Merda: 19; Deavat: 30.

¹⁴¹ Mustafa Ünverdi, “İnsan Ve Hayatın Anlamı Bağlamında Ötanazi”, *Bilimname*, 2015/1, (28), 175.

¹⁴² Ünverdi, 176.

*bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”*¹⁴³ Bu ayet akli kullanmaya engel teşkil eden her zarar verici şeyi kapsar. Ayette yer alan “hamr” kelimesini Hz. Ömer, “aklı örten her şeydir” şeklinde izah etmiştir. İnsanı uyuşturan, şuurunu, düşünme gücünü iptal eden, bu yolla intihar gibi bir durumu kolaylaştıran bütün zararlı denilebilecek maddeler bu ayete bakılarak yasak olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁴ Ayrıca alkolün bedene verdiği zararlar pek çok olup bunlar günümüzde bilimsel olarak tespit edilmiştir.

Normalde yenilmesi haram olan şeylerin zaruri durumlarda belirli bir miktar yenilmesine müsaade edilmesi insanın canına verilen değeri göstermesi açısından dikkat çeken başka bir noktadır. Örneğin; açlık sebebiyle hayatı tehlikeye giren kişi normalde haram olan domuz etinden yaşayabileceği kadar yiyebilir. Aynı zamanda farz olan bir şeyi yerine getirirken insan yaşamı tehlikeye girecekse verilen ruhsata göre hareket edilebilir. Başka bir rivayete göre “*seriyye’ de bulunan Amr b. As gusül alması gerekirken havanın soğukluğu sebebiyle hastalanıp ölmekten korkarak teyemmüm eder ve cemaate namaz kıldırır. Medine’ ye döndüklerinde Amr b. As’ı bu davranışı yüzünden Resûlüllâh’a (s.a.s) şikâyet etmiş ancak Resûlüllâh (s.a.s.), Amr b. As’ a teyemmümü nasıl yaptığını sormamış ve gusül yerine teyemmüm ile namaz kıldırmasından dolayı onu kınamamıştır.*”¹⁴⁵

Yüce Allah’ın, kullarından canını, bedenini ve aklını muhafaza etmesini istemesi, intiharın önüne çekilmiş bir settir. Bir diğer deyişle, insanı, bedeninin mutlak sahibi değil de aksine emanet verildiğine yönelik algıya sahip olması, intihara karşı kalkan görevi görebilir. Musibet, dert vb. durumlara maruz kalındığında ölümü temenni etmek yerine hayra çevrilsin diye dua edilmelidir. İnsanların kendi nefislerine karşı fiziki ve ruhi bir takım görevler ile sorumludur ve bunlardan biri vücudu harap edecek şeylerden sakındırmaktır. İslam hukukunda vücutta herhangi bir organı kesmenin, zarar vermenin ve intiharın yaratıcının, insanoğluna bahsettiği ve emanet verilen nefse kıymak anlamına gelmesi sebebiyle haram olduğu aşikârdır. Belirtilen, haramlardan uzak durmanın ferdi sorumluluk olarak algılanmalıdır tersi durumda beşerin pişmanlık duygusundan kurtulamayacağı muhakkaktır.¹⁴⁶

¹⁴³ Maide: 5/90.

¹⁴⁴ Martı, 76.

¹⁴⁵ Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistâni, *es-Sünen*, Taharat: 124, thk: İzzet Ubeyd es-Seyyid, Hıms, 1974.

¹⁴⁶ Dağcı, Yılmaz, 444.

Sonuç olarak İslam dini insanın kendi isteğiyle yaşamına son vermesini sebep ne olursa olsun asla tasvip etmez. Buna bağlı olarak iyileşmesi mümkün olmayan hastanın doktorun önerdiği tedavileri reddetmesi veya yaşamı sonlandırması anlamına gelen “ötanazi” ye de müsaade edilmez. İnsanın, İslam katındaki değeri onun bedeni dâhil benliğinin, tüm özelliklerinin kutsal addedilmesi, bahaneler üreterek müdahalede bulunulamayacağı anlamındadır. Burada bir dinin, dilin, rengin ayrımı söz konusu değildir çünkü insan olması tek başına değer arz eder. Kur’an insan yaşamını o kadar önemsemiştir ki baskı altında, canı tehlikede olduğu zaman dini inkâra bile ruhsat vermiştir.¹⁴⁷ Böyle bir kitaba sahip Müslümanın, Kur’an’ı ve dini emirleri doğru anlaması, manevi açıdan kendini donatması, yaşamın ve ölümün Allah için olduğunun şuurunda olması gerekir.

2.2. TOPLUMA YÖNELİK ŞİDDETİN YASAKLANMASI

İslam dini, sadece ahirete yönelik emirler vaz etmemiş, toplumsal varlık olan insanın bu dünyadaki yaşamını kolaylaştıracak ve hakkını koruyacak ilkelere ortaya koymuştur. Bu sebeple de ferdi ve toplumsal alanda şiddet içeren hiçbir söz ve eylemi uygun görmemiş ve buna yönelik bir takım yasaklar getirmiş aynı zamanda iyiliği emretmiş, kötülükten sakınılmasını istemiştir. Yüce Allah, kusursuz yarattığı insanı, “Yeryüzüne halife” olarak göndermiştir.¹⁴⁸ Bu sebeple insan her türlü saygıyı hak eder. Böylesine yaratıcı katında değer taşıyan insanın kendisine ve başkalarına yapabileceği en büyük haksızlık ise, hiç şüphesiz cana eziyet etmek ve öldürmektir. Sadece inananların değil bütün insanlığın canına değerli kabul edilmiş ve buna binaen haksızca can almak ve zulmün her türlüşü yasaklanmıştır.

Halife olan insan Sorumluluklarını yerine getirdiği oranda yücelir ve eşrefi mahlûkat olur. Kendisine verilen emanete ihanet etmediği ve mükellefiyetlerini yerine getirdiği takdirde de saygın olur. Nefsi emareye uymadığı ve günahlardan temizlendiği kadarda Allah nezdinde şerefli insan kabul edilir.

Hz. Peygamber, Allah katında insanları bir tarağın dişleri gibi eşit kabul etmiştir. Tek üstünlük takva ileidir. Ayet- i kerimede bunu açıkça ifade eder: “*Allah katında en*

¹⁴⁷ Nahl: 16/106.

¹⁴⁸ Hicr:15/ 29; Bakara:1/30.

üstün olanınız Allah'tan en çok korkanınızdır."¹⁴⁹Bu durumu Ahlaki bir değer olarak kabul eden Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri de bu ayetleri destelemektedir. "*Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, lakin sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.*"¹⁵⁰İslâm anlayışına göre her şey, insan merkezli düşünülmekte ve ele alınmaktadır. Evreni değerli kılan insandır. İnsanı insan yapan, yücelten hususlara baktığımızda ise bunlar evrensel içerikli manevi değerlerdir¹⁵¹

Bütün bunlar göz önüne alındığında ahlaki olmayan davranışlarla, zor kullanarak, psikolojik ya da fiziksel baskı yaparak insanların mutlu ve müreffeh olacakları bir uygarlık inşa etmek insan doğasına aykırı bir durumdur. Kur'an bu durumu asla onaylamadığı gibi peygamberleri de bu hususta uyarmış ve her durumda iyilik ve sevdirmeden yana olmalarını istemiştir. Peygamberler ise gösterdikleri iyi davranışların aksine gönderildikleri toplulukların ileri gelenleri (Mele, Mutref) tarafından psikolojik, fiziksel şiddete maruz kalmış, bazıları kavimleri tarafından öldürülmüş, bazıları ise yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu durumu izah eden pek çok ayet bulunmaktadır Örneğin; "*Kavminin önde gelenlerinden büyüklük taslayanlar (müstekbirler) dediler ki: "Ey Şuayb, seni ve seninle birlikte iman edenleri ya ülkemizden sürüp-çıkaracağız veya mutlaka bizim dinimize geri döneceksiniz."* (Şuayb:) *Biz istemesek de mi? dedi.*"¹⁵²"...Nefislerinin istemediği şeyleri kendilerine getiren peygamberlerin bir kısmını yalanladılar, bir kısmını öldürdüler."¹⁵³Bu ve benzeri ayetler Yahudilerin haksız yere Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya gibi peygamberleri öldürdüklerine işaret etmektedir.¹⁵⁴

İslam'ın bu husustaki tutumu, zorluklara sabırla katlanan, şiddete başvurmayan Habil'in davranış ve düşüncesin biçiminden de net olarak anlaşılmaktadır. "*Andolsun, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım!*" "*(Beni öldürürsen) dilerim ki sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip ateş halkından olasan! Zalimlerin*

¹⁴⁹ Hûcurât:49/13.

¹⁵⁰Müslim, b. Haccâc b. Muslim el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Birr: 34, (Çev: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1979.

¹⁵¹Adnan Demircan, *Hz. Peygamberin Beşeri Münasebetleri Temel Hak ve Hürriyetleri*, Siyer Yay., İstanbul 2016, 29; Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, (2), 2006, 45-46.

¹⁵² Araf: 7/88; Ali İmran: 3/18.

¹⁵³ Maide: 5/70.

¹⁵⁴ Elmalılı, III, 1744-1750.

cezası budur.”¹⁵⁵Habil'in sahip olduğu ahlaki anlayışında kötülüğe, merhametsizliğe yer olmadığı görülür. Harplerin ve düşmanlıkların bertaraf edilebilmesi, insanların kardeşçe ve sevgi ile yaşamaları, huzurun yeşermesi ve yerleşmesi ancak Habil gibi davranmakla mümkün olabilir.¹⁵⁶

Sa'd b. Ebi Vakkâs (r.a.) Hz. Peygamber'e, *"Ey Allah'ın Resûlu, biri benim evime girer ve beni öldürmek için elini bana uzatırsa bu durumda ne yapmamı tavsiye edersiniz? diye sordu. Hz. Peygamber, 'sen Âdem'in oğlu gibi ol' diye cevap verdi."*¹⁵⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere İslam dini bazı zaruri durumlar dışında haksız yere cana kıymayı, insana eziyet etmeyi asla tasvip etmemiştir. İşlenen suçlara verilecek cezada bile adalet ve caydırıcılık esas alınmış, suçların cezası uygulanacağı zaman aşırıya gidilmemesi emredilmiş, şiddet ve işkence yasaklanmıştır.¹⁵⁸

2.2.1 Cana Kıymanın Yasaklanması

Yaşamı ve ölümü yaratanda, insana yaşama imkânı veren de Yüce Allah'tır. İnsanın hayat hakkı diğer haklardan önemli ve öncedir.¹⁵⁹Yukarıda da belirttiğimiz gibi İslam dininde, korunması emredilen en temel değer canın korunmasıdır. Bu değere şiddet bağlamında baktığımızda toplumsal bir sorun haline gelen insanların birbirlerini öldürmesi ve cinayetin her türü İslam dininde yasaklanmış ve insan hayatına kastetmek, büyük günahlardan, kişiyi cehenneme götürecek fiiller arasında sayılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de hakkı olmaksızın bir insanı öldürenin insanlığı öldürmüş sayılacağı haber verilmiştir. Nitekim ayette de bu durum açık şekilde belirtilmiştir:

مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ ۖ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

¹⁵⁵ Maide: 5/27-28.

¹⁵⁶ Yıldız, "Kur'ân' da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yusuf Kıssalarına Psikolojik bir bakış", 84-85.

¹⁵⁷ Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistâni, *es-Sünen*, Fiten: 2, (thk, İzzet Ubeyd es-Seyyid), Hıms 1974.

¹⁵⁸ Abdülbaki Güneş, "Kur'ân Işığında Şiddet Sorununa Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, V, (3), 2005, 9-10.

¹⁵⁹ Okumuş, 87.

*“Kim bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir insanı öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir insanı yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur.”*¹⁶⁰

Bu ayet, insan hayatının ne derece kutsal olduğunu vurgulaması açısından önemlidir. İnsanın canının korunabilmesi ancak bir diğerrinin hayatının değerli olduğunu idrak etmesi ile mümkün olabilir. Haksızca başkasının hayatına son veren insan, yalnız bir kişiye zulmetmekle kalmamış, insan hayatının kutsallığı ile ilgili bir duygu ve merhamet hissi de taşımadığını göstermiş olur. Bu nedenle yaptığı bu eylem sonucunda tüm insanlığın düşmanı olmuş demektir.¹⁶¹

Haksız yere öldürülmesi haram olan bir canı öldürmeyi helal sayan kimse, sanki haksız yere bütün öldürülmesi haram olan canları öldürmüş gibi olur. Bu Allah'ın kitabından bir ayeti inkâr edenin bütün ayetleri inkâr etmesi gibidir. Bir insanı yaşatan ise bütün insanlığı yaşatmış derecede ecir alır ve bütün insanlar bağışlanmış gibi bağışlanır.¹⁶²

Taberi, pek çok görüşe yer verdikten sonra aşağıdaki görüşün daha üstün olduğunu belirtmiştir: “Kim, mümin bir insanı, hak etmeksizin öldürecek olursa o kimse Allah tarafından kendisine verilecek ceza bakımından bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmeyi haram görürde öldürmeye teşebbüs etmeyecek olursa kendisinden kimseye zarar dokunmaması yönünden bütün insanları hayata kavuşturmuş gibi olur. Bu ayette ifade edilen “Yaşamaya sebep olmak” tan maksat yaşayan bir insanın canına kıymamaktır. Nitekim Hz. İbrahim ile tartışmaya giren kişi de İbrahim'in “Benim Rabbim diriltir ve öldürür.” demesi üzerine: “Ben diriltir ve öldürürüm.” demesi bu anlamdadır. Burada, kâfir olan kişinin “Ben de diriltirim” demesinin anlamı “Öldürmeye gücünün yettiği kimseyi öldürmem” demesidir.¹⁶³

Zemahşeri bu ayeti şu şekilde yorumlar: “Kıyas amacının dışında veya yeryüzünde bozgunculuk yapmaksızın takdirindedir. Fesattan gaye şirktir. Yol kesicilik

¹⁶⁰ Maide: 5/32.

¹⁶¹ Musa Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, Fecr Yay., Ankara 2019,140.

¹⁶² Maturudi, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerikandi, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Mizan Yay., İstanbul 2008, IV, 206-208.

¹⁶³ Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Camii'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, thk: Ahmed Şakir, Müessesetü'r Risale, Beyrut 2000, III, 272.

olduğu da söylenmiştir. “Kim de bir cana hayat verirse” yani öldürülme, boğulma, yangın, göçük altında kalma vb. gibi birtakım helâk sebeplerinden kurtarırsa... Şayet “Tek bir kimsenin öldürülmesini nasıl tüm insanlığın öldürülmesine benzetmiş ve onun hükmünü tümünün hükmü gibi kılmış!” dersin şöyle derim: Çünkü her insan Allah’a nispetle saygınlık ve dokunulmazlık bakımından diğerleri ile aynıdır. Bir kişinin öldürülmesi halinde Allah katındaki hürmeti yok edilmiş ve dokunulmazlığı çiğnenmiş olur. Bu yönüyle öldürme hükmünde bir kişi ile daha fazla kişi arasında fark yoktur. Bir cana kıyıp da öldürmenin, keza ona hayat verip kurtarmanın ne kadar büyük olduğunun kalplerde yer etmesini temin ederek insanların böyle bir şeye cesaret etmeye yanaşmamalarını ve onun saygınlığını koruma konusunda arzulu olmalarını sağlamak içindir. Çünkü bir kimseyi öldürmeyi aklına koyan kimse onu öldürmenin bütün insanlığı öldürmek gibi olduğunu düşündüğünde bu iç âleminde büyük bir infiale sebep olur ve onu düşüncesinden vazgeçirir. Hayat vermeyi istediği zaman da aynı şekilde olur.”¹⁶⁴

Seyyid Kutub ise tefsirinde bu ayeti şöyle açıklar: “Bu örnek insanlar arasında olduğu için, öğüt ve nasihatlerin insanlara hiçbir etki yapmadığı, şeref ve barış ortamı teklifi saldırıya engel olmadığı için bir cana kıyma suçunu bütün insanları öldürme suçuna denk olan çok büyük bir suç saydık. Cinayete engel olma ve bir canı ölümden kurtarmayı ise tüm insanları kurtarmaya denk olan büyük bir iş saydık. Her bir can aynı derecede hayat hakkına sahiptir. Bu canlardan birini öldürmek hayat hakkının özüne saldırmaktır. Bir cinayete engel olmak hayatın devamını sağlamakta böyledir. Böylece İslam yurdundaki Müslüman toplumu güvencede olur ve kamu düzeni korunur.”¹⁶⁵

“İlim adamlarından bir kısmı şöyle der: Kılıç, hançer, mızrak ucu buna benzer kesmek, koparmak için hazırlanmış ve sivriltilmiş demir aletlerle öldüren veya taş ve buna benzer öldürücü olduğu bilinen ağır şeylerle öldüren kimse kasten öldüren kimsedir. Bir başka kesim de şöyle demektedir: Demir aletle olsun, taş, sopa veya bundan başka bir araçla olsun, başkasını öldüren herkes kasten öldüren kimsedir. Cumhurun görüşü de budur. Yani, her kim birisini öldürecek olursa ona, adeta bütün insanları öldürmesi halinde gereken ceza gibi kısas cezası gerekir. Her kim de bir canı

¹⁶⁴ Zemahşeri, III, 427-428.

¹⁶⁵ Seyyit Kutub, *Fi Zilalil Kur’ân*, (Çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa), Hikmet Yay., İstanbul 1984, IV, 377-379.

diriltirse, yani kendisi lehine başkasını öldürme hükmü sabit olduğu halde o kimseyi affederse demektir. Güç yetirmesine rağmen affetmek anlamındadır.”¹⁶⁶

Birini haksız yere katleden, hem yaratıcının bağışladığı yaşam hakkını yok saymakta hem de bu tavrıyla topluma olumsuz model olarak cinayetin yayılması ve normalleşmesine sebebiyet vermektedir. Böylelikle toplumda endişe ve kaosu varlığına yol açmakta, insanların müreffeh biçimde yaşamlarını idam etmelerine engel olunmaktadır. Büyük günahlardan kabul edilen Allah'ın lütfettiği cana kıymak, öncelikle Allah'a karşı bir davranış olmakla birlikte bir insanlık suçudur.¹⁶⁷ Bundan ötürü Kur'ân-ı Kerim, bir mümini kasten öldürenin ise sonsuz olarak cehennemi hak ettiğini haber vermiştir:

*“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”*¹⁶⁸

Ayetin iniş sebebi şöyledir: Ebu Cehil' in kardeşi olan Ayyaş b. Ebu Rebi' a Müslüman olmuş ve kavminden korkarak Medine'ye hicret etmişti. Annesi, o dönünceye kadar yiyip içmemek üzere yemin etti. Bunun üzerine Ebû Cehil, Hâris b. Zeyd b. Ebû Uneyse ile birlikte yola çıktı ve bir yerde ona yetiştiler. Ebû Cehil, onu ikna etmek için tüm maharetini sergiledi. “Muhammed seni sıla-i rahime teşvik etmiyor mu? Tamam dininde kal ama gel, şu anacığın bir iyilik et.” dedi. O da indi ve ikisiyle birlikte gitti. Medine'den uzaklaşıp uzaklaşmaz ellerini arkasına bağladılar ve ikisi de yüzer kırbaç vurdular. Ayyaş, Hâris'e Seni bir yalnız kıştırırsam Allah adına seni öldüreceğim! dedi. Bu arada Hâris iman edip hicret etti. Ayyaş Küba'da onunla karşılaşınca Müslüman olduğundan haberi olmadığı için, onu katletti! Sonra onun Müslüman olduğu bildirilince Peygamber (s.a.v.)'e gelip, durumu anlatması üzerine bu ayet inmiştir.¹⁶⁹

Taberi' ye göre, “Kişinin, genellikle öldürücü olan herhangi bir aletle ve öldürmek kastıyla birine vurup öldürmesi, onu kasten öldürmedir. Haksız yere adam öldürmenin haram olduğunu beyan eden ayet-i kerime ve hadis-i şerifler pek çoktur. Bazı ayetlerde adam öldürmeme emri, Allah'a ortak koşmama emriyle beraber

¹⁶⁶ Kurtubi, V, 396.

¹⁶⁷ Mehmet Emin Özaşar, İ. Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Huriye Martı, Mahmut Dem, *Hadislerle İslâm*, DİB Yay., İstanbul 2020, V, 478.

¹⁶⁸ Nisa: 4/93.

¹⁶⁹ Zemahşeri, II, 225-227.

zikredilmiştir. Yüce Yaratıcı, farklı bir ayette buyuruyor ki: “... Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik yapın. Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. Allah’ın, öldürülmesini haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça asla kıymayın. Aklınızı kullanasınız diye size bunları emretti.”¹⁷⁰

“Kim kasıtlı olarak bir mümini öldürecek olursa ve Allah da onu cezalandıracak olursa onun cezası cehennemdir. O orada sonsuza dek kalmaya layıktır. “Eğer (öldürülen)” Müslümanlarla antlaşma yapmış Müşrikler gibi zimmeti bulunan [yani kendisine eman verilmiş] kâfir “bir kavimden ise” ya da ehl-i zimmet olan kitaplı bir kavimden ise Müslümanlardan herhangi bir Müslümana uygulanan hükme tâbidir. “Bulamayanların” yani kölesi olmayan, köle alacak imkânı da bulunmayan kimselerin, ilâhî rahmet olarak Allah tarafından kabul edilmek üzere “iki ay art arda oruç tutmaları gerekir.” Yahut tevbe kabul göstergesi olarak, sizin için köle azat etme yerine oruç tutmayı getirmiştir. Bu ayette “Kim de bir mümini kasten öldürürse...” tehdit etme, uyarma, çakma ve gürlleme anlamında müthiş bir şey ve sert bir hitap vardır. Bundan dolayıdır ki bir mümini kasten öldürenin tövbesinin kabul edilmeyeceği İbn Abbâs’tan rivayet edilmiştir.¹⁷¹

Zemahşeri’ ye göre “Müminin, mümini” karşılıklı olarak değil de katli ilk başlatarak “öldürmesi olacak şey değildir.” Bu, bir mümin için sahih ve doğru değildir; durumuna uygunda değildir. Böyle bir şey sadece hata ile yapılabilir. Yani müminin mümini katletmesi, sadece hata sebebiyle söz konusu olabilir; başka hiçbir illet ve sebeple olamaz! (yanlışlıkla gerçekleşen bir öldürme hariç) Müminin şanına yakışan, bir mümini -katli ilk başlatan olarak- öldürmenin asla kendisinden sadır olmamasıdır. Kendisi tarafından kasıtsız gerçekleşirse başka. Örneği: Kâfire atması fakat Müslümana denk gelmesi ya da bir kişiye kâfir diye atması, onun da Müslüman olduğunun ortaya çıkması.¹⁷²

“Öldürme suçu sadece bir kişiyi -haksız yere- öldürmekten ibaret değildir, bununla birlikte Allah Teâlâ’nın iki Müslümanın arasına yerleştirdiği, kuvvetli, değerli ülfeti ve önemli bağları da öldürmektir. Bu, bizzat imanı ve inancın kendisini yok etmektedir. Bundan dolayı, birçok hususta şirke yakın kabul edilmiştir. Bir kısmı bu

¹⁷⁰ En’am: 6/151; Taberi, III, 69-71.

¹⁷¹ Taberi, III, 69-71.

¹⁷² Zemahşeri, II, 224- 226

suçtan af dilemenin kabul edilmeyeceği görüşündedirler. Fakat bir kısmı da Allah Teâlâ'nın *"Allah, kendisine ortak koşma suçunu kesinlikle bağışlamaz. Bunun dışındaki suçları dilediğine bağışlar."*¹⁷³ Kelamına binaen af dileyen katilin de bağışlanmasının mümkün olduğu görüşünü belirtirler."¹⁷⁴

Bu minvalde Hz. Peygamber, veda hutbesinde birbirlerine zulüm ve haksızlık yapmamaları konusunda Müslümanlara uyarılarda bulunmuştur: *"Şüphesiz ki, sizin kanlarınız, mallarınız, ırz ve namusunuz, şeref ve haysiyetiniz, şu gününüzün, şu beldenizin ve şu ayınızın haram olduğu gibi, birbirinize haram kılınmıştır. Rabbinize kavuşacaksınız ve o size amellerinizi soracak. Sakın benden sonra birbirinizin boynunu vurarak kâfirlere dönmeyiniz..."*¹⁷⁵

Hz. Peygamber, insanın cehennemlik olmasına sebebiyet veren büyük günah içinde, şirk koşmayı ve insan öldürmeyi saymıştır. "Abdullah b. Amr' dan nakledildiği şekliyle, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah katında dünyanın yok olması, bir Müslüman'ın öldürülmesinden daha hafiftir."*¹⁷⁶

İnsanları cana kıymak bir kenara, bu suçu içlerinde bile geçirmemeleri hususunda ikazda bulunmuş; birbirlerini katleden taraflardan her birinin cehennemlik olacağına işaret etmiştir: *"İki Müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya gelir ve biri diğerini öldürürse, öldüren de öldürülen de cehennemdedir."* buyurdu. Bu söz üzerine, *"Ey Allah' ın Elçisi, öldüren böyledir ama öldürülene ne oluyor?"* denildiğinde, Hz. Peygamber, *"O da arkadaşını öldürmeye istekliydi."*¹⁷⁷ Buyurarak mevzuyu açıklamıştır.

Kur'an'da sadece Müslümanların hayatı değil, bütün insanların hayatı dokunulmaz kılınmıştır. Bu hususla ilgili olarak Yüce Yaratıcı şöyle buyurur : *"Eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah' ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır."*¹⁷⁸ Ayete göre; Müslüman olmayan biri sığınma talebinde bulunduğu yurduna dönene kadar güvenliği sağlanmalıdır.

¹⁷³ Nisa: 4/48.

¹⁷⁴ Kutup, III,522-523.

¹⁷⁵ Buhari, Hac:132.

¹⁷⁶ Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Süre b. Musa, *el-Câmi 'u 'ş-Sahih*, Diyat:7, thk: Salih b. Abdilaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.

¹⁷⁷ Buhari, Diyat: 2.

¹⁷⁸ Tevbe: 9/6.

“savaşta, bir düşman İslam hakkın da bilgi için kendisine imkânın sunulmasını isterse, Müslümanlar koruyacaklarına yönelik ona güvence vermeli ve gelip ziyarette bulunarak kendilerini gözlemlemesine izin vermelilerdir. Sonrasında, tanınması amacıyla ona İslam'ı tebliğ etmelidirler. Bundan sonra da İslam dininde girmeyi istemezse kendisini ikametgâhına güvenle ulaştırmalıdır.¹⁷⁹Canın korunmasına yönelik olarak ayrıca kan davası yasaklanmış, cahiliye âdeti olarak addedilmiştir.¹⁸⁰

Öldürmek dışında da insanların ayrıca birbirlerine zulüm ve eziyet etmesi yasaklanmıştır. Bu yasak hür, köle zengin fakir fark etmeksizin herkesi kapsamıştır. Yüce Allah, “*Kim haddi aşarak ve zulmederek böyle yaparsa, Biz onu ateşe göndeririz. Bu Allah için pek kolaydır.*”¹⁸¹Bir hadisi kutside de şöyle buyrulmuştur: “*Ben zulmü kendime ve kullarıma haram kıldım. O hâlde siz de birbirinize zulmetmeyin.*”¹⁸² Hz. Ebubekir’ in duyduğuna göre de, Hz. Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki: “*İnsanlar bir zalimi görürler de onun zulmüne engel olmazlarsa, Allah’ın onları genel bir azaba uğratması kaçınılmazdır.*”¹⁸³Belirtilen ayet ve hadisler İnsanların, Allah’a karşı gelerek, Peygambere itaat etmeyerek zulüm yapmalarını yasaklar. “*Dünyada insanlara işkence edenlere Allah da ahirette ceza verir*”¹⁸⁴buyurarak bir insanın yüzüne vurmaya dahi yasaklamıştır. “*Kavga ederken kardeşinizin yüzüne vurmaktan sakının. Zira Allah Âdem’i kendi suretinde yaratmıştır.*”¹⁸⁵ Buyurarak bu yasağı dile getirmiştir. Benzeri pek çok ayet ve hadiste şiddet, zulüm öldürme vb. davranışların az çok fark etmeksizin yasak olduğunu açıkça ifade edilmiştir

Ayet ve hadislerden yola çıkarak ırkı, dini, rengi ne olursa olsun suçsuz yere bir insanı öldürmeni dinen kabul edilemez olduğunu; öldürmek bir yana zarar verici bir davranışta bulunmanın dahi söz konusu olmadığını net bir şekilde söylenebilir.

Bütün bunlarla birlikte İslam dininin önemle üzerinde durduğu bir özellikte üstün faziletli, değerlerle donatarak insanın hakkına riayet eden, manevi, ahlaki değere sahip insan yetiştirilemediği müddetçe hukuki baskıyla, ahlaklı toplum düzeyine ulaşmak

¹⁷⁹ Ebû'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (Çev. Muhammed Han Kayani vd.), İnsan Yay., İstanbul 2005, II, 208.

¹⁸⁰Beydavi, Nasîrüddîn Ebû Said (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed, (*Beydavi tefsiri*), *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, (Çev. Şadi Eren), Selsebil Yay., İstanbul 2011, I, 349.

¹⁸¹ Nisa: 4/30.

¹⁸² Müslim, Birr: 55.

¹⁸³Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'ân: 5; Ebû Davud, Melahim: 17,

¹⁸⁴ Müslim, Birr: 117-119.

¹⁸⁵ Müslim, Birr: 113.

imkân dâhilin de değildir. Kur'ân, erdemli ve iyi insan tipinin oluşması için gereken tedbirleri almıştır. Hz. Peygamber de kendi döneminde bu amacı gerçekleştirmiş, kendinden sonraki dönemlere de örnek teşkil etmiş ve mesajları ile insanlığa yol göstermiştir. O halde günümüzde de Hz. Peygamberi model alarak bu erdemli, halife unvanının hakkını veren insanı yetiştirmemiz mümkündür.¹⁸⁶ Ancak o zaman merhametli, vicdanlı, bütün canlılara değer veren birey ve toplumlar inşa edebilir ve günümüzün büyük problemi olan şiddet sarmalından kurtulabiliriz.

2.2.4. Alay, Lakap Takma ve Küçük Düşürmenin Yasaklanması

İnsan, ömrü boyunca diğer insanlara iletişim kurup hayatını idame ettiren sosyal bir varlıktır. Bu özelliği dikkate alan İslam, fertlerin toplum içinde yaşarken uyması gereken bazı prensipler belirlemiştir. İnsanların başkası ile ilişkilerinde dikkate almaları gereken prensipler belirlenirken insanın hem fiziksel hem de ruhsal özelliği ön planda tutulmuştur. Kur'ân, bu konu üzerinde ihtimamla durmuş, insanların şefkat, saygı ve barış içinde yaşamaları için zaruriyat arz eden genel ahlaki prensipleri açıkça belirtmiş ve bunlara uyulmasını istemiştir. Ferdin ve toplulukların refah ve huzuru için bu prensipler esastır. Bu ahlaki kaidelerin vazgeçilmez olduğu, göz ardı edildiği takdirde nelerle karşılaşacağı toplumumuzda ve modern dünyada daha net görülmektedir.

Yüce Allah, insanların toplumsal varlık olmaları sebebiyle birbiri ile ilişkilerinde uyması gereken kuralları ve davranışları özellikle belirtmiş, belli hususlar üzerinde durarak dikkat edilmesini emretmiştir. Örneğin Hucurât sûresinde Yüce Allah şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin; zira onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; çünkü alay edilenler edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi aşağılamayın,

¹⁸⁶ Saffet Sancaklı, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III, (2), 2003, 27.

*birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fasıllıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.”*¹⁸⁷

Vehbe Zuhayli bu ayeti şöyle tesir eder; “Yani hafife alıp, küçük görmesin ve ayıplamasın. Alay kelam ve davranışla olduğu gibi bazen kaş göz işareti ile de olabilir. Ayette “lemz” kavramı tan etmek, sözle veya el göz ile kusurlara dikkat çekmek manasına gelmektedir. Birbirinizi hoş olmayan lakapla seslenmeyin. Ey kâfir, ey fasık gibi ifadeler çirkin lakaplardır. “Kadınlarda kadınları alaya almasın” ayetinin iniş sebebi ise Hz. Safiye Hz. Peygambere gelip “ya Resulallah! Kadınlar beni “ey Yahudi kızı Yahudi” diyerek ayıplıyorlar deyince bunun üzerine bu ayet inmiştir. Allah indinde küçük görülenin kadri, kendisini küçük görüp alay edenden daha aladır. İhtimal Allah onu daha çok sevmektedir. İşte bu davranış kesin olarak haramdır. Yüce Allah kaş, göz yaparak, söz ve davranışlarla inananların ayıplamasını, insanın kendisini ayıplaması gibi kabul etmiştir. Zira müminler bir nefis gibidir. Birini ayıpladığında sanki kendisini ayıplamış gibi olur. Alay etmek ise, bir Müslüman kardeşine fasık, münafık şeklinde hitapta bulunması veya eşek, domuz denilmesi gibi birbirini sinirlendirici çirkin hitaplarla takmayın. Sözde yer alan üslupla hitap eden kişi tazir cezasına çarptırılır. Âlimler bir şahsa hoşlanmadığı şekilde hitap edilmesinin haram olduğunu ifade etmişlerdir.”¹⁸⁸

Başka bir ayette ise şöyle belirtilir: “*Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan, servet toplayan ve onu sayıp duran herkesin vay haline!*”¹⁸⁹“Buradaki “hümezetin lümeze” kavramları Arapça’ da birbirine oldukça yakın anlamlı iki kelimedir. Biri diğerinin yerine kullanılabilir. Anlam şöyledir: Başka kişileri küçük ve zelil göstermeyi alışkanlık yapan şahıs, bazılarını parmakla, bazılarını göz ile işaret eder. Bazı kişilere nasibi sebebiyle ayıplar ya da dedikodu yapar. Söz aktararak arkadaş arasını bozar, kardeşlerin muhabbetini zarar verir. Birilerine nahoş lakaplarla hitap eder, dalga geçer ve kusurlarını ortaya çıkarır.”¹⁹⁰

Seyyid Kutub: “Bu husus imandan ve karakterden yoksun insan ruhunun basitleşmesini betimler. İslam üstün ahlak gereği böyle davranışlar sergileyenleri nefretle karşılar. Bu sebeple alayı, kaş-göz işareti ile aşağılamayı ve ayıplamayı

¹⁸⁷ Hucurât: 49/11.

¹⁸⁸ Zuhayli, III. 474-478.

¹⁸⁹ Hümeze: 104/1,2.

¹⁹⁰ Mevdudi, VII, 233.

yasaklamıştır. Bu davranışların sonucunda tehditlerin var olması bazı müşriklerin Hz. Peygamber ve müminlere karşı takındıkları gerçek durumu canlandırmaktadır.” der.¹⁹¹ Demek oluyor ki alay, küçümseme, dalga geçme gibi davranışlar bütün peygamberlerin ve onlara inananların maruz kaldığı bir durumdur.

*“Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Tabii ki bundan tiksindir! Allah’a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.”*¹⁹²

“Ey Allah ve Resulünü iman edenler! Zannın çoğundan uzaklaşın.” Çünkü zanlar içerisinde iyilik sahibi kişiler hakkında suizan etmek gibi bir durumda oluşabilir ki bunlar kötüdür. İyilik yapan kişilerle ilgili suizan da bulunmak veya Müslüman bir kişi hakkında kötü fikre sahip olmak gibi bir kısım günaha düşürmesi zandan men edilmenin illetidir. İnsanların gizli hallerini, ayıplarını araştırıp onların gizledikleri durumlarını ortaya çıkarmayın. Onların sırlarına vakıf olmak istemeyin. Birbirinizin arkasından nahoş sözler sarf etmeyin bu kelimeler veya işaretlerle olsun fark etmez. Bu yasak birinin din, dünya, ahlak, mal, evlat, zevcesi, giysisi vb. hakkında hoşuna gitmeyen her sözü kapsar. Bu ayet gıybet etmenin haram kılındığına ve kötü bulunduğuna işaret eder. Haram kılınması da insanlık onurunun korunması ile yakından ilgilidir.¹⁹³

*“Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah’a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız.”*¹⁹⁴Yüce Allah, Müminlerin kardeş olduğunu, iki kavgalının arasını düzeltmenin rahmetine ulaştıracağını zikretmiştir. Bu ayette belirtilenin aksine davranıp toplumda zulüm, baskı ve fitne çıkarmanın da adam öldürmekten beter olduğu Kur’an da ifade edilmiştir.¹⁹⁵ Buna göre iki kişi arasında kalındığı takdirde ikisi de din kardeşi olduğu ve dinde haklar eşit olduğu için onlardan birisine gönül vermeyip sadece hak ve adaleti yerine getirmeye çalışılmalıdır.”¹⁹⁶

İnsanları olumsuz anlamda etkileyebilecek davranışları tasvip etmeyen ayetlerin yanı sıra, doğru davranışın nasıl olduğunu gösteren ayetlerde vardır. Örneğin Yüce

¹⁹¹ Kutub, XVI,362,363.

¹⁹² Hucurât: 49/12.

¹⁹³ Zuhayli, III, 479.

¹⁹⁴ Hucurât: 49/10.

¹⁹⁵ Bakara: 2/191.

¹⁹⁶ Zuhayli, III,464-465.

Allah insanlara kötü şekilde konuşmak yerine güzel konuşmayı şu şekilde tavsiye etmiştir: *“Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”*¹⁹⁷ Ayrıca Hz. Peygamberden nakledilen hadislere baktığımızda da bu ahlaki ilkelere dikkat edildiğini görüyoruz Ebu Hureyre’ nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *“Kişinin haksız yere bir Müslüman’ın şeref ve namusuna dil uzatması, büyük günahların en büyüklerindendir...”*¹⁹⁸ *“Her kim Allah’ a ve ahiret gününe inanıyorsa, ya hayır söylesin ya da sussun...”*¹⁹⁹

Hz. Peygamber insanlarla alay ederek ya da taklidini yaparak konuşulmasını hoş karşılamamıştır. “Hareketlerini tekrarlayarak birisinden bahseden Hz. Aişe, bu davranışı karşısında Hz. peygamberin, *“Karşılığında bana dünyayı verseler bile, kimsenin taklidini yapmam; bundan asla hoşlanmam.”* buyurduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰ İnsanların fiziksel özellikleriyle dalga geçmek, rencide etmek kesinlikle hoş karşılanmamış ve bizzat Hz. Peygamber bu tarz davranışlar sergileyenleri uyarmıştır. Örneğin Hz. Aişe’ nin bir defasında eliyle kısılgını işaret ederek, “Ey Allah’ın Resûlü! Safiyye şöyle bir kadındır.” demesi üzerine Hz. Peygamberin, *“Öyle bir söz ettin ki o söz denize karıştırılırdı denizin suyu değişirdi.”* diyerek uyarması İslam dinini insan onuruna verdiği değeri gösterir.²⁰¹

İslam, olumsuz insan türünün olmaması için gerekli önlemleri almış ve kötü söz ve davranışlarla mücadele de bulunmuştur. Hadiste de kötülüklerle mücadele de şu öneriler sunmuştur: *“Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.”*²⁰² Böylece İslam’ın temel amacının üstün ahlaki vasıflara sahip kişiler yetiştirmek ve topluma kazandırmak olduğu anlaşılmaktadır.²⁰³

¹⁹⁷ İsra: 17/53; Nahl: 16/125; Taha: 20/44.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, Edeb: 35

¹⁹⁹ Buhari, Rikak: 23; Müslim, İman: 74

²⁰⁰ Tirmizi, Sıfatü’l-kıyame: 53

²⁰¹ Tirmizi, Sıfatü’l-kıyame: 51

²⁰² Müslim, İman: 78.

²⁰³ Sancaklı, “Hz. Peygamber Ve İnsan Hakları” 28.

*“Allah'tan rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”*²⁰⁴ buyrularak insanlara sert ve kırıcı değil yumuşak davranılmasını istemiştir. Bundan dolayı Peygamberin kendisi de: *“Yüce Allah beni şiddet uygulayan birisi olarak göndermedi; bilakis eğitici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi.”*²⁰⁵ buyurarak kendisinin şiddet uygulayan değil; aksine merhameti, iyiliği tesis etmek üzere gönderilen bir peygamber olduğunu açıkça belirtmiştir.²⁰⁶

*“Müslüman, elinden ve dilinden diğer insanların zarar görmediği, kendisine güvenilen”*²⁰⁷; *“dil uzatmayan, lanet okumayan ve kötü söz söylemeyen kimsedir.”*²⁰⁸ Burada kime söylendiği dair bir ayrım yapmadan, kötü sözlerin, kötü iş ve davranışların inanan bir fertte olmaması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. İslam dini, kâfir-mümin ayrımı yapmadan herkese aynı yaklaşılması gerektiğini söyler ve kimsenin, gönlünün incitilmemesi telkin eder. Örneğin; Yüce Allah; Firavuna, Hz. Musa'yı gönderdiğinde onunla tatlı dille konuş diye emretmiştir. Ayet ve hadislere baktığımızda biz inananların üzerine düşen sorumluluk; olumsuz davranışların önüne geçecek prensipleri yeniden gözden geçirmek ve ilahi buyrukları dikkate alarak kendimiz ve insanlık adına uygulamaya başlamak. Ahmet Yesevi, Divanı Hikmet adlı eserinde bu durumu şöyle dile getirir:

“Sünnet imiş, kâfir de olsa, incitme sen;

Hüda bizardır katı yürekli gönül incitenden;

Allah şahit, öyle kula hazırdır Siccîn;

Bilginlerden duyup bu sözü söyledim işte”.²⁰⁹

2.2.2. Aile İçi Şiddetin Yasaklaması

İnsanın eşine, çocuğuna, ana babasına, kardeşlerine yönelik her nevi saldırganca tutum aile içi şiddet olarak nitelendir. Şiddet, aile boyutu açısından incelendiğinde ise

²⁰⁴ Al-i İmran: 3/159.

²⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, III 328.

²⁰⁶ Kayadibi, 17.

²⁰⁷ Buhari, İman: 4.

²⁰⁸ Tirmizi, Birr: 48.

²⁰⁹ Ahmet Yesevi, *Dîvân-ı Hikmetten Seçmeler*, (Haz: Kemal Eraslan) Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1983, 62.

aile içi şiddetin, toplumun büyük sorunlarından biri olduğu görülür. Bu şiddetin başlıca mağdurları ise kadın ve çocuklar olmakla birlikte yapılan araştırmalara göre dünya genelinde en fazla şiddete maruz kalan kesim kadınlardır. Genel olarak insanların şiddete maruz kalmaları, mağdurların fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü tehlikeye sokmaktadır.²¹⁰

Aile içi şiddet; ailedeki fertlerin fiziksel, psikolojik bütünlüğünü bozan, zarar veren, duygusal açıdan yaralanmasına, öfke ve kin duygularının oluşmasına yol açan hareket ve davranışları içerir. Aile sosyal ve ahlaki bir kurum olup toplumun inşasında büyük öneme sahiptir.

İslam dininde, ailenin sağlam temeller üzerine kurulması esastır. Doğası gereği huzur ortamı olması gereken aile maalesef farklı nedenlerden dolayı şiddetin sıklıkla görüldüğü bir yer haline gelmiştir. Müslüman toplumlarda görülen hızlı değişim ve geleneksel ile modern arasındaki gerilim gözle görülür boyuttadır; bu durum İslam aile yapısını olumsuz etkilemektedir. Temelde ailenin huzuru kadın ve erkek ilişkilerinin oluşturduğu durumlara bağlıdır. Din genel eşitlik düşüncesine uygun şekilde kadın ve erkek arasında eşitliği baz almıştır. Kur'an, kadın erkek ayırt etmez, iki cinse de insani açıdan yaklaşır, yaklaşımı aynıdır.²¹¹

İnsan, anne, baba, eş, çocuk, kardeş olmayı Yüce Yaratıcının bahsettiği aileye borçludur. İslam dininde aile çok önemli bir yere sahiptir. Aile anne, baba ve çocuklardan oluşur ancak nine, torunlar ve her iki tarafın akrabaları da aile denilen yapıyı oluşturur. İslam'a göre aileyi nesep veya din birliği ile oluşturur.²¹²

Kur'an-ı Kerimde "ehl" kelimesi aile anlamında kullanılmış ve Kur'an'da 8 şekilde yer almıştır.²¹³Örneğin: "*Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.*"²¹⁴Ayetinde bu anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte "ehl" kavramı dışında Kur'an'da;²¹⁵ "ال" (âl), "صاحب"

²¹⁰ Faruk Görgülü, "Aile içi Şiddetin önlemesinde Dinin Rolü", *Diyanet İlmî Dergi*, 52, (2), 2016, 99.

²¹¹ Okumuş, 66- 67.

²¹² Bilgiz, 69.

²¹³ Araf: 7/97; Ali İmran:3/64; Nisa: 4/58; Kasas: 28/29; Nisa:4/35; Fetih:48/26; Meryem:19/55; Müddesir: 75/56.

²¹⁴ Ahzab: 33/33.

²¹⁵ Al-i İmran: 3/33; Bakara:2/39; Bakara: 2/251.

(sahib), “ذو” (zû) Kavramları da aileyi ifade etmek için kullanılmıştır.²¹⁶ Kur’ân-Kerim’de aileye farklı şekillerde yer verilmesi İslam’da ailenin ne derece önemli olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Aile olmaksızın ne topluluk nede insanlığın varlığı düşünülemez. Aile, insanların iki cihan saadeti açısından da önemlidir. Saadetli bir aile, ancak meveddet ve özveri ile inşa edilir. Hak, merhamet, şefkat ve saygı ile korunur ve varlığını idame ettirir. Huzurlu, mutlu, birbirlerine saygılı olan bireylerden oluşan aile hem bu dünya hem de ahiret için göz aydınlığı ve kurtuluş olur. Aile sadece karı-koca dan ibaret değildir, aynı zamanda geleceğin mimarı olan, neslin devamını sağlayan çocuğun doğup büyüdüğü, ahlakının şekillendiği yerdir. Buda ailenin değerini gösterir.²¹⁷

İslam’da ise aile hayatı nikâh akdi ile başlar ki akit mukaddestir. Bu sebeple korumak farz, sebepsiz yere boşamak ise zulüm ve haram kabul edilir. Eğer evlilik çekilmez aşamaya gelmişse, ayrılmak büyük önem arz eder. Nikâhın kutsallığına sadık kalmak eşler için zorunludur. Yani evliliğin devamı için iffetli olmak kadın erkek ayrımı olmaksızın ikisi içinde elzemdir. Kur’an-ı Kerim aileden sayılan kişilerin iki cihana ait olan haklarının muhafaza edilmesini emreder.²¹⁸ Karı, koca karşılıklı haklara sahiptir. Kur’an bu konuya şöyle değinir: “*Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınlarında erkekler üzerinde hakları vardır...*”²¹⁹ Ayrıca eşlerin eve ve çocuklara karşıda ortak sorumlulukları vardır.²²⁰

İnsanın varlığı ve soyunun devamı erkek ve kadının beraberliği ile mümkün olur. Kur’an’a göre, insan olmak her cins, makam, soydan önceliklidir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar, gerçekten, Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık. Şüphesiz, Allah Katında sizin en üstün (kerim) olanınız, (ırk ya da soyca değil) takvaca en ileride olanınızdır.

²¹⁶ Ubeyr, I, 458.

²¹⁷ İbrahim Canan, *Kur’an’da Çocuk*, Cihan Yay., İstanbul 1984, 25-26.

²¹⁸ Tahrim: 66/6.

²¹⁹ Bakara: 2/228.

²²⁰ Bilgiz, 74-75.

Şüphesiz Allah, bilendir, haber alandır.”²²¹Yüce Yaratıcı iki cinside önemli kılan şeyin sadece kendileri olduğunu, biri olmaksızın, diğerinin eksik olup tamam olmayacağını şöyle belirlemiştir. “kadınlar sizin elbiseniz, sizde onların elbiseleri mesabesindeiniz...”²²²Aynı zamanda kadın ve erkek aynı özden yaratılmıştır, varlıkların en şerefliisidir.²²³ Sahip oldukları insani özelliğe ait farklılıklar ise üstünlük değil, bir zenginliktir. Kur’an’ın kabul ettiği üstünlük vasfı yalnızca “takvadır.”²²⁴

Aile kurumunu oluşturan, devamını sağlayan, dini, ahlaki kurallar belirlenmiştir. Belirlenen kaidelere tabi olunduğu sürece sorun olmaz. Ancak eşler hakları yerine getirmez, kurala uymazsa; hak olanı uygulamak ve arayı düzeltmek için türlü önlemler ve yaptırımlar uygulamaya sokulur.²²⁵Bu sebeple Nisa suresinin 34, 35ve 128. ayetleri ailenin devamının korunması açısından önemlidir. “Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”²²⁶ “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”²²⁷

Öncelikli ayette belirtilen erkeğin (kavvam) yöneticilik yetkisi, kadının evdeki ve toplumsal alandaki konumunu ve hukuki kişiliğini yok etme özelliği barındırmaz. Bu prensip yalnız ailedeki iş paylaşımıyla alakalı bir tatbiktir. Maksudı ise aileyi himaye etmek, yıkılmamasını sağlamaktır. Kurumun yöneticiye sahip olması kurumdaki ortakların ve çalışanların mevcudiyetinin ve şahsiyetini ortadan kaldırmaması bu duruma örnektir. ”²²⁸Bu minvalde Kur’ân’ ın başlıca görüşünün, insanın değer ve

²²¹ Hucurât: 49/ 13.

²²² Bakara: 2/187.

²²³ M. Zeki Duman, “İslam’da “İnsan” erkek veya Kadından Öne Gelir”, *Eskiyei dergisi*, (12), 2019, 37; Al-i İmran:3/195.

²²⁴ Görgülü, 104.

²²⁵ Karaman vd., II, 59-60.

²²⁶ Nisa: 4/34.

²²⁷ Nisa: 4/35.

²²⁸ Kutub, II, 652.

haklarını içeren kadın erkek arasında eşitlik, sorumluluklarda eş değer olma ve var ediliş amacına uygun bir iş bölümünün varlığı söylenebilir..²²⁹

Nisa 34. ayette, kadının aile hukukunu ihlali karşısında ıslah maksadıyla müracaat edilebilecek belirli yollar örneğin; öğüt verme, yatağında yalnız bırakma ve en son darp ifadesi belirtilir. Buradaki darp kelimesi bir kısım insanlar tarafından İslam'ın şiddeti onayladığına delil getiriliyor. Birçok anlamı olan “darabe”²³⁰ kavramın vurmak şeklinde yorumlanmasında toplumların kültürel bakış açısı ve yaşam felsefeleri etkili olmuştur denilebilir. Ancak “darabe” fiilinin günümüz tefsircileri önceki müfessirlerden farklı olarak “ayrılmak”, “evden çıkarmak” şeklinde yorumlamışlardır.²³¹ Belirtilen uygulamanın sonuncusu Hz. Peygamber'in eliyle toplum düzeltilerek, insan ve özelde hanıma vurulamayacağı belirtilip, ikaz edilerek kınanmış, “iyi bir kocanın karısını dövemeyeceği”²³² kuralı bu kötü davranışın oluşmasına müsaade etmemiştir. 128. ayette ise kocanın karısının hakkını gözetmemesi, başkaldırması (nüşûz) yer almıştır. Öngörülen tedbirlere rağmen düzen sağlanamaz ve ailenin dağılmasından korkulursa biri kadının diğeri erkeğin ailesinden iki hakem tayin edilir ve tarafların arası düzeltilmeye, anlaşmazlıkları giderilmeye çalışılır.²³³

Kur' an-ı Kerim'in aileye bakışının derununda “meveddet”, “rahmet” kavramı teşkil etmektedir. Rum sûresi 21. Ayette: “*Yine sizin içinizden kendileriyle huzur bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhameti yerleştirmesi de onun ayetlerindendir.*” ifadeleri yer alır. İslam'ın yetiştirmeyi arzuladığı aile, toplum tipi ve bunun oluşması gayesiyle vaz buyurduğu genel ahlaki prensipler şiddetten uzaklaştırma, oluşmasını engelleme ve baş etmede mühim destek noktalarıdır.²³⁴ Bu husus ise ayette şöyle ifade edilmiştir: “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara*

²²⁹ Hüseyin Hatemi, *İlahi Hikmette Kadın*, İşaret Yay., İstanbul 1995, 89.

²³⁰ İbn Manzûr, 2565- 2570; Abdülbaki, 418-419.

²³¹ Mehmet Okuyan, “Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı”, *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 120-124; Hanefi Şola, En-Nisa Ayeti Bağlamında “Nuşûz ve Darp Kelimelerinin Anlam Kronolojisi”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 2021, 160-176.

²³² Buhari, Nikah: 93

²³³ Karaman vd., II, 59,60.

²³⁴ Görgülü, 104-105.

verdiğiniz bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin...”²³⁵

Yukarıdaki ayette “Onlarla iyi geçinin” manasına gelen kısım “Onlara karşı maruf çerçevesinde davranın” yönünde de tercüme edilebilir. Maruf “toplum tarafından bilinen, kabul edilen, hoş karşılanan, dine göre de meşru ve makbul olan davranışlar” dır. Aile birlikteliğinde erkeklerin ve kadınların karşılıklı hak ve sorumlulukları vardır. Bu hak ve sorumlulukların bir kısmı Kur’ân ve sahih sünnet aracılığıyla ortaya konmuş, bir kısmı ise toplumun örfüne ve ahlâkına bağlı olarak belirlenmektedir. İslâm öncesi Arap toplumunun örf, âdetlerinde bulunan ve kadınlara karşı haksızlıklar barındıran anlayış ve uygulamalar naslarla kaldırılmış; bunların yerine, kadını ve erkeğiyle insan haysiyet ve şerefine uygun olan hükümler getirilmiş; kadınlar ile erkekler birbirlerine bu kaidelere uygun davranıp münasebetlerini bu minvalde ilerletmişlerdir.²³⁶

Taberi bu ayet ile ilgili şunları söyler: “Buradaki hitap, evli olan kocalara yapılmıştır. Allah Teâla, karısını sevmediği ve ondan ayrılmak istediği halde, onu boşamayan, sadece verdiği mihri geri alması için onu nikâhı altında tutan ve onu sıkıştıran kocalara, bu şekilde davranmaları yasaklanmıştır. Cahiliye döneminde, karılarını boşamak isteyen bazı erkekler, evlendikleri zaman, tamamını vermeyip bir kısmını üzerlerinde bıraktıkları mihrini vermekten kurtulmak için, kadına zina isnâd eder böylece ona iftirada bulunurlardı. İşte bu ayet-i kerime, bu davranışın çirkinliğine işaret etmektedir.”²³⁷

Ailede ortaya çıkan noksanlık ve hatalarda sabır, katlanma, niyetlerin iyi olması ve merhamet temeldir. Yüce Allah eşlerin, hemen boşanmaya kalkışmamalarını istemektedir. Erkeklerin tutum ve davranışlarında Allah’tan korkmalarını ve eşlerine adalet, merhamet ve insaf ölçülerinde davranmalarını emretmektedir.

Boşanmaya karar verildiği takdirde de eziyet etmeden, güzellikle bırakılması hususunda şöyle bir ikaz vardır: “*Boşadığınız Kadınları, gücünüz oranında oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun, onlara darlık ve sıkıntıya düşürmek amacıyla zarar vermeyin. Eğer onlar hamile iseler, yüklerini bırakıncaya (doğumlarını*

²³⁵ Nisa: 4/19.

²³⁶ Karaman vd. II, 37,38.

²³⁷ Taberi, II, 477,478.

yapıncaya) kadar onlara nafaka verin. Şayet sizler için çocuğu emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. (Durum ve ilişkilerinizi) Kendi aranızda maruf üzere görüşüp, konuşun”²³⁸Kur’ân, ailenin bütünlüğünü korumakla birlikte bunun dışında karı-koca arasında geçimsizliğin ileri boyutlara ulaştığı vakit kocanın, karısına maddi, manevi herhangi bir zulüm de bulunmadan boşanmalarını tavsiye etmektedir.

Eşlerin karşılıklı şekilde namus iftirasında bulunmaları, dil uzatması psikolojik şiddet türü içinde değerlendirilir. Nur sûresi 4. ayette yer aldığı şekliyle namuslu kadınlara zina iftirasında bulunup, kanıt getirmeyenlere belirli müeyyide koyarak kadının hakkını koruma altına almıştır. Bununla birlikte ahirette de cezalandırılacakları bildirilmiştir.²³⁹

Erkeğin, hanımının ve evlatlarının maddi ihtiyaçlarını karşılamaması, yeterli düzeyde para vermemesi ekonomik şiddet nev’in de değerlendirilebilir. Bu hususta Hz. Peygamber, kişinin ailesine yapacağı harcamanın sadaka olduğunu belirtmiş,²⁴⁰ ailesini ihmal eden kişileri uyarmış ve tavsiyelerde bulunmuş, erkeklerin bu hususta hassas olmalarını emretmiştir.²⁴¹

Kur’an’a göre aile, göz aydınlığı olmakla birlikte bir imtihan vesilesidir; bu sebeple aile üzerinde daha özverili olunmalıdır. “Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörölü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir. Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah’ın katındadır.”²⁴² burada “fitne” sözü, “bela ve insanı ahiretten alıkoyan şeyler” anlamındadır. Bir görüşe göre, bu kelime, çocukların hepsini içine alır. İnsan, evladı yüzünden belalara duçar olur, imtihana tabi tutulur.²⁴³ Aile sadece bu dünyada değil ahirette de insanın hesaba çekileceği bir husustur. Bu sebeple iki cihanda göz aydınlığı olacak eş ve çocuklara sahip olmak mühimdir.

Kur’ân, karı-koca ve çocuklara şiddet uygulanmasını yasaklamıştır. Hz. Peygamber’de aynı minvalde söz ve davranışlarda bulunarak eşlerin birbirine zulüm ve

²³⁸ Talak: 65/ 6.

²³⁹ Görgölü, 106.

²⁴⁰ Buhari, İman: 41.

²⁴¹ Görgölü, 109.

²⁴² Teğabun: 64/14.

²⁴³ Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtihü'l-Gayb*, Daru'l Fikr, Beyrut 1981, XXI, 522-523.

eziyetini yasaklamış, karı koca karşılıklı birbirlerini üzerinde hakları olduğunu belirtmiştir. Şiddet, baskı, kavga yerine ülfet ve muhabbeti inşa etme açısından Hz. Peygamberin “sizin en hayırlı olanınız, eşine ve çocuklarına en iyi davrananınızdır.”²⁴⁴“Kadınlarını döven kimseler sizin hayırlınız (iyi olanlarınız) değildir.”²⁴⁵sözü prensip kabul edilmelidir. Bize en mükemmel örnek olan Hz. Peygamber ömrü boyunca asla kadına el kaldırmadığını Hz. Aişe ifade etmektedir. “*Bir gün kocasından dayak yiyen Ümmü Cemil binti Abdullah'ın, durumunu Hz. Peygamber'e bildirmesi üzerine, Resûlullah, onun kocasına eşinden ayrılmayı arzu edip etmediğini sorar. Bunun üzerine kocası Ümmü Cemil'den ayrılır.*” Bu durum Peygamberin şiddeti kabul edilebilir görmediğinin ve hoş karşılamadığının bir göstergesidir.²⁴⁶

Hz. Peygamber, özellikle kadına şiddet gösterenleri kararlılıkla ikaz etmekte “hanımlarına vuranların insanların hayırlıları olmadığını”²⁴⁷bildirmiş ve “Gece birlikte olduğunuz kadınları nasıl döversiniz.”²⁴⁸şeklinde yapılan işe tepki göstermiştir. Hz. Muhammed yaşamı boyunca kadınlara şiddet uygulanmasına müsaade etmemiştir. Abdullah b. Ömer tarafından şöyle der: “Biz Resûlullah zamanında hakkımızda ayet iner korkusuyla hanımlarımıza karşı söz söyleyip rahat hareket etmekten kaçınırdık. Ancak Resûlullah vefat edince istediğimizi söylemeye ve rahat davranmaya başladık.”²⁴⁹

Günümüzde kadınlardan sonra en çok şiddete maruz kalan kesim şüphesiz çocuklardır. Kendini savunamayan, büyüklerin korunmasına ihtiyaç duyan çocuklar evde ailelerinden, okulda akranlarından psikolojik, fiziksel vb. şiddete maruz kalmaktadırlar. Oysa anne babaya emanet olarak verilen ve toplumların geleceği olan çocuklar merhamet, sevgi ve şefkat ile büyütülmeli, bir çiçek yetiştirirken nasıl özen gösteriliyorsa aynı o derecede dikkatli olunmalıdır. Evde sürekli şiddet gören anne ve baba arasındaki şiddete şahitlik eden, merhametsizce davranışlara maruz kalan çocuğun büyüdüğünde etrafındakilere merhametle yaklaşması güçtür. Şiddet olaylarına şahit olan

²⁴⁴ Tirmizi, Menâkıb: 63.

²⁴⁵ Ebu Davud, Nikah: 42.

²⁴⁶ Kayadibi, 19.

²⁴⁷ Ebu Davud, Nikâh: 41, 42.

²⁴⁸ İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvini, *Süneni İbn Mace Tercümesi ve Şerhi*, Nikah: 51, (Çev: Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay., İstanbul 1982.

²⁴⁹ Görgülü, 110.

ya da yaşayan çocukta psikolojik yıkımlar, uzun süre atlatamayacağı problemleri oluşabilir. O sebeple çocukları yetiştirirken onların birer emanet olduğunu ve ahirette onlardan sorumlu tutulacağımızın bilincinde olunmalıdır. Neslin korunmasına ve devamına önem veren İslam dini, bireyin yaşama hakkını küçük büyük ayırt etmeksizin güvence altına alır. Yüce Allah Kur'ân' da söz konusu bu durumu net olarak açıklar ve şöyle buyurur:

*“fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın biz onlarında sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük günahdır.”*²⁵⁰

“Çocukların öldürülmesi büyük bir günahdır.” “Çocuklara karşı merhametsizlik, sevgisizlik, ruhun şiddetle karardığına ve kalbin katılaşmış bir hale geldiğine delâlet eder; bu cürüm kötü ahlâkın en belirgin örneklerindendir. Allah, öyle kötü huyların önlenmesi maksadıyla evlâtlara güzellikle davranmayı teşvik etmiştir”²⁵¹

*“De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız.”*²⁵² ayette, açlık ve fakir oluruz korkusuyla günahsız olan çocuklarınızın canına kıymayın buyrulur.

Cahiliye döneminde insanlar açlık korkusu dışında kız çocuklarını namuslarını korumak ya da utanç kaynağı olarak görmeleri sebebiyle kız çocuklarını diri diri toprağa gömmüşlerdir. *“Onlardan birine kız çocuğu haberi verilince içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.”* *“Kendisine verilen kötü haber yüzünden halktan gizlenmeye çalışır; onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün!”*²⁵³ ve *“O diri diri toprağa gömülen kıza, ‘hangi günah yüzünden öldürüldüğü sorulduğu zaman’*²⁵⁴ Mealindeki ayetlerde cahiliye döneminde kız çocuklarının diri diri gömülmesi ve değersiz görülmesine temas edilmiş, bu olumsuz davranışları kınanmış ve yasaklanmıştır.

²⁵⁰ İsra: 17/ 31.

²⁵¹ Razi, XIV, 461-462.

²⁵² En'am: 6/151.

²⁵³ Nahl: 16/58-59.

²⁵⁴ Tekvin: 81/8-9.

Kız erkek ayırt etmeksizin genel anlamda çocukların öldürülmesi ile ilgili de çeşitli ayetler nazil olmuştur örneğin; *“Ortakları, müşriklerden birçoğuna çocuklarını öldürmeyi iyi bir şey gibi gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar!”*²⁵⁵

Nitekim cahiliye devrinde erkek çocuklarının da bazılarının öldürüldüğüne yönelik bilgiler vardır. “Kebire bint Ebû Süfyân, Hz. Peygamber’e biat ederken daha önce dört oğlunu toprağa gömerek öldürdüğünü bildirmiş, bunun üzerine Hz. peygamber kendisine dört köle azat etmesini söylemiştir.” Kur’an da pek çok ayette çocukların katletmenin nehyedilmesi ile birlikte Hz Peygamberde “Müslüman olmayı kabul eden her kadın ve erkeğe onlardan biat alırken Allah’a eş koşturmak gibi temel esaslar arasında çocukların öldürülmemesini de şart olarak ileri sürüyordu.”²⁵⁶ Birinci Akabe sözleşmesinde Hz. Peygamber’in çocukların öldürülmemesini koşul olarak belirtmesi en bilinen örneğidir.

Kur’ân’a bakıldığında ise Müslüman hanımların biat edecekleri hükümler belirtilirken çocuklarını öldürmemesi koşulu belirtilmiştir. Mümtetine sûresi 12. Ayet buna işaret eder. *“Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”*²⁵⁷

Hz. Peygamber’de çocuklara merhamet, muhabbet ve müsamaha ile davranmayı, onlara vurmamayı öğütlemiş, torunlarına şefkat, merhamet ve sevgi ile yaklaşmıştır. Hz. Peygamberin çocuğa yaklaşımı bir hadiste şöyle anlatılır. Rafi b. Amr Gıfari derki: *“Henüz çocukken bir hurma ağacı taşlamıştım. Beni Resûlullah’a götürdüler. Hurmayı niçin taşıladın yavrum? diye sordu. Ben, yemek için deyince, Resûlullah: Yavrum bir daha hurmayı taşılama, altına düşenlerden ye.”*²⁵⁸ diye uyardı. Çocukken on yıla dek Hz. Peygamber’in himayesinde yetişmiş olan “Enes’e Hz. Peygamber, yapmaması gerektiği halde yaptığı bir iş için niye böyle yaptın? veya yapması gerektiği halde yapmadığı bir

²⁵⁵ En’ am: 6/137; En’ am: 6/140.

²⁵⁶ Buhari, Menakıbu’l-Ensar: 43.

²⁵⁷ Mümtetine: 60/12.

²⁵⁸ İbn Mâce, Ticaret: 67

şey için de niye bunu yapmadın? Tarzında hiçbir sözlü ikaz yapmamış”²⁵⁹ aksine ümmetine örnek olan davranışlar sergileyerek çocuğa nasıl davranılması hususunda daimi örnek olmuştur.²⁶⁰ Ayrıca şu hadisi şerifte bize doğru yolu göstermesi açısından önemlidir. “*Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir.*”²⁶¹

İşte bütün bu deliller İslam’ın hem ailenin hem de çocuğun şiddetten korunması, uzak durması için huzurlu ve mutlu bir yuvanın devamına ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu emirleri dikkate alan aile bireyleri birbirlerinin haklarına riayet ederse aile sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olacak, yuvalarda sevgi, merhamet duyguları oluşacak ve mutlu ailelerin olduğu yerde mutlu nesiller oluşacaktır. Kısacası biz inananlara düşen görev dinimizi doğru kaynaklardan öğrenmek ve şiddetin İslam’ın temel kaynakları tarafından asla tasvip edilmeyen bir davranış olduğunu idrak edip Allah’ın çizmiş olduğu ilkelere riayet etmektir.

2.2.3. Anne-Babaya Şiddetin Yasaklanması

Anne ve baba, toplumun temeli olan ailenin ve neslin devamını sağlayan kuruculardır. İnsanlık neslinin düzgün şekilde devamı için maddi ve manevi mevcut zorluklara katlanırlar Anne babanın çocuklara yönelik gösterdiği ilgi, alaka, bakım ve hizmetleri yaşam boyu farklı şekillerde devam eder. İslam dini Anne baba ve çocuk ilişkilerinde de hakka riayet edilmesini tembihlemiş, anne babanın evladı üzerindeki haklarını beyan etmiştir. Kur’an’da pek çok ayet anne babaya karşı gelmeyi, eziyeti büyük günahlardan saymış ve önemini belirlemek için şirkten sonra anne-babaya itaatsizliği zikretmiştir.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ
إِلَى الْمَصِيرِ

“Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun süten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için

²⁵⁹ Müslim, Fezail: 51.

²⁶⁰ Kayadibi, 17-18.

²⁶¹ Tirmizi, Birr: 15.

(ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır”²⁶²

Ayette neyin öğüt olarak verildiği açıklanmamıştır çünkü başka bir ayette “Biz insana ana babasına iyi davranmasını tavsiye ettik”²⁶³ buyrulmuştur. Hamilelik ilerledikçe annenin yükü, ağrısı, acısı artar ve giderek güçsüzleşir. Babada, annenin ve bebeğin geçimini sağlar. Yüce Yaratıcı, nimetler vermesi sebebiyle kendisine ve anne babasına şükredilmesini emretmiştir. Çünkü anne babası çocuğun dünyaya gelmesine vesile olmuş, bakımı, terbiyesiyle ilgilenmişlerdir.²⁶⁴ Anne-babaya şükretmek; emirlerine itaat etme, iyiliklerine karşı vefalı olma, onlara yardımcı olma, saygı ve sevgiyle davranma ve sözlerini dinleme ile olur.²⁶⁵

Yüce Allah anne baba hakkında neyi tavsiye ettiğini şöyle açıklamıştır: “Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile süttten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben Müslümanlardanım.”²⁶⁶

“Biz insana, ana babasına hayatta ve öldükten sonra, şefkatle, iyilik yaparak, güler yüz göstererek iyi davranmalarını tavsiye edip emrettik” ifadelerinde tavsiye emir anlamına gelir ve vücûb ifade eder. Yani anne babaya iyilik etmek, Allah’a şükretmek ve ona itaat etmek farzdır.²⁶⁷ İyilikte bulunmayı emretmenin sebebi ise evlatların varoluşuna, terbiyelerine, yetiştirilmelerine sebep olmalarıdır. Ayete göre anne hakkı baba hakkından çok daha fazladır. Çünkü Allah “anası onu zahmetle taşıdı” buyurarak anayı ayrıca belirtmiştir. Sebebi ise babadan çok daha fazla ananın meşakkatlere katlanmasıdır. Hamilelik süreci, ağırlık, sıkıntı, gece uykusundan taviz vermesi sebeplerindendir.²⁶⁸

²⁶²Lokman: 31/14

²⁶³ Ankebut: 29/8.

²⁶⁴ Maturidi, XI, 229-230.

²⁶⁵ Bilgiz, 84-85.

²⁶⁶ Ahkâf: 46/15.

²⁶⁷ Vehbe ez- Zuhayli, “Tefsirül Münir”, (Çev.: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Bilimevi Yay., İstanbul 2005, XI, 116.

²⁶⁸ Zuhayli, XIII, 274-276.

Ankebût Sûresi, 8. Ayette “Biz insana, anne ve babasına (karşı) güzelliği (ilke edinmesini) tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyle Bana ortak koşman için sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda, onlara itaat etme. Dönüşünüz Banadır. Artık yaptıklarınızı size haber vereceğim.” Allah, şirk söz konusu olduğunda itaat emrinin ortadan kalktığını ifade eder. Ancak şirk dışında anne-babaya itaat kesin olarak emredilmiştir ve bu emir geneli kapsar yani anne-babanın Müslüman, kâfir olmaları önemli değildir.

Kur’ân, ebeveyne kadar önem vermiştir ki itaatsizliğin ve isyanın ötesinde anne babaya öf bile denilmesini yasaklamıştır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine ‘of!’ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: ‘Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!’ diyerek dua et.”²⁶⁹

İbn Kesir’ e göre, “Kur’an-ı Kerim’de insana, ana ve babasına iyi davranmasını teşvik eden pek çok ayet bulunmaktadır. Fakat görüldüğü gibi bu ayet diğer ayetlerden farklı şekilde anne babaya iyi davranmayı emreder. Çünkü diğer ayetler (tavsiye ettik) ile başlıyorken bu ayet “وَقَضَىٰ” (hükmetti) ile başlıyor. Çoğunlukla “emretti,” “hükmetti” minvalinde anlamlandırılan bu kavramı, diğer ayetlerden yola çıkarak buradaki ayette “tavsiye, öğüt” manasına geldiğini belirtmişlerdir. Ayette yer alan “وَلَا تُنْهَرُ” azarlama, tekdir edici, incitici ve sert sözler sarf etmek anlamındadır. İbn. Kesir’ in aktardığı görüşe göre “onları azarlama” ikazı, onlara el kaldırma manasına gelmektedir.”²⁷⁰

Razi tefsirinde: “İlk ayet, ana babaya her hususta boyun eğme ve saygılı olmanın vucüba delalet ettiğini sonra ise evlattan, az da olsa, onlara yönelik itaate zarar verecek şeyler bazen meydana geleceği için, Allah Teâlâ, “Rabbiniz sizin içlerinizdekini en iyi bilendir” buyurur. Yani, “O, sizin kalplerinizin hallerini bilir. Eğer bu kusur ve

²⁶⁹İsra: 17/23,24

²⁷⁰İbn. Kesir, Ebu’l-Fida İsmail, *Tefsiru’l-Kur’âni’l- Azim*, thk: Sami b. Muhammed Selame, Daru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi, Riyad 1997, V. 40-41.

sürçmeler, ana-babanıza asi olmak niyetiyle değil de, beşerî zaaf ve yaratılışınız gereği ortaya çıkmış ise, bunlar affedilebilir.” anlamındadır. Allah en iyiyi bilendir.”²⁷¹

Başka bir ayette ise ana babaya güzel bir şekilde davranılması emredilmiştir: *“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolda kalmışa ve sağ ellerinizin malik olduklarına güzellikle davranın. Çünkü Allah, her büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.”*²⁷² Anne babaları hoşnut edilmesi karşılığında, ebedi âlemde önümüze karşılığı bol ödül olacaktır. Kırıcı, azarlayıcı tarzda davrandığında ise cehennemlik olmaya neden teşkil edebilir. Evlatların sorumluluğu yaşlılık evresinde, sıkıntılı zamanlarında anne-babaları ile birlikte zaman geçirmek ve onların gereksinimlerini gidermektir ki bu aynı zamanda Allah'ın kullarına emridir.

Hadis kaynakları incelendiğinde ebeveyn' e yönelik aynı özen dikkat çekmektedir. Hadislerin bir bölümünde “iḥsan” ve “birrū'l-vâlidayn” kavramlarıyla ana babaya karşı iyilik ve itaatin önemi üzerinde durulur. Hz. Peygamber önemli olan davranışları Allah nezdindeki değerine göre, *“vaktinde kılınan namaz, ebeveyne iyilik ve Allah yolunda cihad”*²⁷³ şeklinde sıralamıştır.²⁷⁴ Bu hadislerden birinde Hz. Peygamber (s.a.v), *“anne babasından birine yahut ikisine birden ihtiyarlık zamanlarına yetişip de cennete giremeyen kimsenin burnu yerde sürtünsün”*²⁷⁵ buyurarak bedduada bulunmuştur.

Bu bağlamda Hz. peygamber (s.a.v.) ana babaya iyi davranılması, onların korunup gözetilmesi hususunda birçok mesajlar vermiştir. İbn Mesud, Allah Resûlü'ne (s.a.v) *“Allah'ın en çok hoşlandığı ibadetin hangisi olduğunu sormuş, O: vaktinde kılınan namazdır. demiş. Sonra hangisidir? Dediğinde Allah Resûlü (sav) sonra anne babaya iyi davranmaktır”*²⁷⁶ ifadesi ile netlik getirmiştir. Bir rivayete göre de Hz. peygamberin (s.a.v.) yanına gelen bir adam: *“Ey Allah'ın elçisi! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme insanlar içinde en çok layık olan kimdir? diye sormuş, Allah Resûlü (sav): “Annendir”*

²⁷¹ Razi, XIV, 456.

²⁷² Nisa: 4/36.

²⁷³ Buhari, Tevhit: 48.

²⁷⁴ Mustafa Çağrı, “Ana-baba”, DİA, TDVY., İstanbul 1991, III,104.

²⁷⁵ Müslim, Birr: 2551/9; Buhari, Edebü'l Müfred: 21.

²⁷⁶ Buhari, Birr'ül-Valideyn: 1.

demıştır. Adam sonra kimdir? diye üç defa sorduğunda Allah Resûlü (sav) iki defa “Annendir” demişken üçüncüsünde babandır”²⁷⁷buyurmuştur.

Her vakit namaz ve nafile namazlarda dâhil son oturushlarında “Rabbena” duasında şöyle niyazda bulunulur: “*Rabbimiz! Hesabın kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla.*”²⁷⁸Bu dua ile Allah, kullarının her namaz kılınıştta anne-baba hakkının hatırlanmasını sağlamakla birlikte dualarda onların eksik bırakılmamasını tavsiye etmiştir. İki cihanda huzurlu olabilmek adına onlara dua etmeli, hayırlı evlat olmaya çalışmalıdır.²⁷⁹

İslâm ahlakçıları da prensip olarak, anne babaya karşı yerine getirilmesi zaruri olan görevler hariç dinin belirlediği başka sorumluluklarında olduğunu söylemişlerdir. Örneğin; “ebeveynin maddi manevî isteklerini gidermek, müreffeh yaşam alanı oluşturmak, kusurlarını örtmek ve iyi olduklarından bahsederek onurlarını korumak, zaruri durumlarda dahi incitmeden uyarmak, yaşarken ve ahirete intikal ettikten sonrada duada ve hayırlarda eksik etmemek, her aşamada yardım etmek” vb. ahlaki kurallar.²⁸⁰

Başka bir deyişle insanı dünyaya gelmesini sağlayan, bakımını üstlenip, büyüten ve bu süreçte maddi manevi bin bir zahmete katlanan anne ve babanın hakkının ödenemeyeceği aşikârdır. Bu duruma dikkat çeken Kur’ân, insana Allah’a ortak koşma hariç her şartta anne-babaya itaati emretmiş sadece bununla da yetinmemiş onlara öf şeklinde dahi karşılık verilmemesini emir buyurmuştur. Delilerden yola çıkılırsa evlatlara düşen görev zikredilen ayetleri tekrar akletmek, dikkate almak, ebeveyne hürmette kusur etmemek ve her türlü ihtiyaçlarını üşenmeden, yerine getirip onları bir yükümüş gibi hissettirmemektir.

2.2.5. Engellilere Yönelik Şiddetin Yasaklanması

Allah insanı değerli bir varlık olarak yaratmış, genel olarak bütün insanlara hitap etmiş, engellilere ayrı bir hitapta bulunmamıştır. Çünkü Kur’ân-ı Kerim, cinsiyet, soy, dil, renk ayrımı olmadan bütün insanlığa hitap etmiş, fiziksel özellikleri bir üstünlük

²⁷⁷ Buhari, Birr: 10.

²⁷⁸ İbrahim: 14/41.

²⁷⁹ Bilgiz, 85.

²⁸⁰ Çağrıcı, III. 105.

olarak görmemiştir. Kur'ân'a göre bütün insanlar bir nefesten yaratılmıştır.²⁸¹ Bu sebeple Kur'an'da genel bir engelli olan olmayan ayrımı yapılmamıştır. Ancak bazı konularda bedeni yetersizliği olan kullarına karşı Allah'ın pozitif olarak adlandırılan ayrımcılığı ya da kolaylaştırıcılığı söz konusudur. Ayetlerde gözü görmeyenin, ayağında aksaklık olanın, hasta olanın,²⁸² özü bulunanların²⁸³ bazı durumlardan muaf olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Allah, insanları ruh, zihin ve fiziki açıdan farklı şekil ve yeteneklerde yaratmıştır. İslam'a göre bu gerçeklik, fiziki ve ya zihni yönden zayıf olan insanların dışlanmasına veya ötekileştirilmesine değil aksine korunmalarına ve diğer insanlarla birlikte sosyal dayanışma içerisinde yaşamalarına olanak sağlamaktır. İslam; kültürel, bedeni, zihni, farklılıklar dolayısıyla insanların birbirlerini daha çok tanımaları gerektiği inancından hareketle, her insanın bir sosyal varlık olduğu ve zorunlu olarak toplum hayatının içinde eşit olarak yer almak isteyeceğini işaret eder. Dolayısıyla Kur'ân'da açıkça görüleceği gibi bu sosyal haklar aynı zamanda engellilere de verilmiş ilahi haklardır.²⁸⁴

Modern sosyal hukuk sistemlerinde insan hakları minvalinde yeni bir prensip kabul edilen pozitif ayrımcılık, fırsat eşitliğini sağlama ve sosyal hayata tam katılım kapsamında toplumda özrüllük gibi özel durumları gereği sosyal yönden himayesi gereken dezavantaja sahip insanlara tanınan bazı ayrıcalıklardır. İslami sosyal hizmetler, ayrımcılığın olumsuz akislerini ortadan kaldırmak veya ayrımcılığı önlemek gayesiyle himayeye ihtiyacı olan kişilere yönelik pozitif ayrımcılığı benimsemiştir.²⁸⁵

Engellileri ifade amacıyla günümüzde kullanılan “özürlü” kavramı Kur'an'da bugünkü anlamıyla yer almamaktadır. Ancak “özür” anlamına gelen “uzr” (عذر) sözcüğü değişik türevleri ile on iki ayette geçmektedir.²⁸⁶ Ayetlerde kullanılan ve “uzr” sözcüğünden türemiş kelimelerin doğrudan bugün kullanılan “engelli”, “özürlü” kavramını kapsamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüzde Arapçada engelliler için

²⁸¹ Nisa: 4/1.

²⁸² Nur: 24/61; Fetih: 48/17; Tevbe: 9/91.

²⁸³ Nisa: 4/95.

²⁸⁴ Ali Seyyar, “İslâm'da Özürllük Algısı ve Hz. Muhammed'in Engelli İnsanlara (Sosyal Koruma Kapsamına Almasına Yönelik) Uyguladığı Psikososyal Yöntemler”, *Din, Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu*, İstanbul 2012, 226-227.

²⁸⁵ Seyyar, 231.

²⁸⁶ Kehf: 18/76, Mürselat: 77/6, A'raf: 7/164, Kıyamet: 75/15, Tevbe: 9/66, 94; Tahrim: 66/7; Mürselat: 77/36; Tevbe: 9/90.

kullanılan “muavvık” (معوق) kelimesi de Kur’an’da çoğul şeklinde bir ayette geçmektedir.²⁸⁷ Ancak ayet incelendiğinde sözcüğün bugünkü anlamda kullanılmadığı görülmektedir. Sonuç olarak Kur’an’da doğrudan doğruya “engelli” anlamına gelen bir kelimenin kullanılmadığı ifade edebilir. Bununla birlikte Kur ’ân’ da görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engelliler ile hastalardan söz edilmektedir. Ayetlerde sözü edilen bedensel engellilikler ve hastalıklar; onurlandırma, dini ruhsat bildirme, tedavi olma, Allah’ın hastalıklara şifa vermesi ve insanın nankörlüğü ve genel karakterini beyan etmek için kullanılmaktadır.²⁸⁸

İslam’ın yayılmaya başladığı Asr-ı saadet döneminde şartlar gereği ülkeyi korumak büyük önem arz etmesine rağmen engelli kişiler savaş görevinden muaf tutulmuşlar ve bu konuda içlerinin rahat olması ve herhangi bir eziklik hissine kapılmamaları için onlar hakkında inen ayette şu ifadeler yer almıştır. *“Allah ve Resûlü için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşta) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.”*²⁸⁹ Bu ayet-i kerime açıkça engeli olan insanların savaşa katılmama hakkına sahip olduklarını bildirmektedir.²⁹⁰ Konu ile alakalı başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurur:

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا

*“Gözü görmeyene zorlama yoktur, topala zorlama yoktur, hastaya zorlama yoktur. Kim Allah ve resulünün sözlerini dinlerse onları, altından ırmaklar akan cennetlere sokar; kim de yüz çevirirse onu acı bir şekilde cezalandırır.”*²⁹¹

Rivayetlere göre ayetin nüzûl sebebi şöyledir: “Eğer önceden yüz çevirdiğiniz gibi yüz çevirecek olursanız...” ayeti nazil olunca kör, topal, sakatlar vb. hastalar: “Bizim durumumuz ne olacak ya Resûlallah? diye sordular. Bu ayet bu durum üzerine nazil

²⁸⁷ Ahzab: 33/18.

²⁸⁸ Münir Tezcan, “Kur’an’ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 2007, 144-143.

²⁸⁹ Tevbe:9/91.

²⁹⁰ Salim özer, “İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı”, *Bilimname*, XXVIII, (1), 2015, 60

²⁹¹ Fetih: 48/17.

oldu. Fıkıh âlimleri bu ayetten özürlü ve sakatların farz olan cihattan muaf oldukları hükmünü çıkarmışlardır.²⁹²

Yüce Allah, “*Görme engelli olana güçlük yoktur, yürüme engelli olana güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur*”²⁹³ buyurarak bedeni engeli olanlara kolaylık tanımış ve onları sıkıntıya düşürecek sorumluklar vermemiştir.

Gözün görmemesi, kalbin görmemesi²⁹⁴ ifade eden “âmâ” (اعمى) kelimesi “çoğu mecazî anlamda olmak üzere değişik kullanımlarıyla otuz ayette otuz üç defa yer almaktadır.”²⁹⁵ Doğuştan görememeyi ifade eden “ekmeh” kelimesi iki ayette Hz. İsa’nın görme engellileri iyileştirmesi bağlamında geçmektedir.²⁹⁶ Ayrıca Hz. Yakub’un gözüne üzüntüsünden ak inmesi daha sonra iyileşmesinden söz edilmektedir.²⁹⁷ “Âmâ” kelimesinin kök anlamında manevi anlamda görememe anlamı da vardır.²⁹⁸

Hiz. Peygamber’in kendi döneminde engellilerle yaşadığı bazı olaylar söz konusu olmuş hatta bazıları ile ilgili ayet inmiştir. Örneğin; Abese sûresinin ilk ayetlerinde, Hiz. Peygamber ile âmâ sahâbi Abdullah b. Ümmi Mektûm arasında gerçekleşen şu olay anlatılmaktadır. Kureys’in ileri gelenlerine İslâm’ı anlatırken gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm yanına gelerek Hiz. Peygamber’den kendisini İslâm konusunda aydınlatmasını ve bilgi vermesini istemiş, O’nun bu tutumu Hiz. Peygamber’in hoşuna gitmemiş, sözün kesilmesini istememiş, bundan dolayı ona karşı ilgisiz davranarak onun isteklerine cevap vermemiş ve yüzünü çevirmişti.²⁹⁹ Yüce Allah, bu olay akabinde O’nun bu tavrını şöyle tenkit etmiştir: “(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Ne bilirsin, belki o temizlenecek? Veya öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. Fakat sen, koşarak ve (Allah’tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.”³⁰⁰ Ayette geçen ifadelerden anlaşılacağı üzere Hiz. Peygamber, olay esnasında Mekkelilerin önde gelenlerine İslâm’ı tebliğe etmeye çalışıyordu çünkü O,

²⁹² Zuhayli, XIII, 408.

²⁹³ Nur: 24/61.

²⁹⁴ Halil b. Ahmed, III, 232.

²⁹⁵ Abdulkaki, *El Mu’cemü’l –Müfêhres*, 488-489.

²⁹⁶ Al-i İmran: 3/49; Maide: 5/110.

²⁹⁷ Yusuf: 12/ 84-93.

²⁹⁸ Tezcan, 144-145; Hac: 22/46- 32; İsrâ: 17/97- 33; İsrâ: 17/72.

²⁹⁹ Mevdudi, VII, 35.

³⁰⁰ Abese: 80/1-10.

kendilerine dini tebliğ ettiği kişilerin Müslüman olacaklarını umuyor ve Müslümanların güçlenmesini arzu ediyordu.³⁰¹

Kurtubi bu ayeti şöyle yorumlar: “Eğer İbn Ümmi Mektum, Peygamber (s.a.v.)’in başkasıyla uğraşmakta olup onların İslam’a gireceklerini ümit ettiğini bilmekle birlikte bu işi yapmış olsaydı, elbette ki bu edebe aykırı bir davranış olurdu. Fakat şanı Yüce Allah, Suffe ehlinin kalplerinin kırılmaması ya da fakir olan bir Mü’minin zenginden hayırlı olduğunun bilinmesi için, ona sitem etmiştir. Mü’mine gereken dikkati göstermek -fakir olsa dahi- öbür işten daha doğru ve daha uygun idi. Öbür iş iman ederler diye zenginlere yönelmektir.”³⁰²

Hiz. Peygamber (s.a.v.), bu olaydan sonra Abdullah b. Ümmi Mektûm’ a ikramlarda bulunur onu görünce de “Merhaba hakkında Rabbimin bana sitem ettiği kişi” der ve ihtiyacını sorardı. Abdullah b. Ümmi Mektum, Medine’ye ilk göç eden muhacirlerdendir. Peygamberimiz (s.a.v.) çeşitli sebeplerle Medine’den ayrılırken onu, on üç defa kendi yerine vekil bırakmıştır. Bu sahabi aynı zamanda Hiz. Peygamber’in Medine’de müezzinlikle görevlendirdiği kişilerden biridir. Daha sonra Kadisiye Savaşı’na katıldığı ve bu savaşta şehit olduğu da rivayet edilmiştir.³⁰³

Bu olay İslam’ın dış görünüş, servet, makam ve rütbeden çok insan onuruna ve kişiliğine değer veren bir din olduğunu göstermektedir. Yüce Allah, iman etmiş görme engelli biri ile ilgilenmeyen peygamberini ikaz etmek suretiyle bir taraftan imanın değerine işaret ederken diğer yandan insani değerleri ön planda tutmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Kur’an’ın bu ferdi olayı ele alarak peygamberi uyarması yeryüzünün değeri yerine ilâhî değerleri, haksız insani ölçüler yerine adil ahlaki değerleri yerleştirmeye çalışmasındandır.³⁰⁴

İslam dininde bedeni herhangi bir engeli olanlar ile ilgili çeşitli kararların tayin edilmesi İbn Ümmü Mektûm sayesinde mümkün olmuştur. Engeli olan bireylerin vekil tayin edilmeleri, imamlık yapmaları, savaşa katılmaları, tehlikeleri karşı köpek yetiştirmeleri vb. hususlar netlik kazanmıştır.³⁰⁵

³⁰¹ Sancaklı, “Hiz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, 51.

³⁰² Kurtubi, XVIII, 402.

³⁰³ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB, Yay., Ankara 2005, 19.

³⁰⁴ Tezcan, 150.

³⁰⁵ Abdullah Aydın, “İbn Ümmü Mektûm”, *DİA*, TDVY., XX, İstanbul 1999, 434.

Kur'an'da görme engelliler dışında işitme engelliler ile ilgili ayetlerde mevcuttur ancak sayısı, görme engellilere göre daha azdır. İşitme engelliliği ifade eden “esamm” (أَصَمَّ) kelimesi genelde (صَمَّ) “summ” şeklinde çoğul olarak Kuran'da yer almaktadır.³⁰⁶ Dünyada işitme engelliliği ile ilgili ayetlerin sadece biri fiziksel anlamda işitmeyi veya duymanın ağırlaşmasını ifade ederken³⁰⁷, diğer ayetler mecazi anlamdadır.³⁰⁸ Zira kavramın anlam örgüsü içinde fiziksel olarak duyma yetisinin büsbütün kaybedilmesi veya ağırlaşması anlamı olduğu kadar mecazi olarak hakikati kabul etmeme anlamı da vardır.³⁰⁹

Kur'an'da konuşma engelliliği ifade için; konuşabilen; ama cehaletten düzgün konuşamayan, cevaplarının nedenini açıklayamayan ve kalbini Allah'a yöneltemeyen kimseleri ifade etmek için de kullanılan “ebkem” (أَبْكَم) kelimesi ve çoğulu olan “bükümün” (بُكْم) ifadesi seçilmiştir. Kur'ân, indirildiği dönemde konuşma yetisini yitirenler için kullanılan (ahras) ahraz kelimesini değil, daha çok doğuştan konuşamayan insanlar için kullanılan “ebkem” kelimesini kullanmıştır. Fakat bazı dil bilimcilerine göre ahraz doğuştan konuşamamayı ifade ederken “ebkem” cevap veremeyen ve güzel konuşamayan kimseyi ifade etmektedir.”³¹⁰ *“İnkârcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler”*³¹¹

Yüce Yaratıcın rehber olarak gönderdiği Hz. Peygamberde asla çevresindeki engellileri görmezden gelmemiş ve onların içinde bulundukları duruma göre bir takım kolaylıklar sağlamıştır. Örneğin; görme engeli olan ve evi mescide uzak olması sebebiyle mescide gidip imamlık yapamayan sahabi İtban b. Malik (r.a)'e evini mescit şeklinde kullanması için izin verildiği anlatılır³¹² Engelli bir sahabi' nin isteğine karşı ilgisiz kalmayan Hz. Peygamber, bu vefakâr tutumuyla engellilere verdiği önemi göstermiştir.³¹³

³⁰⁶ Abdalbaki, *El-Mu'cemü'l-Müfehres*, 414.

³⁰⁷ Hûd: 11/24.

³⁰⁸ Bakara:2/171; En'am: 6/39, Enfal:8/22. Fussilet:41/44;Yunus: 10/42; Zuhrûf: 43/40;Muhammed: 47/23; Rum: 30/52.

³⁰⁹ Tezcan, 167

³¹⁰ Tezcan, 171.

³¹¹ Bakara: 2/171.

³¹² Buhâri, Şalât: 46.

³¹³ Sancaklı, “Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti ,” 60-61.

Habban b. Munkız adlı sahabenin olayına bakıldığında da Hz. Peygamber'in engellileri sadece sosyal yaşama değil; ticaret hayatına da dâhil etmek için gerekli önlemleri aldığını ve onlara ayrıcalıklar, yaşamlarını kolaylaştıracak bir takım kurallar koyduğunu görmekteyiz. Habban b. Munkız, beyin sarsıntısı geçirmiş, akli dengesi bozulmuş, gözleri de iyi görmez olmuştur, ticaretle uğraşır ve yaptığı alışverişlerde aldanırdı. Bunun üzerine ailesi Hz. Peygamber'e başvurup onun ticaretten men edilmesini isterler. “Hz. Peygamber,(s.a.v.) Habban’a alışverişten uzak durmasını söyler. Fakat Habban: Ey Allah’ın Elçisi! Ben ticaret yapmadan duramam ki! deyince, Hz. Peygamber: O halde alışveriş yapacağın zaman, ‘aldatmak yok!’ diye karşı tarafa söyle buyurur. Hz. Peygamber ayrıca: Bak, sen satın aldığın her malda üç gün muhayyersin. Eğer o maldan memnun olursan ne âlâ; yok eğer beğenmezsen sahibine geri ver.”³¹⁴buyurarak ona alışverişinde muhayyerlik hakkı tanır.³¹⁵

Muhakkak ki Allah’ın, insana bahsettiği değer insanın fiziki yapısına mahsus değil, sahip olduğu manevi üstünlüğü ile ilgilidir. Çünkü Allah, kulların sadırlarına bakar suretlerine değil. Bu sebeple de insanların fiziki açıdan sağlıklı veya engelli oluşları herhangi bir önem arz etmemektedir çünkü insan doğuştan saygıyı hak eder.³¹⁶Dünyaya gelen her insanın kâinatta var olan olanaklardan yararlanması da en doğal hakkıdır. “Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O’ dur...”³¹⁷buyurarak insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılmadan, yeryüzü nimetlerinin herkes için yaratıldığı ifade edilmektedir. Engelli insanları, bahsedilen bu nimet ve imkânlardan mahrum etmeye kimsenin hakkı yoktur. Aksine engellinin de, bu evrenden istifadesini kolaylaştırıcı önlemlerin alınması bir görevdir. Bu durum kul hakkı olarak değerlendirilmeli ve dini vecibe olarak düşünölmelidir.³¹⁸

Toplumun, bedeni engeli bulunan kişilere yardımcı olarak hayatlarını teshil etmek ahirette büyük mükâfatının olacağı belirtilerek engellinin sosyal hayattan kopmaması sağlanmıştır.³¹⁹İnsanlara zarar verecek ya da sakatlayabilecek şeylerin ortadan

³¹⁴ Buhâri, Buyû: 48;

³¹⁵ İlyas Akyüzöğlü, “İslam Medeniyetine Katkıları Açısından Engelliler”, *Bilimname* XLI, 2020/1, (41) 73.

³¹⁶ Karagöz, 107.

³¹⁷ Bakara, 2/29.

³¹⁸ Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, 47.

³¹⁹ Yılmaz Çelik, *Hz. Peygamber Dönemi İnsana Yönelik Sosyal Hizmetler*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Konya 2016, 118.

kaldırılması, duyarsız kalınmaması da ahlaki görevdir. “*Gelip geçenlere eziyet veren şeyleri yoldan gidermen bir sadakadır.*”³²⁰sözüne kulak veren bir Müslüman engellilere ait kaldırım, yol vb. yerlerde araba park etme gibi uygunsuz davranışlar sergilemez bu hususta daha dikkatli olur. Engeli olan insanların ruh hallerini anlamaya çalışmalı ve daima kolaylaştırıcı olmalıyız. Bu noktada Kur’ân ayetleri ve Hz. Peygamberin engellilerle ilgili örnek hadisleri insanlara anlatılmalı ve uygulamaya konulmalıdır.

2.2.6. Tebliğ Yaparken Şiddetin Yasaklanması

“Tebliğ” (التبليغ), “Bel-le-ğâ” fiilinden mastar olup “bir şeyi veya bir işi ulaştırmak, iletmek, bildirmek, nakletmek, götürmek, taşımak, bir bilgiyi ulaştırmak manalarına gelmektedir.”³²¹ Sözlükte “bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak” anlamındaki tebliğ kelâm ilminde “peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevi, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması” demektir.³²² Terim olarak ise “ilahi vahiy, yani Allah’ın emirlerini kullarına duyurmaktan ibarettir” şeklinde tarif edebileceğimiz tebliğin muhatabı insandır. Allah’ın emirlerini insanlara ulaştırırken onlarla iletişim kurmak gerekir. Sağlıklı ve doğru bir iletişim, muhatap olunan insana verilmek istenen mesajın doğru şekilde ulaşmasına yardımcı olur.³²³ Peygamberler tarihine bakıldığında onların gönderiliş amacının temelinde davet faaliyetlerinin var olduğu görülür. Bu görev bütün peygamberlerin ortak özelliği ve peygamberlik vasıflarından biridir.³²⁴

Kur’ân-ı Kerim’de tebliğ dışında “da’vet”(الدعوة), kelimesi de kullanılmaktadır. Da’vet ve türevleri ayet ve hadislerde İslam’a ve İslami ilkelerin uygulanmasına çağrı yanında Allah’a yakarış,³²⁵ insanların yeniden dirilip mahşerde toplanmaları için kabirlerinden çağrılmaları³²⁶ gibi değişik manalarda kullanılmıştır. Da’vet kelimesi terim olarak “İslam’a ve İslam esaslarının uygulanmasına çağrı” anlamına gelir.³²⁷ Kur’ân’

³²⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 160, VI, 349-350; Bakara:2/7; A’râf:7/179.

³²¹ Halil b. Ahmed, I, 161; İbn Manzûr, III, 419-420;

³²² Mehmet Boynukalın, “Tebliğ”, *DİA*, TDVY., İstanbul 2011, XL, 218-219.

³²³ M. Naci Kula, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti,” *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (IV), 2004, 22.

³²⁴ Mustafa Sönmez, “Peygamberlerin “Tebliğ Sıfatı” ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturmada Diğer Sıfatların Rolü (Tebliğde “Temsil Gücü” nün Önemi)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2011/10, (35), 278.

³²⁵ Bakara: 2/186; Yunus 10/89.

³²⁶ Rum: 30/25.

³²⁷ Boynukalın, “Tebliğ”, XL, 218-219.

da “İslam’a çağrı,”³²⁸“imana çağrı,”³²⁹ “Allah yoluna çağrı,”³³⁰ “Allah’ın kitabına çağrı,”³³¹ “hakka çağrı,”³³² “hayra çağrı,”³³³ “kurtuluşa çağrı,”³³⁴“esenliğe çağrı”³³⁵ şeklinde anlamalar ifade eden davetin, İslami inanç ve değerlerin tasdik edilip uygulanmasını sağlamayı hedefleyen bir faaliyet olduğunu ve bu sebeple gayri Müslim, Müslüman fark etmeksizin hepsine yönelik olabileceğini gösterir. Buna göre tebliğ, irşat, nasihat, tebşir, emir bi’l-ma’ruf nehyi ani’l-münker gibi kavramlarda sözlük anlamları bakımından “da’vetten” farklı olmakla beraber uygulama ve amaç itibariyle aynı veya yakın manaları ifade etmektedirler; bu sebeple davet ve tebliğ başta olmak üzere bu kavramlar sık sık birbirinin yerine kullanılmıştır.³³⁶

Tebliğ yapılırken Kur’ an-ı Kerim insana emri bil maruf nehyi ani’l münkeri (الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر) tavsiye eder. Yani iyiyi, hayrı emredip kötü ve çirkin şeylerden uzaklaştırmak İslam dininde esastır. Müslümanlığın yayılması ve ilkelerinin uygulanması davet faaliyetine bağlandığından İslâm dinine “davet dini” (dinü’l-dave) denilmiş ve davet Müslümanların kaçınılmaz görevlerinden biri sayılmıştır. Nitekim “Sizden öyle bir cemaat bulunsun ki -onlar insanları hayra davet etsin; iyiliği emredip kötülükten sakındırsın”³³⁷ mealindeki ayet davetin toplumsal bir görev olduğunu açıkça göstermektedir.³³⁸

İslam dini evrensel bir dindir, sadece belli bir kitleye değil bütün insanlığa hitap eder. Dolayısıyla bu dinin kitabı olan Kur’ an-ı Kerimin içerisinde bulunan emir ve yasakların tamamı da evrenseldir. Bu sebeple Kur’ ân, farklı inançlara sahip fert ve toplumların varlığını bir gerçek olarak kabul edip onları insani çerçevede, kaba kuvvet kullanmadan ilim, hikmet, öğüt ile İslam’a davet eder. Buna göre Dine davet ve uyarı faaliyetlerinde edep, nezaket sevgi ve hoşgörü esastır. Karşı taraftan kişinin temel hak ve hürriyetlerine yönelik bir saldırı olmadıkça da aksi şekilde davranılmaz.

³²⁸ Saff: 61/7.

³²⁹ Hadid: 57/8.

³³⁰ Nahl: 16/125.

³³¹ Al-i İmran: 3/23.

³³² Ra’d: 13/14.

³³³ Al-i İmran: 3/104.

³³⁴ Müminün: 40 /41.

³³⁵ Muhammed: 47/35.

³³⁶ Abdalbaki, *El Mu’cemu’l- Müfrehes*, 258; Mustafa Çağrıcı, “Davet”, *DİA*, TDVY., İstanbul-1994, IX-16-19.

³³⁷ Al-i İmran: 3/104.

³³⁸ Çağrıcı, “Davet” 18.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ
بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³³⁹Bu ayete göre Allah'ın insanları iman edip etmeme noktasında serbest bıraktığının ve herhangi bir zorlamanın söz konusu edilemeyeceğinin açık bir delilidir. Din hürriyetinden söz eden bu ayet, tefsir âlimleri arasında görüş ayrılıklarının olmasına neden olmuştur. Kurtubi bu ayetin durumu hakkında altı farklı görüş olduğunu söylemiştir.³⁴⁰Ancak biz konumuz gereği detaya inmeden açıklamaya çalışacağız.

Ayetin nüzul sebebi şöyledir: “Medineli Müslümanlar” dan bir kısmı sebebiyle indirilmiştir. Medineli kadınlar henüz İslam Medine'ye gelmeden önce çocuk doğuracakları zaman çocuğun sağlıklı ve ömürlü olması için adakta bulunurlardı ve Yahudilerin inançta üstünlüklerini kabul ettikleri için, çocuklarını Yahudi yapacaklarını söylerlerdi. Medine İslam'la tanışıp Medineliler Müslüman olunca Ensar, Yahudi olan çocuklarını İslam'a zorlamak istedi. Ayet bu durumu engellemek için nazil oldu denilmiştir.”³⁴¹

Ömer Nasuhi Bilmen' e göre “Bu ayet, İslamiyet'i kabul etmek için onun parlak, yüksek varlığını düşünmenin yeterli olup bu konuda baskıya gerek olmadığını bildirmiştir. İslamiyet'i kabul etmesi için hiç kimse zorlanamaz ve İslâm dini, hiçbir muamele hakkında zor kullanmayı caiz görmemiştir. Gerek din hususunda ve gerek başka hususlarda zorlama cihetine gidilemez. Baskı neticesi İslam'ı tasdik eden bir kişi itikadını düzelterek kutsal dini samimi olarak kabul etmedikçe münafık olmuş olur. (Doğruluk) rüşd, İslamiyet'in hak din olduğu, imanın insanı sonsuz mutluluğa ulaştıracağı, cenabı Allah'ın varlığını gösteren bütün ayetler, deliller ile açık ve belli olmuştur. Baskı yoluyla olup samimiyetle tasdik edilmeyen İslam, makbul olunmuş, sahibini sorumluluktan kurtarmış olamaz. Baskı sonucu yapılan ibadetler de Allah

³³⁹ Bakara: 2/256.

³⁴⁰ Kurtubi, III, 267.

³⁴¹ Taberi, IV, 14; İbn Kesir, III, 1023-1024; Kurtubi, III, 279-281.

nezdinde makbul olmaz. Herkes geleceğini düşünmeli, baskıya gerek olmaksızın kendi isteğiyle İslam dinini kabul etmelidir.³⁴²

Allah'ın elçileri, gönderildikleri toplulukları bir zorlama, şiddet olmaksızın akla ve gönle hitap ederek dini tebliğ etmişler ancak hitap ettikleri topluluklar aksi bir davranış sergileyerek onları inançlarından vazgeçirmek için fiziksel, psikolojik baskı yapmışlardır.³⁴³ “*Kavminin inkârcı ileri gelenleri, Biz seni kesinlikle bir akılsızlık içinde görüyoruz ve gerçekten senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz*” dediler.³⁴⁴ Bu ve benzeri pek çok ayette toplumun ileri gelenleri (meleleri) başta olmak üzere peygamberlerin tebliğine karşı gelindiği, onları öldürmeye varacak kadar kötü davranışlar sergileyip, baskı yaptıkları ifade edilir.

Kur'ân'ın, tüm insanlığı Müslümanlaştırmak gibi bir gayesinin olmadığı ve Peygamberlerinde zorla dine sokmak gibi bir görevin olmadığı ayetlerden anlaşılmaktadır. Örneğin; “*Eğer rabbın dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın?*”³⁴⁵; “*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir.*”³⁴⁶ “*Nûh şöyle dedi: “Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden gelmiş açık bir delilim varsa ve O kendi katından bana rahmet vermiş de siz bunu anlamamışsanız! Siz rahmeti istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayabilir miyiz?*”³⁴⁷ Peygamber'in asıl vazifesi onlara zorla imanı kabul ettirmek değil, Kur'an'ı tebliğde bulunup hidayet yolunu göstermektir. “*Ey resulüm! Buna rağmen eğer onlar senden yüz çevirirlerse artık sana düşen, sadece açık seçik duyurmaktır.*”³⁴⁸ Ayetlerinden de anlaşılabacağı üzere Allah, insanların tümünün iman etmesini değil gerçekten isteyen insanların kendi iradeleriyle iman etmelerini

³⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an -ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1995, II, 267-268.

³⁴³ Bakara: 2/87.

³⁴⁴ Ara'f: 7/65-66.

³⁴⁵ Yunus: 10/99.

³⁴⁶ Nur: 24/56; Bakara: 2/272

³⁴⁷ Hûd: 11/28.

³⁴⁸ Nahl: 16/82; Şuara: 26/ 3.

beklemektedir. Ayrıca zorla insanları dine sokmaya çalışmak münafıklığında ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir ki buda dinin asla tasvip etmediği bir durumdur.³⁴⁹

Kâfirun sûresi³⁵⁰ de bu bağlamda değerlendirebilir. “Kureyşliler, Hz. Peygamber’den bir yıl kendi ilâhlarına tapmasını, bir yıl da kendilerinin onun ilâhına tapmaları önermiş, Hz. Peygamber de “Allah’a bir şeyi ortak koştuktan yine O’na sığınırım!” buyurmuş; bu defa Kureyşliler, “Bizim ilâhlarımızdan bazılarını öp, el sür, biz de seni tasdik edip ilâhına ibadet edelim” demişler. Bunun üzerine kafirun suresi inzal olmuştur. Bu ayetler din, vicdan ve ibadet özgürlüğünün vazgeçilmez unsur olduğu ve kimsenin herhangi bir dine mensup olmaya zorlanamayacağını ifade eder.”³⁵¹

Dini tebliğ ederken uyulması gereken esaslar Kur’an’da bildirilmiş ve “*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle davet et ve onlarla, en güzel olan neyse o yolla mücadele et. Şüphe yok ki Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, doğru yolda bulunanları en iyi bilendir.*”³⁵² buyrulurken insanları dine davet ederken şiddet, zorlama ile değil; akıl ve güzel öğütlerle dini tebliğ etmesi istenmiştir.

Fahreddin er-Razi: “Bu ayete göre görüşe ya da inanca davet, sağlam delile (hüccet) dayanmalıdır. Bütün deliller çoğunlukla üç başlık altında toplanır: a) Tartışmasız doğru bilgi ve inanç sağlayan kesin delil. Ayetteki “*hikmet*” ten maksat bu delildir, b) Kesin bilgiye değil, zanna işaret ve ikna gücüne yönelik deliller. “*Güzel öğüt*” kelimesi ile bu kastedilmiştir; c) Bir gerçeği tespitten ziyade, karşı tarafı susturup münakaşadan çekilmesini sağlayan deliller. Buna da cedel denir. Razi’ ye göre ayet, davetin bu metotlara dayanması gerektiğini ortaya konmuştur. İslam âlimlerinin çoğunluğu bir kısım tartışmanın esasında sonuç ne olursa olsun karşı tarafı susturmayı bencilce bir his olarak gördükleri için bu uygulamanın her tartışmada ahlaki olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca ayette tartışmanın en güzel metod ve hitap ile yapılması gerektiğine yer verilmesi bu özeni göstermektedir.”³⁵³

³⁴⁹Abdurrahman Şahin, *Bakara 256. Ayet Çerçevesinde İslam’da Din Hürriyeti*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, , Ankara 2006, 127-129.

³⁵⁰ Kafirun: 109/1-6.

³⁵¹Kurtubi, XIX, 417.

³⁵² Nahl: 16/125.

³⁵³ Razi, XIV, 377,379.

*“Allah'tan rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”*³⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhud savaşından kaçanlara hoşgörülü olup terslemeyince, Yüce Allah'ın, kendisine yardım etmesi neticesinde bu davranışı gösterdiğini açıkladı. “Yani, ey Muhammed, eğer senin yumuşak davranışın olmasaydı, o geri dönüp kaçışlarından sonra utanmaları ve senden çekinmeleri, onların sana yaklaşmalarına engel olurdu.”³⁵⁵ Yüce Allah, Hz. Musa'yı, Firavun' a gönderirken *“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”*³⁵⁶ Buyurmuştur. “Yani yumuşak bir dille anlatmazsanız, ahmaklığı sebebiyle üzerinize saldırabilir.”³⁵⁷ Ayette yer alan emir, dini tebliğ de başarılı olabilmek için izlenecek yöntem ve üslûbun önemini belirtmesi açısından dikkat çekicidir.

Hz. Peygamberin, İslam'a davet metoduna baktığımızda da muhataplarını tanımaya büyük önem verdiği, onların duygularını, isteklerini ve ferdi özelliklerini dikkate aldığı, ilgi gösterdiği, müsamaha, yumuşaklık ve merhameti kin, öfke ve düşmanlığa tercih ettiği görülür.³⁵⁸ *“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan Çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle dininizi terk etme uğrunda savaşan, sizi yurdunuzdan çıkaran ve çıkartılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar....”*³⁵⁹ Ayetten açıkça anlaşıldığı gibi Müslümanların inanç özgürlüğü ve kendi ülkelerinde yaşama hakları ihlal edilmediğinde barış, dostluk ve haklarına hürmet etmeyi emretmiştir.³⁶⁰

Tebliğe muhatap olan toplumlar, yeni dini kabul etmedikleri takdirde, eğer ortada zulüm yoksa savaş yapılmaz, kendileriyle antlaşma yapılır, menfaatlere dayalı iyi ilişkiler kurulur. Kur'ân' da bunun en güzel örneği Âl-i İmran Sûresinde konu edilen Necran Hristiyanlarıyla yapılan ve günlerce süren fikri tartışmalardır. Sonunda Necranlılar İslam'ı kabul etmeden, bir antlaşma yaparak serbestçe geriye dönüp gitmişlerdir. Peygamberimiz onları mescitte ağırlamış, inançlarına göre ibadet etmelerine izin vermiş ve onların Tevrat ve İncil' den okuyup öne sürdükleri delillerini

³⁵⁴ Al-i İmran: 3/ 159.

³⁵⁵ Kurtubi, IV, 439-440.

³⁵⁶ Taha: 20/44.

³⁵⁷ Razi, VI, 83-85.

³⁵⁸ Çağrıcı, “Davet”, 18.

³⁵⁹ Mümtetine: 60/8-9

³⁶⁰ İbrahim Çelik, “Kur'an Her Çeşit Şiddet Terör Ve Zorbalığa Karşıdır”, [Bildiri], *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu Sempozyumu*, 17-19 (Eylül 2001), Ankara, 335-336.

dinleyip Kur'an ayetleriyle cevaplar vermiştir. Bu husus İslam'ın diğer inançlara sahip fert ve toplumlara karşı olan hoşgörüsünün çok açık bir göstergesidir.³⁶¹

Ayrıca Kur'an-ı Kerim inanlara başka dinlere mensup olan ve onların değer verdiği, taptıkları ilahlarına saygılı olmayı, olumsuz sözler sarf etmemeyi, emretmiştir. *“Allah'tan başkasına tapanlara kötü söz söylemeyin; sonra onlar da bilmeden, taşkınlık yaparak Allah hakkında kötü sözler söylerler....”*³⁶² Ayetin iniş sebebi ile ilgili farklı rivayetler olmakla birlikte bir rivayete göre, Müslümanlar onların ilahlarına sövüyorlardı. Bu sövmelerinin Allah'ın sövülmesine sebep olmaması için bundan nehiy olundular.”³⁶³

Tebliğ faaliyeti peygamberlerle ve onların yaşadığı dönemle sınırlı değildir. Aksine bu faaliyet, kıyamete kadar bütün ümmet üzerine yüklenmiş büyük bir sorumluluktur. Çünkü İslam'ın, gelecek nesillere sağlam bir şekilde aktarılacak onların içinde de yaşatılması ancak tebliğle olur. Yine Müslüman toplumların ıslahı çerçevesinde İslam'ın öğretilerek kökleşmesi ve Müslüman olmayan kitleler arasında da bu dinin yayılmasının sağlanması; buna ilaveten İslâm' a karşı yapılan itirazların cevaplanması, ortaya atılan şüphe ve tereddütlerin giderilmesi anca tebliğle mümkün olur.³⁶⁴ Hz. Peygamber'in veda hutbesinde söylediği: *“Burada size bildirdiklerimi burada bulunanlar burada bulunmayanlara duyursunlar; olur ki, burada bulunmayanlar bu anlatılanları sizden daha iyi yaşarlar...”*³⁶⁵ Sözünde net bir şekilde bu görevin ümmete yüklendiği görülmektedir.³⁶⁶

Her dinin tebliğ hakkı vardır. Ancak tebliğ yapılırken bu isim altında insanlara zor kullanarak, baskı yaparak, çeşitli vaatlerle aldatarak yok etme yoluna gidilmemelidir. İslam'da zorlama yoktur bu yüzden zorlama ve dayatma ile insanlara din kabul ettirilemez. Hatta böyle bir durum, tebliğ kategorisinde bile değerlendirilemez. Tebliğ çeşitleri içinde en köklü ve en kalıcı olanı şüphesiz eğitim yoluyla yapılanıdır.³⁶⁷

Sonuç itibariyle İslam, başka din ve kültürlerle ilişkilerde inanç özgürlüğünü esas almıştır. Ancak saldırıya maruz kalındığında ve inançlara baskı yapıldığında bunu

³⁶¹ Çelik, 338.

³⁶² En'am: 6/108.

³⁶³ Zemahşeri, II, 722; Taberi, VI, 132-133.

³⁶⁴ Sönmez, 284.

³⁶⁵ Buhari, İlim: 9, 10, 37; Hac: 132.

³⁶⁶ Sönmez, 282.

³⁶⁷ Sönmez, 285.

ortadan kaldırmak için meşru müdafaa hakkı tanınmıştır. Bu durum söz konusu olmadığı müddetçe insanların dini özgürlükleri güvence altına alınmış ve şiddet içerikli herhangi bir davranış asla tasvip edilmemiştir.³⁶⁸

2.2.7. Doğaya ve Hayvana ve Yönelik Şiddetin Yasaklanması

Bu başlık altında İslam dininin çevreye, doğaya verdiği önemi, din ve çevre arasında ki ilişkiyi, insanın doğa ile ilişkisinin nasıl düzenlendiği ve çevre sorunlarına karşı ne gibi ahlaki ilkeler konulduğunu açıklamaya çalışacağız. Kur'an'ın, bu hususta insanları nasıl uyardığını, nelere öncelik verdiğini ve sorunlara karşı önerdiği çözümleri; doğa, hayvan ve tabiatın bütünüyle alakalı ayet ve hadislerden yola çıkarak insanlığın hizmetine sunulmuş ancak bütün varlıkların da hakkı olan ve insana emanet edilen gerek hayvan ve gerek doğaya karşı sorumluluklar hatırlanacaktır.

Çevrenin pek çok tanımı yapılmıştır tanımlardan biride şudur: Çevre kelimesi, ev, mesken, yerleştirmek, yurt edinmek, hazırlamak gibi anlamlar gelir. Terim olarak ise insanın yaşadığı mekân, nefes aldığı hava, su, hareket ettiği alanlar, canlı varlıkların hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri mekân o canlının veya canlılar topluluğunun yaşam ortamına çevre denir.³⁶⁹ Kur'an ve İslam kültürü bakımından çevre kelimesini ele aldığımızda çevrenin yeryüzünde bulunan dağları, dereleri, vadileri, su kaynaklarını karada ve denizdeki tüm canlıları içine alan ve coğrafi yönü ağır basan bir kavram olarak ön plana çıktığı görülür. Bu bağlamda İslami kaynaklarda Arapça “çevre” kavramını karşılayan **بيئة** (bîetün) kelimesinin kullanılmadığı, fakat bu kavramın farklı kelimelerle karşılandığı görülür. Örneğin: Gök, yağmur, bulut, ırmaklar, dağlar, canlı varlıklar şeklinde genel hatları ile evrenden bahseden ve niçin yaratıldığını anlatan ayetler mevcuttur.³⁷⁰

Dünyanın hemen her noktasında insanın gördüğü veya göremediği bir hayat hüküm sürmektedir. Dünya üzerinde herhangi bir canlının bulunmadığı bir yer yok gibidir. Her ortamda, birbirleriyle tam bir uyum içinde pek çok canlı türü yaşar. Bir

³⁶⁸ Arslan, 29.

³⁶⁹ Maksut Çetin, “Hz. Peygamberin Çevre Anlayışı”, [Bildiri], *Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu*, 4-6 (Kasım 2016), Alanya, 928; Elif Ekinci, “İslam Dinin Çevreye ve Çevre Sorunlarına Bakışı”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ERZSOSDE)*, 11, (1), 2018, 130.

³⁷⁰ Bakara: 2/164; Hac:22/66; Nahl:16/10,11, 65; En'am:6/99, 141; Ra'd:13/3,4; İbrahim:14/33,34; Furkan:25/48; Muammer İpek, “İslam Kültürü Açısından Çevre- İnsan İlişkisi Üzerine”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, XIV, (3), 229.

damla deniz suyundan okyanuslara, bir tutam topraktan kıtalara, buzullardan sıcak su kaynaklarına, toprağın metrelerce altından soluduğumuz havaya, vücudumuzun içinden derimizin üstüne kadar.³⁷¹

İnsan, çevresinin farkında olan, çevresini inşa eden, değiştiren ve çevreye uyum sağlayabilen bir varlıktır. Çevre konusunda herkes duyarlı olmak zorundadır ama Müslümanın daha hassas olması gerekir. Zira Kur'ân, insanı evrenden bağımsız ve izole bir varlık olarak görmez.³⁷² Zira tabiat cansız değil, canlı ve anlamlıdır, Allah kâinatla konuşur ve onları canlı varlıklar gibi muhatap alır.

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza “İsteyerek veya istemeyerek varlık sahnesine gelin!” buyurdu. Onlarda: isteyerek geldik dediler.”³⁷³

“Cahiliye devrindeki Araplar göre tabiat, “ruhsuz ve anlamsız” bir varlık kabul edilirdi, ancak İlk ayetlerden başlayarak Allah’ın, ilmini, gücünü, cemel sıfatını yansıtan kâinat tablosu sunulur. İslam ile kâinat arasında bir ilişki vardır ve her ikisi de Allah’ın emrindedir. Bu çerçeve de İslami çevre anlayışının temeli, bütün mahlûkatın (canlı-cansız) Allah tarafından yaratıldığı esasına dayanmaktadır denilebilir.³⁷⁴ “Yerde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi birer toplulukturlar (ümme).”³⁷⁵ Başka bir ayette ise, “Göklerdekilere, yerdeki canlılar ve meleklerde büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler.”³⁷⁶ Bu ayetler yeryüzünde ki bütün varlıkların Allah’a secde eden birer canlı olduklarını ifade eder aynı zamanda değerlerini de gösterir.”³⁷⁷

Dünyanın yaratılması öylesine değildir kutsal bir amaç için var edilmiştir. Varlıkları kendileri için değil, yaratana delaletleri açısından bahsedilir. Asıl amaç

³⁷¹ Abdülmecit Okcu, “Kur’an’da Evrim Açısından Canlıların Oluşumu”, *Ekev Akademi Dergisi*, (56), Yaz 2013, 152.

³⁷² Mustafa Güven, “Kur’an-ı Kerim’de Çevre Bilincini Dair Bazı Ahlaki Esaslar”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 2014, IV,(8), 144.

³⁷³ Fussilet: 41/11.

³⁷⁴ İbrahim Özdemir, “Kur’an ve Çevre”, *İslami İlimler Dergisi*, 2006, (2), 162.

³⁷⁵ En’am: 6/38.

³⁷⁶ Nahl: 16/49.

³⁷⁷ Ekinci, 132.

Allah'ın var ve bir olduğuna delil olmasıdır.³⁷⁸ “Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu inkâr edenlerin zannıdır. ”Doğa, ilahi güce hem metafizik hem de ahlaki bakımdan bağlanmıştır. İslami bakış açısına göre bütün yaratıklar Müslimdir, Allah’a teslim olmuştur. “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar Allah’ı tesbih eder. O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, fakat siz, onların tesbihini anlayamazsınız. O halimdir, bağışlayıcıdır.”³⁷⁹

Taberi, Beğavi ve İbn Kesir: “Göklerin ve yerin tesbihini hakiki manada değerlendirmektedirler. Mahlûkatın tesbihinin, ‘subhanallahi ve bihamdihi’ şeklinde olduğu, her şeyin bir ruhunun olduğu, canlı cansız her varlığa şamil olduğu ifade etmişler ve Hz. Peygamber’in elinde dile gelen taşları, ondan uzak kalması sebebiyle inleyen minberi anlatan vs. rivayetlerle de desteklemiş ve elbiseye kadar tesbih eden canlılara örnekler vermişlerdir.”³⁸⁰

Zemahşeri ve Razi’ye göre ise, Kastedilen, bu varlıklar lisan-ı hâlleri ile tesbih ederler, onlar konuşamadıkları için sözlü şekilde tesbih edemezler. Varlıklar, yaratana, kudret ve hikmetine delalet etmekle sanki Allah’ı tesbih etmiş olurlar. Allah Teâlâ’yı şirk ve benzeri şeylerden tenzih ediyor gibidirler. Tesbihi anlamayanlar ise müşriklerdir.³⁸¹

İbnü'l-Arabi’ye göre, “Her şey Allah’ ı zikreder, fakat siz o şeylerin tesbihini idrak edemezsiniz. Ardından her şeyde canlılık ve bir bilinç olduğunu kanıtlamak için başka örnekler verir. “Azabı hak ederek ölenler için gök ve yer onlara ağlamamıştır” denilmiştir. Böylece gök ve yere belli bir bilinç izafe edilmiştir. Mümin, evrendeki her şeyin tesbih ettiğini ve her tesbih edenin canlı ve akıllı olduğundan şüphe etmez. Bir fayda olmaksızın her hangi bir ağaç kesen veya Allah'ın yaratıklarından birisine fayda olmaksızın bir taşı bir yerden başka bir yere taşıyan kimseden hesap sorulacağını belirtir.”³⁸²

³⁷⁸ Abdülmecit Okcu, *Kur'an'a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2009, 59.

³⁷⁹ İsrâ: 17/44.

³⁸⁰ Taberi, XVII, 456; İbn Kesir, V, 79; Bağavi, Mesud b. Muhammed el Ferra, *Mealimü't-Tenzil*, Daru'l Reşid, Beyrut 2000, V, 304.

³⁸¹ Zemahşeri, III, 1122-1124; Razi, XX, 347.

³⁸² İbnü'l Arabî, *Futuhatı Mekkiye*, (Çev: Ekrem Demirli) Literal Yay., İstanbul 2007, II, 540.

Kur'an tabiata, doğal güçlere, oluşumlara ve varlıklara sık sık yer verilmiştir.¹¹⁴ surenin 31'i bunlarla ilgili isim taşır. Örneğin; dağa,(tur dağı),³⁸³ güneşe,³⁸⁴ aya,³⁸⁵ yıldızlara³⁸⁶ çeşitli yiyeceklere (incir, zeytin³⁸⁷), bitkilere, yemin ederek onların evrende hayati öneme sahip olduklarına delalet etmiştir.³⁸⁸Yalnız bu deliller bile İslam'ın doğaya verdiği önemi gösterir.

Allah, tabiatı var etmiş ve insanlar faydalansın diye her şeyi emrine sunmuştur. *“O geceyi gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi ve yıldızlarda onun emriyle sizin hizmetinize sunulmuştur...”*³⁸⁹*“Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”*³⁹⁰Ayetlerde görüldüğü üzere Yüce Allah, insanların faydalanması için karada, denizde, irili, ufaklı çeşit çeşit hayvanlar, topraktan çift çift, ölçülü, güzel bitki türleri yarattığını, bağ ve bahçeler kurduğunu, değişik tatlarda ve renklerde nimetler var ettiğini beyan etmektedir.³⁹¹Ancak insan verilen nimetleri sınırsızca ve sorumsuz bir şekilde kullanma hakkında sahip değildir çünkü insanla birlikte yeryüzündeki bütün canlılarında hakları vardır. *“Orada hem siz hem de rızınızı sizin vermediğiniz daha nice yaratıklar için geçimlerinizi sağlayacak şeyler meydana getirdik.”*³⁹² *“Ogün dünyada faydalandığınız nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz.”*³⁹³

Mevdudi tefsirinde “sorguya çekilecek nimetlerden maksat Allah'ın doğrudan doğruya insana vermiş olduğu sayısız nimetlerdir der Allah'ın bahsettiği o nimetleri nasıl kullandığı, bu nimetleri verenin Allah olduğunu itiraf edip etmediği, lisan, fiille şükredip şükretmediği sorulacaktır.”³⁹⁴Şeklinde izah eder.

Ayetlerde yeryüzünde bulunan nimetlerin sadece insana ait olmadığını diğer bütün canlılarında faydalanması ve hayatlarını idame etmeleri içinde var edilmiş

³⁸³ Tin: 95/2.

³⁸⁴ Şems: 91/1.

³⁸⁵ Kamer: 54/1.

³⁸⁶ Necm: 53/1.

³⁸⁷ Tin: 5/1.

³⁸⁸ Necmettin Çalışkan, *Kur'an'da Çevre Bilinci*, Araştırma Yay., Ankara 2020, 91.

³⁸⁹ Nahl: 16/12.

³⁹⁰ Bakara:2/29.

³⁹¹ Okcu, *“Kur'an'a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*, 20-21.

³⁹² Hicr: 15/20.

³⁹³ Tekasür: 102/8.

³⁹⁴ Mevdudi, VII, 222.

olduğunu gösterir. Aynı zamanda insanın yararlandığı nispette de sorumlu olduğunu belirtir ve keyfi davranışları engellemeyi amaçlar. Bununla birlikte yeryüzü insanlara emanet verilmiş ve yeryüzünü imar etme görevi de insanlara bırakılmıştır. “o sizi yerden var etti ve sizi orayı mamur hale getirme görevi verdi.”³⁹⁵ “İsti’mar” kelimesi, insana sorumluluğun verilmesi, yeryüzünü imar etme, iskân etme olarak yorumlanmıştır.³⁹⁶

Allah, kâinatı belli bir düzen ve denge içinde var etmiş, insanları da bu dengeyi bozacak davranışlardan uzak durma, aşırıya gitmeme konusunda da uyarmıştır. “İnsanların elleriyle kazandıkları/yapıp ettikleri yüzünden, karada ve denizde fesat/bozukluk, çıktı. Belki dönerler diye (Allah) onlara yaptıklarının bir kısmını tattırıyor.”³⁹⁷“Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız; Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız”³⁹⁸ buyurarak evrendeki denge ile birlikte sosyal yaşamda dengeye, hak ve adalete riayet edilmesi gerektiğini ve bunun uyulması gereken bir evrensel yasa olduğunu belirtir. Zira düşünce dünyası kirlenen insanın değer kavramından, çevre duyarlılığından ve temizliğinden de söz etmesi mümkün değildir. Ve eğer doğaya karşı işlenen suçlar ve doğanın giderek yok olmaya maruz kalması “değer” ve “emanet” kavramı ile ele alınmazsa bu konudaki çabalar da çevre sorunlarına yetersiz ve boş kalacaktır.³⁹⁹

Çağımızda çevre problemlerinin ve doğadaki düzen bozukluğunun esas sebepleri arasında israf ve yanlış tüketim gelmektedir. Bu problemlerin çözümü için öncelikle israftan sakınmak ve tasarruf bilincine sahip olmak gerekir. Dikkat edilmediğinde tabiattaki her şey kirlenmekte ve zehirlenmekte, nice hayvan ve bitki türleri yok olup gitmektedir. İşte bu tabiata yapılan bir şiddettir.⁴⁰⁰ Kur’an, orta yolu bulmayıp her şey israf edildiğinde, günümüz doğa sorunlarında olduğu gibi, pişmanlık duymamak için insanları uyarmaktadır.⁴⁰¹

³⁹⁵ Hud: 11/61;Emine Gümüş Böke, “ İslam’ da İsrâf ve Çevre İlişkisi”, *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, , 3, (1), 2021, 56.

³⁹⁶ Taberi, XV, 368.

³⁹⁷ Rum:30/ 41.

³⁹⁸ Rahman:55/ 7-8.

³⁹⁹ Özdemir,166; Güven, 143.

⁴⁰⁰ Zeki Yıldırım, “Kur’an ve Çevre Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 56.

⁴⁰¹ İsra:17/29; Araf:7/31

İsraf kavramı doğadaki canlıları korumak ve sürekliliklerini devam ettirebilme açısından önemli bir kavramdır. Doğada bize sunulan her şeyin sonlu ve sınırlı olduğunu unutan insan bilinçsizce tüketir ve neticede doğal kaynakların azalmasına ve yok olmasına sebep olur. Örneğin ağaçların, doğal su kaynaklarının aşırı kullanımı düzeni bozmuş temiz hava ve temiz su sıkıntısına sebebiyet vermiştir.⁴⁰²Yüce Allah nimetlerin mutedil kullanılması hususundan uyarılmış ve şöyle buyurmuştur: “*Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında makul bir dengeye göre olur.*”⁴⁰³

Kur'an'da pek çok ayette cennetten bahsedilmekte ve cennetin tanımlaması yapılmaktadır. Cennet daima, altından sürekli ırmak akan, nice pınarlarla bezeli, ağaçların gölgeleri üzerine sarkan yer olarak tasvir edilmektedir.⁴⁰⁴ “Cennet” (الجنة), “örtmek, gizlemek” anlamında isim olmakla birlikte “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” anlamına da gelir. Ahirette inananların ebedi yurdu olan mekânın bu ifade ile isimlendirilmesinin nedeni, genel olarak görünüm sebebiyle dünyadaki bahçelere benzemesi minvalinde izah edilmiştir.⁴⁰⁵Dolayısıyla bu ayetlerin yeşili koruma ve insan olarak etrafımızı yeşertme anlamında büyük mesajlar içerdiği açıktır. İslâm, renk olarak “yeşil” ile özdeşleşmiştir. Hz. Peygamber de, “*Kıyamet kopmaya yakınken elinizde bir fidan ağacı varsa ve onu dikmeye vakit bulabilirsiniz onu diki;*”⁴⁰⁶“*Bir Müslüman ağaç diker de onun meyvesinden insan, vahşi hayvan veya kuş yiyecek olursa, yenen şey onun için bir sadaka hükmüne geçer.*”⁴⁰⁷ Buyurarak doğaya, ağaca verdiği önemi ve insanların önem vermesini telkin eder.⁴⁰⁸

Kur'an' göre su yaşamın kaynağıdır. Allah, her bir canlı varlığı sudan meydana getirmiştir. Suyun önemini şu ayet ifade eder: “*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?*”⁴⁰⁹Hayati öneme sahip olan sularında temiz kalması ve boş yere tüketilmemesi gerekir. Çevre, hava ve denizlerin kirlenmesini, bozulmasını önlemenin

⁴⁰² Saffet Sancaklı, *Asrın Afeti İsraf*, TDV Yay., Ankara 2021,

⁴⁰³ Furkan:25/ 67.

⁴⁰⁴ Mâide: 5/85; Tevbe9/72;Ra'd:13 /35; Şurâ:42/22; Zuhuf:43/71.

⁴⁰⁵ M. Süreyya Şahin, “Cennet”, *DİA*, TDVY., İstanbul 1993, VII, 376-386.

⁴⁰⁶ Buhari, Edebü'l Müfred: 168.

⁴⁰⁷ Buhari, Edep: 27.

⁴⁰⁸ Yıldırım,83.

⁴⁰⁹ En'am: 6/30; Fatır: 35 /27-28.

birinci yolu birey ve toplum olarak temizlik bilincine sahip olmaktan geçmektedir.⁴¹⁰. “*Şüphesiz Allah tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.*”⁴¹¹ Anlamındaki ayette bu düşünceyi temsil eder. Bununla birlikte Hz. Peygamberin şahsında, “*Elbiseni ter temiz tut, her türlü pislikten uzak dur.*”⁴¹² İfadesiyle maddi manevi temizlik özdeşleştirilmektedir.⁴¹³ Dini ve ahlaki değerlere içtenlikle bağlı olan ve bu şuurla yetişen bir insanın, hem fiziki çevresi hem de manevî çevresi temiz olur. Dolayısıyla fiziki çevrenin temiz olması, manevi çevrenin temiz olmasına bağlıdır.⁴¹⁴

Çağımızda sadece doğaya karşı değil hayvanlara karşı eziyetlerin de giderek arttığı bir gerçektir. İslam dininde Allah’ın var ettiği her canlı değerlidir. Kur’an’daki surelerin bazılarının adlarının çeşitli hayvan adları olduğu görülmektedir: “Bakara (inek), Nahl (Arı), Ankebut (Örümcek), Neml (Karıncı), fil. Bu durumda İslam’ın onlara verdiği değeri ve kıymeti göstermesi açısından önemlidir. Sure isimleri dışında da çeşitli sebeplerle hayvanların isimleri zikredilmiştir.”⁴¹⁵ Örneğin, Maymun 16,⁴¹⁶ Domuz 15, Yılan 14,⁴¹⁷ Koyun13,⁴¹⁸ Deve 12⁴¹⁹, Öküz ve inek 11,⁴²⁰ At 10,⁴²¹ Kurt 7,⁴²² Sivrisinek3,⁴²³ defa Kur’an’da isim olarak zikredilmektedir.

Kur’an-ı Kerim, hayvanların da insanlar gibi birer ümmet olduklarını, onları da ihmal etmediğini bildirir. Hayvanlar da Yüce Yaratıcıya karşı secde ve itaat görevlerini kendilerince yerine getirmektedirler.⁴²⁴ Mesela, En’am 38. Ayetinde geçen “*yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet hepsi toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir.*”

⁴¹⁰ Özdemir, 167-168.

⁴¹¹ Bakara: 2/222.

⁴¹² Müddesir: 74/4,5.

⁴¹³ İpek, 235.

⁴¹⁴ Mehmet Bayraktar, *İslam ve Ekoloji*, DİB Yay, Ankara 1992, 62.

⁴¹⁵ Çalışkan, 91.

⁴¹⁶ Bakara: 2/65; Maide: 5/60.

⁴¹⁷ Araf: 7/107; Taha: 20/20.

⁴¹⁸ En’am:6/146;Taha: 20/18.

⁴¹⁹ En’am: 6/144

⁴²⁰ Bakara: 2/67-71; En’am: 6/144-146.

⁴²¹ Al-i İmran: 3/14; Enfal: 8/60.

⁴²² Yusuf: 12/13-17.

⁴²³ Hac: 22/73.

⁴²⁴ Okcu, *Kur’an’a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*, 251-252.

Buradaki “ümme” kelimesi, her türlü hayvanın birer canlı türü, cinsi ve topluluğu olduğunu bildirmektedir.⁴²⁵ Ayrıca “*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar onu tesbih eder; onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız...*”⁴²⁶ buyrulur hayvanların da insanlar gibi Allah’ı zikreden değerli varlıklar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Süleyman’ın kuşların, karıncaların dilinden anladığı belirtilmiştir⁴²⁷ ve Hz. Nuh ‘un gemiye binerken hayvanlardan çiftler çiftler alması emredilmiştir. “*Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nuh’a dedik ki: Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!*”⁴²⁸ İşte bu durumda hayvanlara verilen değer bir göstergesidir.

Kur’an’da hayvanlara karşı vefanın anlatıldığı ve değer verildiğini gösteren en güzel örneklerden biri ashabı Kehf’in Kıtırmir isimli köpeğidir.⁴²⁹ Kıssanın anlatımında yüce Allah köpeği değersiz görüp zikretmeyebilirdi. Ancak insan- hayvan arasındaki vefanın bir tezahürü olarak köpek detayı Kur’an’da aktarılmıştır.

Hiz. Peygamber’ de bütün canlılara merhamet ekseninde yaklaşmıştır örneğin: “*Merhamet edenlere Allah’ta merhamet eder. Yerdekilere merhamet edin ki göktekilerde size merhamet etsin.*”⁴³⁰ Bu hadis, hayvan, bitki ayırt etmeksizin tüm canlılara karşı bir tavsiye ve teşvik niteliğindedir.⁴³¹ Yine bir köpeğe gösterilen merhametin Allah’ın merhametine vesile olduğunu,⁴³² aksine bir kediyi hapsederek açlıktan ve susuzluktan ölmesine yol açan bir kadının da bu yüzden cehennemlik olduğunu bildirmiş,⁴³³ hayvanlarını aç bırakan ve onlara eziyet eden kimseleri Allah’tan korkmaya çağırarak⁴³⁴ ikaz etmiştir.⁴³⁵ Hz. Peygamber, canlı iken hayvanın herhangi bir uzvunun kesilmesini,⁴³⁶ hedef yapılarak atış yapılmasını yasaklamış kesilecek

⁴²⁵ Özdemir, 173.

⁴²⁶ İsrâ: 17/44.

⁴²⁷ Neml: 27/17-22.

⁴²⁸ Hud: 11/ 40.

⁴²⁹ Kehf: 18/18,22.

⁴³⁰ Tirmizi, Birr ve Sıla: 16.

⁴³¹ Çalışkan, 99.

⁴³² Buhari: Musakat, 9.

⁴³³ Müslim: Selâm”, 151-152; Buhari: Bedül Halk,16.

⁴³⁴ Ebû Dâvûd: Cihâd, 44.

⁴³⁵ Fethullah Yılmaz, “Ekolojik Denge Bağlamında Hz. Peygamber’in sünneti ile Hayvan Hakları Evrensel Beyanname’sinin Karşılaştırması”, *Uluslararası yönetim ve sosyal araştırmalar Dergisi*, (5), 2016, 17-19.

⁴³⁶ Tirmizi, Edime: 4.

hayvanlara da eziyet etmeden davranılmasını emretmiştir. Hayvanların nesillerinin korunmasını sağlamak için yavrularının korunmasını ve gıdasız bırakılmamasını da tavsiye etmiştir.⁴³⁷

İnsanın, evrenin bir parçası ve tamamlayıcısı olan hayvanlara şefkat ve merhamet göstermesi gerekir. Onların da birtakım ihtiyaçlarının olduğu ve bunların karşılanması gerektiği bilinmelidir. Ayrıca hayvanlara karşı kötü muameleden dolayı insanın hesaba çekilip ceza göreceği, aksine iyi muamele edenlerin de sevap kazanacağı da bilinen bir gerçektir.⁴³⁸ Hayvanların, İhtiyaçlarını ihmal etmemek, taşıyamayacakları yükleri onlara yüklememek ve hayvan türlerinin yok edilmemesi için gerekli önlemleri almak bir insanlık borcu olarak kabul edilmelidir.⁴³⁹

Yüce Yaratıcının ihsanı olan doğa; insanıyla, hayvanıyla ve bitkisiyle bir bütündür. Erdemli insan, sadece insan haklarına değil, tüm canlıların haklarını gözetken ve saygı gösterendir. Çünkü İslâm, can taşıyan her şeye rahmetle yaklaşmayı öngörür. Dolayısıyla doğal hayatın korunmasına karşı duyarsız veya ilgisiz kalmak kişiyi manevi yönden vebal altında bırakır. Ancak varlıklar arasında insan, kirleten, yok eden, sınırları aşan, tüketen tek varlıktır. Bu sebeple de doğa ile insan arasında denge bozulmuş ve pek çok tabiat sorunu ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁰

İnsanın kim olduğunu unutması, yaratılış maksadını idrak edememesi; dolayısıyla kendisini sorumsuz zannetmesi sadece onun ruhunu bozmuyor doğada da geniş çaplı bir bozulmaya sebep oluyor.⁴⁴¹ İnsanla evren arasındaki dengenin bozulduğunu pek çok kimse kabul etmektedir. Ama bu dengesizliğin insanla Tanrı arasındaki uyumun bozulmasından kaynaklandığını herkes fark etmiş değildir. Burada iç denetleyici olarak dini ve ahlaki değerler büyük bir önem taşır.⁴⁴²

Ele aldığımız ayet ve hadislerden yola çıkacak olursak İslam dini bütünüyle tabiattaki her şeyi canlı kabul etmekte ve onların boşuna yaratılmadıklarını, Allah'ı zikretmek ve insanları düşünmeye sevk etmek gibi özelliklerinin olduğunu belirtilir. Yaratıcı ile bağı kuran insan yerde ve gökte bulunan her şeye saygılı olur, onların da

⁴³⁷ Çetin, 936.

⁴³⁸ Böke, 68.

⁴³⁹ Yıldırım, 82.

⁴⁴⁰ Güven, 143.

⁴⁴¹ Mustafa Merter, *Dokuzyüz Katlı İnsan*, Kaknüs Yay. İstanbul 2007, 412

⁴⁴² Seyyid Hüseyin Nasır, *İnsan ve Tabiat*, İnsan Yay., (Çev: Nabi Avcı), İstanbul 2019, 19.

Allah katında değerli, insanların faydasına sunulmuş birer nimet olduğunu idrak eder ve zarar verici, yok edici, şiddet içerikli davranışlarda bulunmaz. Aksine Allah'ın evrende koymuş olduğu yasalara uygun davranışlar sergilemeye gayret eder.

2.2.8. Mültecilere Yönelik Şiddetin Yasaklanması

Allah, kullarını değerli bulmuş, var etmiş ve yeryüzüne temsilci olmaya⁴⁴³ layık görmüştür. İnsan, yaratılmışlar içinde en mükemmel varlık olabileceği meziyetleri taşıdığı gibi Kur'an tabiriyle "esfele safilin" aşağılarında aşağısı,⁴⁴⁴ en düşük, varlık olmasına sebep olacak duyguları da taşımaktadır. Nitekim insan iyi, güzel duygularla birlikte Kur'an'a göre, insan, kan dökme, haset etme ve fitne çıkarma gibi olumsuz özelliklere de sahiptir. İşte bu olumsuz potansiyele sahip olan insanlar yeryüzünde fitne ve kan dökmeye başlamış bunu neticesinde savaşlar ortaya çıkmış ve insanlar can, mal, din vb. sebeplerden dolayı vatanlarını terk edip daha güvenli yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır.

Çatışma, harpler ve zulümden dolayı zorla yurtlarından edilen insanların sayısı dünya genelinde arttığı belirtilir. "Türkiye, takriben 3,6 milyon kayıtlı Suriyeli mültecinin yanı sıra 320.000 kadar diğer uyruklardan UNHCR' (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) nin ilgi alanına giren kişiye de ev sahipliği yapmaktadır."⁴⁴⁵

Ülkemizde artan mülteci sayısı ile birlikte toplumun bir kısmında mültecilere karşı aşırı ve olumsuz tepkiler ortaya çıkmıştır. Ülkemizde şuan farklı ülkelere gelen pek çok mülteci ve sığınmacı bulunmaktadır. İslam, İnsan haklarına çok önem vermiş ve bu hakları koruma altına almıştır. Tüm insanlara rehber olarak gönderilen Kur'an mülteci konusunu farklı yönleri ile ele almıştır. Bizde mültecilere karşı bir Müslümanın sergilemesi gereken davranışları, sorumlulukları İslami çerçevede ayet, tefsirlerden yola çıkarak ele almaya çalışacağız.

İnsanlar belirli haklara sahip olarak doğarlar. İnsan yaşamı için gerekli olan haklar, Allah'ın insan'a sadece bir insan olması nedeniyle verdiği temel haklardır. Bu haklar olmadan insan var olamaz. İnsanın onuruna yakışır bir şekilde yaşamını sağlayan

⁴⁴³ Bakara: 2/30.

⁴⁴⁴ Tin: 95/5.

⁴⁴⁵ <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>, (Erişim Tarihi:24.12.2022).

temel hakların amacı ise yeryüzünün halifesi olarak addedilen insanın hayatını sürdürebilmesidir. Bu haklar herkes için geçerli olup dininin, ırkının, dilinin bir önemi söz konusu değildir. Tarih boyunca insanoğlu birçok savaşa, baskıya, doğal afetlere vs. maruz kalmış ve bu nedenle evlerini terk ederek daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Geldikleri yerde ikamet etmek ve hayatlarını güvence altına almak için sığındıkları yerdeki yetkililerin korumasına ihtiyaç duymuşlardır.

İnsanların vatandaşı olduğu ülkede ortaya çıkan mezkûr olaylar sebebiyle ait oldukları ülkelerinden kendi isteğiyle veya zorla ayrılmaları mülteci problemini ortaya çıkarmıştır. Bu sığınma ihtiyacı ile birlikte zamanla bir himaye etme kültürü ve kanunları da ortaya çıkmıştır. Mülteci statüsü, böyle bir süreç sonucunda ortaya çıkan uluslararası bir koruma sistemidir.⁴⁴⁶

Mülteci kavramı sözlükte, bir şeye veya bir yere sığınmak, dayanmak, bir topluluktan ayrılıp başka bir topluluğa sığınmak anlamına gelen “لجأ” (lecee)⁴⁴⁷ fiilinden türemiş olup sığınmacı olarak tanımlanmaktadır. Arapçada ise bu kelime yerine “لاجئ” (laci) kelimesi kullanılmaktadır.⁴⁴⁸

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü mültecilere ilişkin temel düzenlemeler niteliğini taşımaktadır. Mülteci: “BM 1951 sözleşmesinin 1A maddesinin Mültecilerin konumu ırkı, dini, uyruğu, belli bir toplumsal gruba aidiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve o ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak isteyen yahut uyruğu yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin ayrı bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu zulüm korkusu nedeniyle dönmek istemeyen kişilerdir.”⁴⁴⁹ Şeklinde tanımlanmıştır.

Kişinin iltica edebilmesi için geçerli sebeplere dayalı baskı ve zulüm korkusu içerisinde bulunması gerekmektedir. Bu durumda olan mülteciler, özgür iradeleriyle vatanlarından ayrılmayan ancak belirli sebepler yüzünden zulüm korkusu sonucunda

⁴⁴⁶ Hüseyin Baysa, “İslam Hukuku Geleneği Muvacehesinde Mültecilik Sistemi,” *İlahiyat Akademi Dergisi*, (4), 2016, 38.

⁴⁴⁷ Halil b. Ahmed, VI, 70.

⁴⁴⁸ Baysa, 38-39.

⁴⁴⁹ https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 24. 12. 2022).

vatandaşı olduğu devleti terk edip başka bir ülkeye geçici olarak sığınmak zorunda kalan kimselerdir.⁴⁵⁰ İslam literatüründe göç edene ise “göç eden, hicret eden, göçmen” anlamına gelen muhacir denilir.⁴⁵¹

İslam’ göre iltica hakkı, bir iltica hareketi olması nedeniyle için “hicret” başlığı ile düzenlemiştir. Bu hukuki düzenleme ile mülteci/muhacirlerin hakları garanti kapsamına alınmış; iltica esnasında doğacak anlaşmazlıklar, oluşması mümkün olan haklara riayet etmemenin önüne geçilmiştir. İlticayı/hicreti çoğunlukla Allah yolunda eziyet, zulüm ve baskı gördüğü bir yerden bir başka yere göçmek olarak tanımlayan İslam, bu sebeplerle iltica edenlerin yaşadıkları zorluk ve sıkıntılar nedeniyle dünya ve ahiret hayatında mükâfatlandırılacaklarının vaadinde bulunmuştur. İslam’ın hicret anlayışı, iltica hakkının Evrensel Beyannamesi’nden çok daha önceki bir zamanda ilan edildiğini göstermektedir.⁴⁵²

İslam İşbirliği Teşkilatı mülteciler konusunu gündemine almış, yayımladığı bildirilerde mülteciler konusuna yer ayırmıştır. Modern zamanlarda bütün İslam dünyasına kapsayacak mahiyette, mülteci konusunu içeren uluslararası niteliği bulunan belgeler Kur’ân ve sünnet temeli üzerine bina edilmiş, İslam Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’dir. Beyanname’nin Sığınma Hakkı başlıklı 9. maddesi şu şekildedir:

a)“Zulüm ve işkenceye maruz kalan her Müslüman, dâru’l-İslam sınırları içerisinde güvende olabileceği bir yere sığınma hakkına sahiptir. İslam bu hakkı, cinsiyeti, inancı veya rengi ne olursa olsun, eziyete maruz kalan her şahsa tanır ve Müslümanlara da kendilerine sığınacak kimselere emniyet ve güven içinde yaşama hakkını vermeleri görevini yükler.”

b) “Mekke-i Mükerreme’ de bulunan Beytullahi’l-Haram, bütün insanlar için emniyet yeridir. Hiçbir Müslüman buradan engellenemez.”⁴⁵³

Kur’an’da mülteci/göçmen kavramını karşılayan kelime ‘muhacir’(مهاجر) dir. Muhacirlik İslam hukukunda darü’l-emn olarak adlandırılan eman alınmış bir beldeye veya darü’l-İslam yani İslam beldesine hicret etmek olarak tanımlanır. Kur’an’ı

⁴⁵⁰ Hatice Hilal Tiritioğlu Ersoy, “Türkiye’de Mültecilerin Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Hakları,” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, 2019, (2), 440, 441.

⁴⁵¹ Abdullah saydam, “Muhacir”, *DİA*, TDVY., II, 286-288

⁴⁵² Yusuf Sayın, “İnsan Hakları evrensel Beyannamesi Ve İslam,” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (26), 2015, 440.

⁴⁵³ Ahmet Akgündüz, *İslam’da İnsan Hakları Beyannamesi*, OSAV, İstanbul 1997, 97-129.

Kerim’de her ikisine dair örnekler mevcuttur. İslam hukukunda iltica/himaye talebinde bulunan kişi veya toplumlara yönelik birtakım koruma sistemleri işletilmiştir. Şartları ve sunduğu imkânlar açısından değişik özelliklere sahip olan bu kurumları emân, zimmilik ve muhacirlik şeklinde tasnif etmek mümkündür. Mülteci kavramı ise İslam hukukundaki himaye sistemleri arasında daha çok, eman ve muhacirliğe benzemektedir. Mülteciliğin muhacirliğe benzeyen yönü her ikisinde de baskı veya zulüm gerekçesiyle sığınma talebinin söz konusu olmasıdır. Ancak mültecilik sistemi, hiçbir mülteciye vatandaşlık statüsü taahhüt etmezken, İslâm hukuk geleneğindeki himaye kurumları sığınma talebinde bulunanlara, dini kimliği dikkate alarak vatandaşlıktan faydalanma imkânını sağlamaktadır. İltica eden Müslümana, muhacirlik sistemi dâhilinde vatandaşlık statüsünü verirken, iltica eden gayrimüslime eman ve zimmilikten birini tercih etme fırsatını sunmakta, zimmiliği seçenleri vatandaş olarak kabul etmektedir.⁴⁵⁴

Tarihin çeşitli dönemlerinde rastlanan bu iltica olgusu, insanlık tarihiyle yaşıttır. Öyle ki ayetlerde, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) önceki dönemlerde de peygamberlerin ve onlara inanan insanların kâfirlerce hicret etmeye zorlandıklarından ve bunların inançları uğrunda yurtlarını bırakıp başka yerlere göç ettiklerinden bahsedilir. Hz. İbrahim, kavminin kendisini ateşe atma teşebbüsünün ardından, *“Doğrusu ben rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum”*⁴⁵⁵ demiş ve önce Filistin’e, ardından Mısır’a göç edip daha sonra da Kenan diyarına yerleşmişti. Hz. İbrahim’le beraber Filistin’e kadar bu hicrete katılan Hz. Lut, peygamberlik görevini yaparken kâfirlerin azgınlık ve ahlâksızlıkları karşısında Allah’tan aldığı emirle bir gece vakti inananlarla birlikte yurdundan çıkmış ve emredilen yere gitmişti.⁴⁵⁶ Hz. Şuayb’ a kavminin ileri gelenleri, *“Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber iman edenleri memleketimizden çıkaracağız yahut dinimize döneceksiniz”*⁴⁵⁷ demişler onu ve müminleri hicrete zorlamışlardı. Hz. Musa, Allah’ın emriyle geceleyin Mısır’dan yola çıkardığı İsrailoğullarını göç ettirmeyi başarmış, peşlerine düşen Firavun ve ordusu ise denizde boğulmuştu.⁴⁵⁸ Mekkeli Müslümanların, kendilerine yönelik baskı ve zulmün artması

⁴⁵⁴ Baysa, 44,45.

⁴⁵⁵ Ankebut:29/26.

⁴⁵⁶ Hud: 11/80-81; Hicr: 15/65.

⁴⁵⁷ A’raf: 7/88.

⁴⁵⁸ Yunus 10/90; Tâhâ 20/77-78; Şuara26/52-67.

sebebiyle başta Habeşistan'a sığınmış olmaları, sonrasında ise Medine'ye hicret etmeleri, İslâm tarihinde çok önemli ve hayati bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.⁴⁵⁹

Esasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğinin Mekke döneminde bir grup sahabenin Habeşistan'a gidip devlet başkanı Necaşi nezdinde sığınma talebinde bulunmaları, her iki ayetin⁴⁶⁰ de inmesinden daha önceki bir dönemde bu uygulamanın varlığına işaret etmektedir. Neticede gerek siyasi ve iktisadi imkânlar, gerek askeri ve insan gücü bakımından azınlık durumunda kalan Müslümanlar, çekilen sıkıntılar, ağır boykot uygulamaları ve maruz kalınan işkenceler sonucunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Allah, çektiğiniz sıkıntılardan kurtulmanız için bir yol gösterinceye kadar Habeşistan'a göç etseniz iyi olur. Zira orada yanındakilerden hiç kimseye zulüm yapılmadığı bir hükümdar vardır."⁴⁶¹ Şeklinde ki teşviklerine binaen, sığınmacı olarak oraya gitmişlerdi. Müslümanların yaşadığı sıkıntılı ve zorlu süreç devam ederken I. Ve II. Akabe biatları sonunda önce inananlar ve sonrasında bizzat Allah'ın emriyle Hz. Peygamber in (s.a.v.) Medine'ye hicret etmesi de sığınma düşüncesine başka delildir.⁴⁶²

Kur'an'ı Kerim'de muhacirleri göçe mecbur bırakan nedenler olarak Allah'a ve Resulü' ne yardımda bulunmayı amaçlarken göç etmeye zorlanmaları,⁴⁶³ bu kişilerin yurtlarından sürülen, Allah yolunda işkence gören, çarpışıp öldürülen kimseler olmaları,⁴⁶⁴ inançlarını inkâra zorlanmaları ve zulme uğramaları⁴⁶⁵ gibi durumlar zikredilmiştir. Kur'ân-ı Kerim hicreti Müslümanlara tavsiye ve hatta emrederken Allah'ın bağışlamasını ve mükâfatını hak edenlerin,⁴⁶⁶ gerçek mümin vasfı kazananların ve Allah'ın rızasına erenlerin hicret edenler⁴⁶⁷ olduğunu söyler.⁴⁶⁸ Aktarılan bu hadiseler, Müslümanların mecburi bir durumda sığınmacı olarak adaletli ve güvenilir bir yere gidebileceklerine göstermektedir.

⁴⁵⁹ Recep Özdemir, "İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi", *Route Educational and Social Science Journal*, (12), Aralık 2016, 191, 204.

⁴⁶⁰ Nisa: 4/97-98.

⁴⁶¹ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ankara 2011, 100-101

⁴⁶² Ahmet Yaman, "Kur' an ve Örnek Uygulamalara Göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri", 76. http://isamveri.org/pdfrg/D01775/1999_4/1999_4_YAMANA.pdf, (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

⁴⁶³ Haşr: 59/8

⁴⁶⁴ Al-i İmran: 3/195

⁴⁶⁵ Nisa: 4/89; Nahl: 16/41

⁴⁶⁶ Bakara:2/218.

⁴⁶⁷ Tevbe: 9/100.

⁴⁶⁸ Mehmet Emin Sarıkaya, "Zorunlu Göç Bağlamında Kur'an'da Göç", *Journal of Analytic Divinity*, 2, (1), 2018, 244.

Bunlar dışında dini, siyasi eziyetler altında ezilip de göç imkânı olduğu halde bunu kullanmayanların bahanelerinin hesap gününde kabul görmeyeceği ayette şöyle belirtilir: *“Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: 'Ne işte idiniz' dediler. Bunlar: 'Biz yeryüzünde çaresizdik diye cevap verdiler. Melekler de: Allah'ın barınağı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya! Dediler. İşte onların barınağı cehennemdir. Orası ne kötü bir gidiş yeridir.’; “Erkekler, kadınlar ve çocuklardan aciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar müstesnadır.”*⁴⁶⁹ böyle bir hak verilen Müslümanlar, başkalarını da doğal olarak aynı hakkı tanıyacaktı.

Taberi şöyle tefsir eder: “Allah yolunda göç eden kişi, yeryüzünde çok bereketli yerler ve bolluk bulur. Dini sebebiyle vatanından kaçıp hicret eden kişi, Allah'ın arzından gidip sığınacağı ve korunabileceği yerler, din ya da rızık konusunda genişlik ve bolluk bulur.”⁴⁷⁰

Kur’ân göç etmek zorunda kalan kişileri psikolojik yönden destekler ve sevgi, hasret, kaygı vb. duygulara kapılmalarını önlemek için motive edecek hitaplarda bulunur. Örneğin; Yeryüzünün yeterince geniş olduğundan bahsederek göç esnasında varılacak yerin ferahlığı, göç eden insanların Allah katında derecelerinin üstünlüğünün anlatılması, güçsüz ve yardıma muhtaç hissettiklerinde yardımın gönderildiğine değinilir.⁴⁷¹ Böylece zorunlu göçe maruz kalan insanlarda ki umutsuzluk hissi biraz olsun hafifler. Bu şekilde Kur’an göç edenleri manevi yönden desteklenmiş ve gelecek kaygısının en aza indirilmesinin hedeflemiştir.⁴⁷²

İrk, din, tabiiyet ya da fikirleri yüzünden zara göreceğinden korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunan ve bu memleketin korunmasından istifade edemeyen mültecilere bakışı şu ayetin genel çerçevesi içine oturtmak da mümkündür.⁴⁷³ *“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve adil davranmamızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan*

⁴⁶⁹ Nisa: 4/97-98.

⁴⁷⁰ Taberi, I, 396.

⁴⁷¹ Tevbe: 9/20-22; Ankebut: 29/56-60.

⁴⁷² Sarıkaya, 245.

⁴⁷³ Yaman, 77.

çıkarımlar ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa, işte zalimler onlardır.”⁴⁷⁴

“Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah’ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır.”⁴⁷⁵ “İslam uleması, bu ayetten Müslümanların, kendilerine savaş açan bir topluluğun ferdi olsa dahi Allah’ın birliği ve Hz. Muhammed’in nübüvveti hususunda delil gösterilmesini arzu eden bir gayri müslime bunu açıklamakla ve İslam dinini bilmek isteyenlere bu hizmeti vermekle sorumlu oldukları neticesine varmışlardır.”⁴⁷⁶

İslam dini her alanda insani davranışı öncelediği gibi mülteciler konusunda da en insanı davranışları ilke olarak ortaya koymuş ve gözetilmesi gereken her türlü hak hukuku belirtmiş, Müslümanlarında bunlara riayet edilmesi emredilmiştir. Kur’an ‘da insanın; canı, malı, nesli korunması gereken temel değerlerdir. Allah’ın bahsettiği can ise cinsiyeti, ırkı, dininin ne olduğuna bakılmaksızın koruma altına alınmıştır. Kur’an’ın bu ilkelerini bilen bir Müslümanın aykırı davranışlar sergilemesi bir yana daha hassas olmalı, insan hak ve hukuka uygun söz ve davranışlarda bulunmalıdır.

2.3. ŞİDDETİN OLUMLU DAVRANIŞLARDA GÖRÜLMESİ ve ÇÖZÜM YOLLARI

Şiddetin ne olduğu ve çeşitleri birinci bölümde ele alınmıştı. Burada ise Olumlu davranışların aşırılığı neticesinde ortaya çıkan şiddeti ve İslam’ın bu şiddeti engellemeye yönelik aldığı tedbirleri ayet, tefsir ve Hz. Peygamberin sözlerinden istifade ederek açıklamaya çalışacağız. Önceden de belirtildiği gibi şiddet sadece aşırı olumsuzluk değil, aşırı olumluluk anlamına da gelir ve aşırı hareketlilik, aşırı üretim, aşırı iletişim şeklinde kendini gösterir. Böyle baktığımızda olumluluğun şiddeti, olumsuzluğun şiddeti kadar yıkıcıdır.⁴⁷⁷

Örneğin; dilin aşırı kullanımı, aşırı iletişim, aşırı üretim ve tüketim olumluluğun şiddetini içerir. Aşırılık içeren bu davranışlar insanın kendisi dışında etrafındakileri de

⁴⁷⁴ Mümtetine: 60/ 8,9.

⁴⁷⁵ Tevbe: 9/6

⁴⁷⁶ Elmalılı, IV,2451- 2459.

⁴⁷⁷ Chull Han, 10.

olumsuz etkiler. İnsanın tabiatına en uygun olan davranış ise şüphesiz her aşamada mutedil olmaktır.

Peygamberlerin hepsi de insanları aşırılıktan uzak orta yolu tutmaya davet etmiştir. Ancak bu davete uymayan insanlar yaşamlarında ifrat derecesinde davranışlar sergilemiş ve helake maruz kalmışlardır. İsrailoğulları ilâhî sınırları aşıp cumartesi yasağını çiğnedikleri, aşırılık ve taşkınlıklarını sürdürüp peygamberlerini bile öldürecek boyutlara vardırtdıkları için ilahi lanete ve gazaba uğratılmışlardır.⁴⁷⁸ İslam dini bu noktada çok önemli bir prensip otaya koymuş ve her konuda insanı orta yollu olmaya teşvik etmiştir. Bu durum Kur'an'da "Ümmeten vesedan" şeklinde belirtilmiştir.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

"İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık..."⁴⁷⁹

Vasat (الوسط), sözlükte; "her şeyin dengelisi, mutedili, makbulü, iyisi, muteberi, ortancası ve ortalaması" gibi anlamlara gelir. Vasat, iki tarafı da dengede tuttuğundan adalet anlamında da kullanılmıştır. "وسط" (veseda) kelimesi; "Vasatun", "vasatan", "elvusta", "evsatu", "evsatuhüm", "vasatne" gibi farklı yapılarda Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bakara Suresi'nde iki, Maide, Kalem ve Adiyat Surelerinde bir defa geçmekle birkikte Kur'an-ı Kerim'de toplam beş yerde geçmektedir."⁴⁸⁰ "vasatan" (الوسط): "Böylelikle sizi dengeli, ölçülü (vasat) bir topluluk kıldık."⁴⁸¹ "elvusta" (الوسط): "Namazlara, hassaten orta (elvusta) namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."⁴⁸² "evsat" (اوسط): "Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden (evsat) on fakire yedirmek."⁴⁸³ "evsatuhüm" (اوسطهم): "Onların en akl-ı selim sahibi olanı (evsatuhüm), "Ben size 'Rabbinizi tespih etseydiniz ya! Dememiş miydim?" dedi."⁴⁸⁴ "vasatne": "Derken bir topluluğun ortasına (vasatne) dalanlara yemin ederim ki."⁴⁸⁵ Netice olarak orta olma, dengeli olma

⁴⁷⁸ Bakara: 2/65.

⁴⁷⁹ Bakara:2/143.

⁴⁸⁰ Abdülbaki, Mu'cemü'l- Müfehres, 750.

⁴⁸¹ Bakara:2/ 143.

⁴⁸² Bakara: 2/238.

⁴⁸³ Maide: 5/89.

⁴⁸⁴ Kalem: 68/28.

⁴⁸⁵ Adiyat: 100/5.

anlamalarında Kur'an'da yer almıştır. Bu nedenle Müslümanlar tam manada mutedil olan vasat bir topluluktur. Orta haricindeki uçların tümü tehlike altına girmişlerdir.⁴⁸⁶

“Böylece sizi orta bir ümmet yaptık.”⁴⁸⁷ ayeti: “Allah sizi adaletli, dengeli, hayırlı bir topluluk kıldı anlamındadır. Buradaki “Orta yol” dan maksat, iki uç tarafın ortası demektir. Müslümanlar dinlerinde orta yolu tutmuşlardır. Onlar, Hristiyanlar gibi ruhbanlıkta aşın gitmemişler, Yahudiler gibi de Allah'ın kelamını değiştirmek suretiyle gönderilen Peygamberleri katlederek ve rablerini yalancı çıkararak isyana düşmüşlerdir. Aksine Müslümanlar, orta olmayı korumuşlardır. İfrat ve tefritten kaçınmışlardır. Ayette zikredilen “Sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık.” ifadesini, “Biz sizi, adaletli bir ümmet kıldık.” şeklinde izah etmiştir. Zira Müslümanlar âdil, dengeli, mutedil bir toplumdur. Çünkü insanların en hayırlısı demek onların en âdili demektir. İstenilen şeyden daha fazlasını yapmak ifrat, daha azını yapmak ise tefrittir. İfratın ve tefritin her türlü doğru yoldan sapmadır. En hayırlı olan ise işin iki ucu arası olmak, ortada bulunmaktır.”⁴⁸⁸

“Vasat olmanın zıddı, “ifrat” (الإفراط) ve “tefrit” (التفريط) tir. Arzu edilen şeyden fazlasını yapmak ifrat, daha azını yapmak ise tefrittir.”⁴⁸⁹Buna göre insana tavsiye edilen vasat olma özelliği toplum için sadece en iyi yol değil aynı zamanda tek yoldur. Çünkü vasatilik, aynı zamanda sırat-ı müstakim üzere bulunmayı ifade etmektedir. Dengeli toplumdan maksat dengeli fertlerdir. Çünkü toplum, insanlardan ve onların oluşturduğu kurum ve müesseselerden oluşmaktadır. Esasen Allah'ın tüm varlığa yerleştirmiş olduğu ilahi düzeni koruyacak olan da bozacak olan da insandır. O, kendi kişiliğinden, evrendeki düzenden ve ümmetin dengede olmasından sorumludur.⁴⁹⁰

Ayetlere bakıldığında Kur'an, inananlara İnanç ve amel konularında yol göstermiş, hayatın birçok alanında emir ve tavsiyelerde bulunmuş, yeme, içme, giyinme, konuşma, yürüme, doğal kaynakları kullanma, ibadet ve duygular gibi önemli olan her noktada orta yolu tutmamızı emretmiş, bir sınır belirlemiş ve bunlara

⁴⁸⁶ ALA Salih El-Kaysi , (Çev: Yusuf Ağkuş), “Aşırılıklar Karşısında Kur'an-i Perspektiften Vasat Ümmet Olma Bilinci”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, (1), 1.

⁴⁸⁷ Bakara:2/143.

⁴⁸⁸ Taberi, I, 360.

⁴⁸⁹ Yusuf şevki Yavuz, “Gülûv”, *DİA*, TDVY., İstanbul 1996, XVI, 192-195.

⁴⁹⁰ Yusuf Tazegün, “Dengeli Ümmet ve Dengeli Ümmetin Özellikleri”, *Misbah (İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi)*, (1), 2012, 81.

uyulmasını emretmiştir. Aynı zamanda Orta yolu tutanları övmüş, aşırı gidenleri ise ikaz etmiştir.

Sonuç olarak vasatilik, insanı heva ve nefsinin aşırı isteklerinden uzak tutarak hakka ulaştırmayı hedefler. Kur'ân, bu yoldan sapmayı aşırılık olarak nitelendirir ve ihmalden uzak bir şekilde bütün alanlarda uyum ve ahenk hedefler. Burada Mutedil insana düşen görev ifrat sorununu tefrite kaçarak, tefrit sorununu da ifrata kaçarak çözmeye çalışmamaktır.⁴⁹¹

2.3.1. İnançta Orta Yollu Olmak

Dini konularda kasıtlı, planlı ve daimi bir şekilde geri kalmak ya da ileri gitmek itaate, itidale uymaz. Bu sebeple Kur'an'da iki aşırı duyguya da değinilmiştir. “Kur'an-ı Kerim'de bunun için kullanılan kavramlardan biri, adv kökünden türemiş ve “sınırı aşmak” manasına gelen i'tida ve taaddidir (تعدي). İlgili ayetlerde ilahi hududu aşanlar zalimler olarak vasıflandırılmış, bunların Allah katında sevilmediği ve acıklı azaba uğratılacağı bilgisi verilmiştir.”⁴⁹² Kur'an'a göre, dünyadaki karışıklık ve düzensizliğin esas nedeni ise insanın Allah'a itaatten ayrılıp başkalarına ve nefesine kulluk etmesi, Allah'ın yol gösterici hidayetini bırakıp ahlaki, sosyal ve kültürel yapısını var etmesi için başkalarının kılavuzluğu altına girmesidir.”⁴⁹³

Konumuzla ilgili diğer bir kelime (الغُلُو) “gulüv”dür. “Haddi aşmak, itidal çizgisinin ötesine geçmek”⁴⁹⁴ manasına da “gulüv,” terim olarak “Kur'an ve Sünnetin belirlediği genel İslâm anlayışının sınırlarını aşmak” olarak tanımlanabilir.⁴⁹⁵

Kur'an-ı Kerim, Ehl-i Kitab'ı bu anlamda uyarmıştır çünkü bu hususta ileri gitmişlerdir.⁴⁹⁶ “Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur. Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin, (Tanrı) üçtür demeyin....”⁴⁹⁷

⁴⁹¹ Ağkuş, 206.

⁴⁹² Yavuz, “Gülûv”, XVI, 192-195

⁴⁹³ Mevdudi, II, 44,45.

⁴⁹⁴ Halil b. Ahmed, III, 289.

⁴⁹⁵ Yavuz, “Gülûv”, XVI, 192-195.

⁴⁹⁶ İbn Kesir, IV, 393-394.

⁴⁹⁷ Nisâ: 4/171.

“Bu ayet, Allah’ın evlât edinmekten beri olduğunu, Hz. İsa’ nın, Allah’ın emri ile var olmuş bir yaratılış harikası olduğunu, hakkındaki yanlış; inançlardan ehli kitabın sakınmaları gereği açıklanmıştır. Şöyle ki: (Ey ehli kitabı) Ey Yahudi ve Hristiyanlar taifesi!. (Dininizde) ifrat ve tefrit suretiyle (haddi asmayınız) Hz. İsa gibi bir zatı ne ilahlık derecesine yükselterek Allah’ın birliğine aykırı kanaatlere sahip olunuz ne de onun temiz hayatına iftirada bulunmayınız, itidalden, hakka tabi olmadan ayrılmayınız. Allah Teâlâ’ ya, onun yüce ilâhlığı hususunda ilâhî vasıflarından (başkasını söylemeyiniz) onun ortak benzerden, herhangi kimseleri kendisine evlât edinmekten uzak olduğunu biliniz, aksini iddiada bulunmayınız. (Şüphe yok ki. Meryem’in oğlu İsa) Allah’ın oğlu değil ancak diğer Peygamberleri gibi bir Peygamberidir.”⁴⁹⁸

İnanç konusunda haddi aşmak ile ilgili İsa Mesih’e Hristiyanların, Allah’ın oğlu iddiası ve bu inançlarına karşın Kur’ân, İsa’nın sadece elçisi olduğu, Allah’ın oğlu olmadığı fakat yaratılışının mucizevi olarak vuku bulduğu ve Allah’tan başka bir ilâhın olmadığı vurgulanmıştır. İsa ile annesi Meryem’e ulûhiyet isnadında bulunmanın dinde aşırılık olduğuna vurgu yapılmıştır.⁴⁹⁹

Bir ayette yine Hz. İsa’nın tanrılaştırmasının inkâr anlamına geldiğini beyan ettikten sonra, Hristiyanlara hitaben;

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا
كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

“De ki: “Ey Ehl-i kitap! Hakkın sınırlarını aşarak dininizde aşırılığa gitmeyin. Daha önce kendileri saptığı gibi birçoklarını da saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluluğun keyfî istek ve arzularına uymayın.”⁵⁰⁰ Buyrulmuştur.

“Dininizde haksız yere haddi aşmayın” ikazında bulunulmuş ve önceden sapıklığa düşüp pek çok insanı da sapıklığa sevk eden topluluğun isteklerine uymamaları emredilmiştir. Kur’an’a göre Hristiyanlar Hz. İsa ile Meryem’i tanrılaştırmak, Yahudiler de Meryem’e zina isnadında bulunup hakarete bulunarak haddi aşmışlardır.⁵⁰¹ “Allah’ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu

⁴⁹⁸ Bilmen, III,712-714.

⁴⁹⁹ Veli Kayhan, “Kur’an’a Göre İsrâf Ve İktisat”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, (2), 2006, 158.

⁵⁰⁰ Maide:5/77.

⁵⁰¹ Yavuz, 192-194.

*Mesih'i rab edindiler. "Oysa tek bir Tanrı'ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır."*⁵⁰² Bu ayette, Ehli Kitab' ın Allah'ı bırakıp başka şeyleri ilah edinmeleri eleştirilmiştir.

Hiz. Peygamberde Müslümanları, Ehli kitabın durumuna düşmemeleri için uyarılmış ve *"Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları gibi, beni aşırı şekilde övmeyin! Ben ancak Allah'ın kuluyum. Bana 'Allah'ın kulu ve Resulü' deyin!"*⁵⁰³ Buyurmuştur. Kendisinin öncelikle bir kul olduğunu sonra Peygamber olduğunu belirterek insanların kendisine üstün vasıflar vermesine müsaade etmemiştir.

Kur' ân-ı Kerim'in geneli dikkate alındığında iman ve küfür ayrımı yapıldığı ve hak batıl yollarından bahsedildiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah, buyurur ki: *"Kim benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, şüphesiz ki ona dar bir geçim vardır ve onu, kıyamet günü kör olarak haşır ederiz. (O), 'Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, (dünyada iken) görür idim!' der. Ayetlerimiz sana geldi sen ise onları unuttun. Bugün de sen öyle unutuluyorsun* buyurur. *İsraf eden ve Rabbinin ayetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Şüphesiz ahiret azabı ise daha şiddetli ve daha kalıcıdır."*⁵⁰⁴

Ayetlere bakıldığında; İslam'ın esasını teşkil eden Allah'ın bir ve tek olduğu inancına karşı çıkmak, sınırı aşmak olarak ifade edilmiş; bu kötü durum eleştirilmiş ve Allah'ı bırakıp başka nesnelere tapanlar ya da Allah' a oğul isnadında bulunanlar cehennem azabıyla uyarılmıştır.

2.3.2. İbadetlerde Orta Yollu Olmak

İbadet, insan ile rabbinin arasında bağ oluşturan en önemli etmen olup saygının da en ileri derecesidir. Allah, insanı kendisine ibadet etsin diye var etmiştir. Bu minvalden bakıldığında insanın yaratılış gayesine uygun, faziletli davranış sergilemesidir.⁵⁰⁵Yüce Allah, insanın yaratılış gayesini belirtmekle kalmamış ayrıca ibadetin miktarı nasıl olması gerektiği de Kur'an ve sünnette açıklanmıştır. İnsanda üzerine düşen bu

⁵⁰² Tevbe: 9/31.

⁵⁰³ Buhari, Enbiyâ: 48.

⁵⁰⁴ Tâha: 20/124-127.

⁵⁰⁵ Zariyat:51/56, "Ben cinlerle insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım."

sorumluluğu hakkıyla yerine getirmekle mükellef tutulmuştur. İhtiyaçların tatmininde olduğu gibi kulluğun göstergesi olan her türlü ibadette de aşırılıktan kaçınmak tavsiye edilmiştir. Zaten işin temelinde ibadet olarak insanın potansiyelinin, gücünü aşan aşırı teklifler yüklenmemiş; fitratına uygun sorumluluklar verilmiştir. “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz.” ve “Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor...”⁵⁰⁶ “Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yükledi; ceddiniz İbrahim’ in dininde olduğu gibi...”⁵⁰⁷ Ayetleriyle bu prensip tespit edilmiştir.⁵⁰⁸

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

“İster Allah diyerek, ister Rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur, çünkü bütün güzel isimler O’na mahsustur. Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.”⁵⁰⁹

Kurtubi ayet ile ilgili: “Ayet, Hz. Peygamber (s.a.v), Mekke’de gizli saklı olduğu dönemde inmiştir. Sahabiler ile namaz kıldığında yüksek sesle Kur’an-i Kerim tilavet ederdi. Müşrikler bunu işitince Kur’ân-ı Kerim’e, indirene ve onu getirene kötü sözler sarf ediyorlardı. Buna binaen Yüce Allah: “Namazında sesini ne pek yükseltme ki, müşrikler senin kıraatini işitmesinler. “Ne de” ashabın duymayacak kadar “pek kıs.” Onlara okuduğun Kur’an’ı duyur, ancak o kadar da sesini yükseltme! diye buyurdu. “ikisinin ortası bir yol tut. Yüksek sesle okumak ile kısık sesle gizlice okumak arasında bir yol tuttur, demektir.”⁵¹⁰

İslam dini ibadetleri ifa ederken aşırı gidilmesini hoş karşılamamıştır. Yüce Allah, yaradılış maksadının hâsıl olması, Onunla olan dostluğun sürdürülmesi yönünden insanın rahatça ifa edebileceği ibadetlerin farz olan kısmını belirlemiş; nafileleri ise, kullarının arzusuna bırakmıştır. Nafile ibadetler kişinin isteği doğrultusunda Hz. Peygamberinde ifade ettiği şekliyle aşırıya gitmemek kaydı ile yapılabilir. Ancak zamanla bazı insanlar, orta yoldan uzaklaşmış ibadet konusunda da normalin ya altında

⁵⁰⁶ Bakara:2/286; Bakara:2/185.

⁵⁰⁷ Hac:22/78.

⁵⁰⁸ Kayhan, 164.

⁵⁰⁹ İsrâ:17/110.

⁵¹⁰ Kurtubi, X, 516-517.

kalmışlar ya da çok üstüne çıkmak istemişlerdir. Bu noktada ifrata kaçma isteğinin misalleri de bizzat Asr-ı saadet döneminde görülmektedir.⁵¹¹

Haddi aşma bazı ibadetlerde söz konusu olmuş bu sebeple Allah Resulü, çevresindeki kişileri uyarmış ve orta yolu tutmalarını tavsiye etmiştir. Örneğin; Hz. Peygamber dua esnasında ses tonunu yükseltmenin,⁵¹² abdest alırken lüzumundan çok titizlik göstererek uzuvları üçten fazla yıkamanın, suyu israf etmenin⁵¹³ haddi aşma sayıldığını belirtmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir sözünde şöyle buyurmaktadır: *“Din ile ilgili hususlarda aşırılıktan sakının! Sizden önceki toplulukların helakine sebep olan şey onların dini meselelerde aşırı gitmeleri, haddi aşmalarıdır.”*⁵¹⁴ *“Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.) mescide girince iki direk arasına gerilmiş bir ip görür. Bu da ne? diye sorar. Bu, Zeynep’in (r.a) ipidir, namaz kılarken uykusu gelince, takati kalmayınca bu ipten tutunur. Hz. Peygamber (s.a.s) de bunun üzerine: Çözün ipi. Gücünüz yerinde olunca namaz kılın, uykunuz gelince de yataın.”* diye buyurur.⁵¹⁵ ‘Ukbe b. Amir’in kız kardeşi Kâbe’ye yürüyerek gideceğine dair adakta bulunur. ‘Ukbe bu durumu Hz. Peygambere haber verince *“Allah’ın o kadının yürüyerek Kâbe’ye gitmesine ihtiyacı yoktur. Söyleyin ona binite binsin ve Kâbe’ye öylece gitsin.”* Buyurmuştur.⁵¹⁶

Konunun örneklerinden bir diğeri de Hz. Aişe’den (r.a.) gelen şu rivayettir: *“Rasûlullah ahabına yapabilecekleri şeyleri emrettiğinde, ahab: ‘Ya Rasûlallah, biz senin gibi değiliz; Allah senin olmuş ve olacak günahlarını bağışlamıştır (bizim daha çok ibadet etmemiz gerekir)’* derlerdi de, Rasûlullah kızar ve hatta kızdığı yüzünden belli olur ve sonra da şöyle buyururdu: *“Sizin Allah’tan en çok korkanız ve Allah’ı en çok bileniniz benim.”*⁵¹⁷

H. Muhammed, ibadet etmekten savaşa değin birçok hususta ümmetini aşırılığa gitmekten men etmiştir. Hadislerde ifade edildiğine göre Resul-i Ekrem, ümmetine farz kılınıp ifasında zorluk çekileceğı endişesiyle teravih namazının cemaatle kılınmasına

⁵¹¹ Şahinalp, 206.

⁵¹² İbn Mace, Dua:12.

⁵¹³ Nesâî, Ebû Abdîr rahmân Ahmed b. Şu‘ayb b. Ali b. Sinân, *es-Sünen*, Taharat: 104, (thk: Sâlih b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrâhîm), Dâru’s-Selâm, Riyad 2000.

⁵¹⁴ İbn Mace, Menasik: 63.

⁵¹⁵ Buhari, 60;

⁵¹⁶ Müslim, 3100.

⁵¹⁷ Müslim, Nikah: 5; Ağkuş, 209,210.

üçüncü veya dördüncü geceden sonra ara vermiş,⁵¹⁸ hastalık ve yolculuk esnasında namaz ve oruç gibi ibadetler için tanınan ruhsatları kullanmamayı uygun bulmamış,⁵¹⁹ oruç tutarken iftar için acele davranmayı, sahuru ise geciktirmeyi tavsiye etmiş.⁵²⁰

Hiz. Muhammed, “insan gücünü zorlayacak şekilde nafîle namaz kılmayı tasvip etmemiş,⁵²¹ imamlık görevinde bulunanların namazı fazla uzatmalarını eleştirmiş,⁵²² abdest için uzuvları üçten fazla yıkamayı israf olduğunu belirtmiş,⁵²³ sürekli ibadete vakit ayırarak hanımını ihmal eden Abdullah b. Amr b. As’ı uyarıp eşine karşıda sorumluluklarını hatırlatmış,⁵²⁴ ibadetlerini az görerek geceleri devamlı namaz kılacaklarını, gündüzleri sürekli oruç tutacaklarını ve cinsi hayatlarına son vereceklerini belirten sahabenin davranışını eleştirmiş ve bundan men etmiştir.⁵²⁵ Bununla birlikte Hiz. Peygamber, sevinç ve üzüntüde de haddi aşmayı yasaklamış, kavli ve fiilli olarak insan mizacına uyan orta yolu her zaman muhafaza etmiş ve insanlara da bunu emretmiştir.⁵²⁶

Yüce Allah, dua ederken de mutedil ve faziletli davranmayı emretmiş; kullarının bağıra çağıra yüksek sesle değil de gizli ve sesiz bir şekilde dua etmesi gerektiğini ifade ederek aksi şekilde davrananların haddi aşan kimseler olduğunu belirtmiştir:

*“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a korkuyla ve ümitle dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır”*⁵²⁷

Allah, Hiz. Zekerîyya’ yı överek *“Hani o, Rabbine gizli bir seslenişle seslenmişti.”*⁵²⁸ “Kulun gizlice dua etmesi ile açıktan dua etmesi arasında yetmiş kat fark vardır.” *“Şüphesiz O haddi aşanları sevmez”* yani ister dua ister diğer bütün konularda kendilerine emredilen şeyin sınırını aşanları sevmez. Ayette kastedilen aşırılığın, duada aşırılık olduğu da söylenmiştir. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle

⁵¹⁸ Buhari, Teheccüd: 5.

⁵¹⁹ Buhari, Tevhid: 9; Nesai, Şıyam: 47, 48.

⁵²⁰ Buhari, Şavm: 33.

⁵²¹ Buhari, İman: 32.

⁵²² Müslim, Salat: 182.

⁵²³ İbn Mace, Taharet: 48.

⁵²⁴ Buhari, Şavm: 55.

⁵²⁵ Buhari, Nikah: 1.

⁵²⁶ Yavuz, 194.

⁵²⁷ A’raf: 7/55-56.

⁵²⁸ Meryem: 17/3.

buyurduğu rivayet edilir: “İleride, duada aşırıya giden bir kavim gelecek. İnsanın duasında: ‘Allah’ım! Senden cenneti ve ona yaklaştıracak olan söz ve amelleri istiyorum, cehennemden ve ona yaklaştıracak söz ve amellerden ise sana sığınıyorum’ demesi yeterlidir.”⁵²⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) böylece açıkladıktan sonra “Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.” ayetini okumuştur.”⁵³⁰

“Kur an, yeryüzünde bozukluk ve fesadın ana sebebinin, insanın Allah’a kulluktan uzaklaşarak başkalarına arzularına boyun eğmesi, Allah’ın rehberliğini, hidayetini terk edip ahlakını ve yaşamını temellendirmek amacıyla başkalarının kılavuzluğuna uymasıdır. “Korkarak” , “umarak” dua etmek ile insanın yalnız Allah’tan korkması ve yine isteğini yalnız Ondan beklemesi gerektiği kast edilmiştir. İnsan mutluluk ve huzurunun bütünüyle Allah’ a bağlı olduğu inancıyla dua etmelidir. Aksi halde netice hüsrân ve felaketten başka bir şey olamaz.”⁵³¹

“Allah’a gücünüz yettiğinde saygılı olun. Onun buyruklarını dinleyin. Ona itaat edin ve kendi iyiliğiniz için mallarınızdan infak edin. Nefsinin cimriliğinden korunan kimseler kurtuluşa ve mutluluğa erenlerdir.”⁵³² Yüce Allah, sorumluluk verirken insanın kudretini ve potansiyelinin gözetir. İşte mevcut ayette Allah’a hürmet gösterme, takva ve sakınmada insanın gücünün nispetinde yapmaya çalışmasını istemektedir Son olarak az da olsa sürekliliği olan ibadetin Allah’a daha hoş geldiği hadislerde belirtilmiştir: “Yapılan işlerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır.”⁵³³

2.3.3. Davranışta, Duygularda, Sevgi ve Nefrette Orta Yollu Olmak

Duygulardaki aşırılıkta, yeme içme vb. durumlardaki aşırılık kadar tehlikeli ve itici bir güçtür ancak insanlar fitri olarak birilerini ve bir şeyleri severler ve yine fitri olarak birilerinden ve bir şeylerden nefret ederler, onları sevmezler. Biz, fitri olarak ana babamızı ve akrabalarımızı, bize iyilik edenleri severiz. Menfaat paylaşımında bize haksızlık edenleri, kötü davrananları sevmeyiz, onlardan nefret ederiz. Bazı insanlar sıcak, diğer bazıları da soğuk sever veya sevmez, belki de nefret eder ve bütün bunlar insanlarda doğuştan gelen duygulardır. İşte İslam insanlardaki bu duyguları inkâr etmez,

⁵²⁹ Ebû Dâvud, Vitir: 23/1480.

⁵³⁰ Zemahşeri, II, 862.

⁵³¹ Mavdudi, II, 42-43.

⁵³² Teğabün: 64/16

⁵³³ Müslim, Müsafir: 216.

kabul eder ama her duygunun mutlaka mahalline sarf edilmesini ister. Bu duyguların yer yerinde olması adalet olarak adlandırır.⁵³⁴

Sevgi, saygı, nefret, kin gibi duyguların kontrollü olmadığı takdirde ise nelere sebebiyet verebileceği herkesin malumudur. Din açısından baktığımızda aşırı sevgi insanı, yüce Allah'a ortaklar koşmaya bile götürebiliyor. Çünkü yaratıcıya koşulan ortaklar insanların en çok sevip saydıklarından çıkıyor. Nitekim Hz. İsa (as)'yı Allah'ın oğlu' diye niteleyenler de temelde onu çok seven insanlardı. Ancak bu sevgileri onların tevhit inancından sapmalarına sebep oldu.

*“fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslam'ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir...”*⁵³⁵ buyurarak insanda sevgi ve nefret duygusunu yarattığını haber vermiştir. Bununla birlikte Kur' an-ı Kerim, bize sevginin aşırılığı ve sarf edilmemesi gereken yere sarfına dair misal verir; Yahudilerin ve Hristiyanların bir davranışını örnek gösterir: *“Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı'ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.”*⁵³⁶ Yani hahamlarını ve rahiplerini o kadar çok sevdiler ve onlara birer dost olarak o kadar çok güvendiler ki onları Allah'ın yerine koydular. Hahamları, haram ve helal konusun da hüküm veriyorlardı, helali haram haramı helal yapıyorlardı.⁵³⁷ Hristiyanlarda aynı yanlış yaptılar ve peygamberleri olan Hz. İsa'yı o kadar çok sevdiler ve O'nu sevmekte o kadar ifrat ettiler ki sonunda O'nu ilah edindiler. Oysa O' da diğer resuller gibi beşer olan bir resuldü..⁵³⁸

*“Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü?”*⁵³⁹ Kur' ân, insanın hevasına uymasını ve sapkınlığın başlıca sebebi olarak zikreder. Dini itikatla ilgili konularda nefsine uyan kişinin doğru yoldan sapacağı muhakkaktır. İnsanın kötü durumlara düşmesinde kalpteki hırs, aşırı istek, sınırsız sevgi ve heva gibi duygular önemli rol oynar. Çünkü üstün duygularla donatılmadığında azgınlığı, haddi aşmayı ve günaha

⁵³⁴ Bedrettin Çetiner, *İslam' da Sevgi Temelinde Beşeri Münasebetler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 116.

⁵³⁵ Hucurât: 49/7.

⁵³⁶ Tevbe:9/30-31.

⁵³⁷ İbn Kesir, VII, 178-179.

⁵³⁸ Çetiner, 128,129.

⁵³⁹ Furkan: 25/43.

dalmayı isteyen bir güç haline gelir. Sonuçta bütün musibetlerin ve kötülüklerin kaynağı olur. İnsan arzu ve yönelimlerini tatmin edip geliştirirken, egoistlik, hırs, kin, kendini beğenmek, zorbalık gibi duygularının başkalarına zarar vermesine müsaade etmemelidir. Böylece Allah insanın hem aklına hem de duygularına seslenmektedir. Mantıklı bir mukayese yapmasını ve olumsuz yerine olumluyu tercih etmesini amaçlamaktadır.

Birine duyulan kötü hislerin de insanın yanlış davranışlar sergilemesine sebebiyet verebileceği ayetlerden anlaşılmaktadır. Örneğin:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَايُوهُمْ أَلَّا تَغْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (٨)

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur; ...”⁵⁴⁰ buyrulur. İnsanlar içinde hiçbir ayrımı gözetmeksizin adil olmak, Allah hakkı olarak belirtilmiş ve Müslümanın, karşılaştığı bir durumda karar verirken duygusal davranıp kinine yenik düşmemesi emredilmiştir. Mümin, bir topluluğa duyduğu kin, nefret gibi duyguları yüzünde haktan ayrılmamalı, duygusuna hâkim olup hakkaniyet çerçevesinde davranmalıdır. Ayetin inananlara, düşmanları olsa dahi adil davranmayı emir buyurması ve bu eylemlerin takva ile bağdaşmadığına vurgu yapar.⁵⁴¹

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadis-i şerifinde hem sevgide, hem nefrette ölçülü ve dengeli olmayı bir araya getirmiş ve “Sevdiğini ölçülü olarak sev. Olur ki bir gün düşmanın olur. Öfkelendiğin kimseye de ölçülü olarak öfkelen. Olur ki bir gün sevdiğin birisi oluverir.”⁵⁴² buyurmuştur. Sevgide, saygıda dengeli olmak, orta yolu bulmak budur.

Bütün bunların dışında Kur'an, yüksek sesle konuşmanın, insana bağırmanın uygun bir davranış olmadığını belirtmiş, kaba, kırıcı değil yumuşak ve tatlı dille konuşmayı emretmiştir.⁵⁴³ “Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel

⁵⁴⁰ Maide:5/8.

⁵⁴¹ Karaman vd., II, 229.

⁵⁴² Tirmizi, Birr: 60.

⁵⁴³ Taha:20/ 44.

sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.”⁵⁴⁴ Hz. Peygamberde “Güzel söz sadakadır.”⁵⁴⁵Buyurmuştur.

“Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.”⁵⁴⁶Buyrularak insan fitratına en uygun iletişim şekli ve ölçüsü belirtilmiştir. Konuşurken sesin tam kısılması da yüksek sesle bağırarak konuşmakta aşırılık sayılmıştır. Dedikodu, iftira, laf taşıma, hakaret, alay ve küçümseme ifade eden sözler dinen yasaklanmış, güzel söz söylemek, yumuşaklık tavsiye edilmiştir. Ayrıca yürüyüşte bile tabii olmayı, kibirle, böbürlenerek, insanları küçük görerek yürümeyi yasaklamıştır.

Sevgide ve nefrette ölçülü ve dengeli olma, Kur’an-ı Kerim’in emrine uygun, faziletli davranış biçimidir. Müslüman birey, sevince ölçülü seven; nefret ettiğinde de ölçülü nefret eden, duygularının esiri değil aksine hâkimi olan kimsedir. İslam, insana duygu, düşünce, konuşma ve yürümeye varıncaya kadar aşırılıktan uzak mutedil bir tavır sergilemesini emreder. Bu emirleri dikkate alan Müslüman birey ve toplumlar şiddetten uzak, mutlu bir yaşam sürebilir, erdemliler şehrini oluşturabilir ve sonraki nesillere de güzel bir örnek teşkil etmiş olur.

2.3.4. Yeme – İçme ve Giyinme Hususunda Orta Yollu Olmak

İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlıktır. Ruhun beslenmeye ihtiyacı olduğu gibi beden de ihtiyacı vardır. İslam, insanın yeme ve içmeden mahrum kalarak bedenini ölüme terk etmeyi insana yasakladığı gibi, aşırı derecede yiyip içmeyi de israf saymıştır. Yeme içme dışında erkek ve kadının örtünmesini beden ve giysilerin temiz olmasını emreden Kur’ân, bu hususta insanın aşırı gitmesini uygun görmemiş ve itidal üzere hareket etmesini tavsiye etmiştir.

Kur’ân, Yeme-içme, giyinme, alış veriş yapma gibi her türlü nimetten faydalanmanın normal olduğunu ancak israf boyutuna varacak şekilde harcamanın uygun olmadığını belirtmiştir. “İsraf” tan uzak durulmasını emreden İslam çözüm olarak ise her alanda aşırılıktan uzak, dengeli olmayı tavsiye etmiştir. Kur’ân’a göre

⁵⁴⁴ İbrahim: 14/24.

⁵⁴⁵ Buhari, Sulh:11.

⁵⁴⁶ Lokman: 31/19

insan ne cimri olmalı ne de geçim sıkıntısına düşecek kadar saçıp savurup israf etmelidir bu ikisi arasında mutedil olmalıdır.⁵⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın haram nitelendirdiği şeyler dışındakiler mubah olarak bilinir ve bu konuda helal kılınan şeyleri haram sayarak haddi aşmak, uzak durmak hoş karşılanmamıştır. Yüce Allah kullarına helal kıldığı süs eşyalarını, yiyecekleri haram kılarak aşırılığa kaçanları Kur'ân-ı Kerim' de şu şekilde ikaz etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾
وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

*“Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram kılarak aşırı gitmeyin. Allah aşırı gidenleri sevmez. Allah'ın size rızık olarak vermiş olduğu helal ve hoş yiyeceklerden yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.”*⁵⁴⁸

Ayet, genel kaide olarak temiz ve güzel olan dünya nimetlerinin kullara mubah kılındığını beyan etmektedir. Dinen haram kılınmamış olması ve aşırıya gidilmemesi şartıyla yiyecek, içecek, giyecek vb. nimetler insanlara musahhar kılınmıştır. Bununla birlikte yine Yüce Yaratıcının helal olarak tanımladığı şeyleri haram saymakta aşırılık olarak nitelendirilmiş, mutedil bir yaşam tavsiye edilmiştir.

*“Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah adına yalan söyleyerek (kadınlara) yasaklayanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır; bunlar yoldan sapmışlardır, doğruyu bulacak durumda değildir.”*⁵⁴⁹

Bu ayet, esir düşme ve fakir kalma korkusuyla kız çocuklarını diri diri gömenler buna mukabil köpeklerini besleyenler hakkında nâzil olmuştur. “Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce...” yani akıllarının zayıflığı ve çocuklarının rızkını verenin kendileri bizzat Allah olduğunu bilmemeleri sebebiyle öldürdüler. Müşrikler kendilerine

⁵⁴⁷ İsra: 1/29.

⁵⁴⁸ Maide:5/87,88.

⁵⁴⁹ En' am: 6/140.

helal olan şeyleri haram kılarak zarar uğramışlar ve bunları Allah yapıyor diyerek iftiralarından dolayı azaba sürüklenmişlerdir.⁵⁵⁰

Yeme içme konusunda da aşırıya kaçmamayı tavsiye eden Peygamber Efendimiz, “İnsan, midesinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Hâlbuki birkaç lokma insanın belini doğrultmaya yeter. Eğer mutlaka bu miktarı geçecekse, midesinin üçte biri yemeğe, üçte biri içmeye ve diğer üçte biri de (boş kalarak) nefes alıp vermeye ayrılmış olsun.”⁵⁵¹ buyurarak insanın yaşantısını sürdürebilmesi için az bir yiyeceğin bile kâfi geleceğini bildirmiştir. Çok yemenin insana verdiği maddi ve manevi rahatsızlıklar düşünüldüğünde Peygamber Efendimizin bu tavsiyesi daha iyi anlaşılacaktır.⁵⁵² Örneğin; günümüzün yaygın hastalığı olan ve insanların ölümüne sebebiyet verebilen obezite sınırsız ve zararlı beslenmenin doğurduğu bir hastalık olarak karşımızda bulunmaktadır. Yeme içme, giyinmede dikkat edilmesi zaruri olan prensipte da israftan kaçınılmasıdır.

*“Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin, yiye, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”*⁵⁵³ buyurarak nimetlerin ziyan edilmemesini özellikle işaret etmiştir.

İnsan maddi durumu imkân verdiği ölçüde yeme-içme ve giyinme ihtiyacını karşılamalıdır. Helal ve temiz olan yiyecekler yemeli ancak haddi aşıp israf boyutuna varmamalıdır. Giyim hususunda aynı hassasiyeti göstermeli, Kıyafette israfa kaçılmaması, örtülmesi gereken yerleri örtecek, ince ve vücut hatlarını belli etmeyecek ölçüde temiz ve güzel olması gerekir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi israf, hem bedeni hem de çevresel boyutları olan geniş kapsamlı bir sorundur. Kişi israf ederken sadece kendisine ya da israf ettiği şeye değil doğadaki bütün varlıklara zarar verdiğinin bilincinde olmalıdır. Örneğin suyun fazla tüketimi sadece su kaynaklarının azalmasına sebebiyet vermez aynı zamanda kuraklık oluşmasına sebebiyet verir. Aşırı tüketim kul hakkına, hayvan hakkına da riayet etmemek ve nesillerin geleceğini düşünmemektir. Her türlü harcamada mutedil davranmak; Allah’ın ikazda bulunduğu ve müminlerin özelliklerinden saydığı önemli

⁵⁵⁰ Taberi, III, 569-570; Zemahşeri, VI, 762.

⁵⁵¹ Tirmizi, Zühd: 47.

⁵⁵² Özağşar vd, *Hadislerle İslam*, II, 575.

⁵⁵³ Araf: 7/31.

bir husustur. Rabbimiz, “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”⁵⁵⁴ Buyurarak harcama ve tüketimde bir Müslümanın nasıl olması gerektiğini belirtip, aşırılık ve cimrilik arasında mutedil olmayı tavsiye etmektedir.

*“Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!”*⁵⁵⁵

“Elini boynuna bağlı olarak asma.” Birebir tercüme edilen cümle “cimri olma” manasındadır. “Onu büsbütün de açıp saçma”, “Savurgan ve müsrif olma” manasına gelir. “Kur’an’ın inananlardan mutedil olmalarını yani ne servetin dönüşümünü ve dağılımını engelleyecek denli cimri, ne de kendi finansal durumlarını kötüleştirecek derece savurgan olmamalarını istediği anlaşılır. Bilakis insanlar dengeli bir biçimde davranmayı bilmeli; parayı harcaması gereken yere harcamak ve kendilerini felakete sürükleyecek savurganlıktan kaçınmalıdır. Parayı insanın temel gereksinimi olmayan, boş yerlere, yani gösteriş, şatafat, günah yerlere harcamak, Allah’ın verdiği nimetleri kıymetini bilmemektir. Bundan dolayı kötü şeylere para sarf edenler şeytanın kardeşleridir. Bu hükümler, Müslümanları, eğitim, ahlak, toplumsal baskı ve hukuki kısıtlamalarla savurganlıktan muhafazayı amaçlar.”⁵⁵⁶

Bu şuura sahip insanın, Allah’ın ihsanda bulunduğu nimetleri kullanırken israftan kaçınması da Allah’ın buyruğu içerisinde. Zira insana lütfedilen nimetlerin her biri veditir. Bu nimetlerin gerçek sahibi Allah olduğuna göre, insanın nimetleri harcarken başkalarına zarar vermeden, kul hakkına girmeden ve aşırılığa kaçmadan sarf etmesi gerekir.

⁵⁵⁴ Furkan: 25/67.

⁵⁵⁵ İsrâ: 17/29.

⁵⁵⁶ Mevdudi, III, 104-105.

SONUÇ

Şiddet, asrımızın en büyük problemlerinden biri olmakla birlikte buna engel olmak için neler yapılabileceği de cevabının bulunması gereken önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır. İnsanın hoşuna gitmeyen, kendisine de yapılmasını istemediği fiziksel, psikolojik vb. türden şiddet maalesef ki günümüzde Müslümanlar tarafından da uygulanabilmektedir. Şiddetin çok çeşitli bir yapıya sahip olması, toplumlar tarafından farklı algılanabilmesi sebebiyle net, ortak bir tanımı mevcut değildir. Bununla birlikte şiddetin en bilineni fiziksel şiddettir. Ancak günümüzde bir şeyin şiddet olarak kabul edilmesi için sadece fiziksel olmasına gerek yoktur. İnsanın başkalarına yönelik uyguladığı psikolojik, sözel, ekonomik vb. türlerde de şiddet vardır ve bu şiddet türleri insanın bedeninde olmasa bile ruhunda derin izler bırakır.

Şiddet, hem ferdi hem de toplumsal yönü olması sebebiyle oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Ferdi açıdan bakıldığında kişinin bizzat kendine yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak uyguladığı intihar, ötenazi, mazoşist davranışlar, alkol vb. zarar veren her türlü madde kullanımı bu bağlamda değerlendirilebilir. Çünkü insana, can ve beden Yüce Yaratıcı tarafından bahşedilmiş ve belli koşullarla kullanılmak üzere emanet olarak verilmiştir. İnsanın da bu emanet üzerinde sınırsız tahakküm yetkisi yoktur. İnsana düşen emanete riayet etmek ve teslim edinceye kadar her türlü tehlikeden korumaktır.

Şiddet sosyal yönüyle ele alındığında çok boyutlu bir durum ortaya çıkmaktadır. Şiddetin çok boyutlu olup geniş bir alana yayılmasının en temel sebebi insanın sosyal bir varlık olup, fitratında bulunan kötü duygular ile hareket etmeyi tercih etmesi ve yeryüzünde bulunan her şeye istediği şekilde hükmedebileceği düşünce ve arzusu yatar. İnsanlar, başta birbirlerine, sonrasında tabiattaki ağaca, bitkiye, hayvana kısaca evrende bulunan her şeye karşı şiddet eyleminde bulunmuş ve hala bulunmaktadır.

Kur'ân perspektifinden bakıldığında insanın fitratında iyi ve kötü duygular mevcuttur. Din bunu kabul eder ve duyguların doğru şekilde kullanılabilmesi için çeşitli emir ve yasaklar koyar. İnsanların da bu emirlere uyup kendilerine musahhar kılınan evrendeki düzeni bozmamalarını, yeryüzünde fesat çıkarmamalarını ister. İnsan için bir rehber olan Kur'an-ı Kerim, düzenin nasıl ve neden var olduğunu ve nasıl devam ettirilebileceğini de açık bir şekilde belirtmiştir. Bu konu ile ilgili ayetler ele alındığında

Kur'ân'ın, insanın ve tabiatın düzenini bozacak şiddet veya benzeri herhangi bir davranışı asla tasvip etmediği aksine aşırı giden, taşkınlık, haksızlık gibi olumsuz davranışlar sergileyenleri ve düzeni bozanları sert ifadelerle uyardığı görülmektedir.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın kelamını bizzat yaşayarak açıklayan Hz. Peygamberin tüm yaşamına bakıldığında da eşlerine, çocuklarına veya herhangi bir kadın ya da çocuğa karşı fiziksel, sözel herhangi bir şiddet uygulamadığı bu tarz davranışlar bir yana kırıncı bir söz dahi söylemediği yakınındaki kişilerin ifadeleri ile ortaya konulmuştur. O, insan bir yana, hayvanların hakkını korumuş, eziyet edilmesine müsaade etmemiş; doğaya karşı da insanların savurgan, tahripkâr davranışlarını asla tasvip etmemiş; abdest alırken dahi dere suyunun israf edilmemesini emretmiş bununla birlikte hayvanı, doğayı korumaya yönelik söz ve eylemlerde bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında kendisinin de bu noktada bizlere güzel bir örnek olduğu görülmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse İslam dini şiddete meylettirecek bir ifadenin aksine düşmana bile merhametle, yumuşaklıkla davranılması emreder öyle ki savaş esnasında haddi aşmayı, düşman ölülerinin cesedine dahi zarar vermeyi yasaklamıştır.

Kur'ân, insana hitap ederek kişiliğinin oluşmasında büyük önem arz eden iyi kötü, olumlu ve olumsuz davranışları zikreder. Böylelikle insanı iyiye ve mükemmele, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmaya teşvik eder, yol gösterir ve bu yolda sabit olması için de gerekli öğretileri belirtir. Yüce Allah kullarına, yaratılış gayesini, sorumluluklarını ve nasıl davranması gerektiğini öğretecek bir rehber olarak Kur'ân-ı Kerim'i göndermiştir. Kur'ân'ın esas amacı insanın bu dünyada ahlaklı ve erdemli bir şahsiyet olmasını sağlamaktır.

İslam'ın şiddeti desteklediği, yönlendirdiği iddia ve düşüncelerin aksine İslam her zaman, her şart ve durumda Müslümanlara haddi aşmamayı ve orta yolu tutmalarını, sırat-ı müstakim üzere olmalarını emretmiştir. Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerim'de "vasat ümmet" olarak vasıflandırılmıştır. Müslüman, bu vasfın gereği öz denetim sahibi olmalı aynı zamanda âlemdaki her varlığın kendi bedeni de dâhil, emanet olarak verildiği bilincinde olup bu bilinçle aşırılıktan, şiddetten uzak bir davranış sergilemelidir. Bu bilinçte olan Müslüman, ibadet dâhil iyi kötü her türlü duyguda aşırıya gitmez, ifrat ve tefritten uzak mutedil bir yaşam sürer. Bunun dininin emri olduğunu bilir ve yaşamını bu minvalde idame ettirir.

Müslümanların şiddet sarmalından kurtulabilmesi için seküler yaşam anlayışından kurtulması buna mukabil her yerde Yüce Allah'ın kendisini gördüğü ve yapılan her davranışın kayıt altına alındığı şuuru yeniden kazanması gerekir. Başka bir deyişle; din, sadece mabetlere indirgenmemeli, aile, çalışma ortamı, çarşı pazarda, komşuluk ilişkilerinde ya da bir muhabbet ortamında kısaca muamelata konu olan her alanda var olmalıdır. Bu durumu idrak eden, içselleştiren ve Allah'ın temsilcisi olduğunu düşünen bir Müslümanın, şiddet içeren bir davranışta bulunması da söz konusu olamaz.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki, Muhammed Fuâd, *El-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1996,
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezîel-Müsned, el-Mektebetü'l-İslami, Beyrût 1979.
- Ahmed b. Halil, Ebû Abdirrahman b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l Ayn*, I-IV, neşr: Mehdî el-Mahzûmi-İbrahim es-Sâmerrâi, Mektebetü'l Hilâl Beyrut, 1988.
- Akgündüz, Ahmet, *İslam'da İnsan Hakları Beyânnâmesi*, (4. Baskı), OSAV, İstanbul 1997.
- Akyüzoğlu, İlyas, “İslam Medeniyetine Katkıları Açısından Engelliler”, *Bilimname* XLI, 2020/1, (41), 67-95.
- Arslan, Hulusi, “İslam'ın Şiddet Ve Teröre Bakışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, (7), 2019, 24-33.
- Aydınlı, Abdullah, “İbn Ümmü Mektûm”, *DİA*, TDVY., İstanbul 1999, XX, 434-435.
- Bağavi, Mesud b. Muhammed el Ferra, *Mealimü't-Tenzil*, Daru'l Reşid, Beyrut 2000, V.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam ve Ekoloji*, (2. Baskı), DİB Yay, Ankara 1992.
- Baysa, Hüseyin, “İslam Hukuku Geleneği Muvacehesinde Mültecilik Sistemi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, (4), 2016, 37-48.
- Berktaş, Halil - Zafer Toprak, *Tarihçi Gözüyle Şiddetin Tarihi Üzerine Bir Söyleşi*, Cogito Dergisi, (6-7), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996.
- Beydavi, Nasırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed, (Beydavi tefsiri), *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, (Çev: Şadi Eren), (2. Baskı), Selsebil Yay., İstanbul 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1995, II.
- Bilgiz, Musa, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, (2. Baskı), Fecr Yay., Ankara 2019.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk: Bessâm b. Abdülkerim el-Hamzavi, Daru'l-Hadîs el-Kettaniyye, Fas 2014.
- Boynukalın, Mehmet, "Tebliğ", *DİA*, TDVY., İstanbul 2011, XL, 218-219.
- Böke, Emine Gümüş, "İslam' da İsrâf ve Çevre İlişkisi", *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 3, (1), 2021, 54-72.
- Canan, İbrahim, *Kur'an'da Çocuk*, (1. Baskı), Cihan Yay., İstanbul 1984.
- Cankılıç, İdris, "Kur'an-ı Kerim' de İsrâf Kavramı ve İnançla İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, (2), Aralık 2020, 597-629.
- Çağrııcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yay. İstanbul 2020.
- _____, Mustafa, "Ana-baba", *DİA*, TDVY., İstanbul 1991, III, 101-103.
- _____, Mustafa, "Davet", *DİA*, TDVY., İstanbul 1994, IX, 16-19.
- _____, Mustafa, "Emri bil Maruf Nehyi Ani'l Munker", *DİA*, TDVY., İstanbul 1995, XI, 138-141.
- Çetin, Musa, "Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII, (2), 2015, 371-397.
- Çetiner, Bedrettin, *İslam' da Sevgi Temelinde Beşeri Münasebetler*, (1. Baskı), Ensar Neşriyat, 2010.
- Çelik, İbrahim, "Kur'an Her Çeşit Şiddet Terör Ve Zorbalığa Karşıdır", [Bildiri], *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu Sempozyumu*, 17 - 19 (Eylül 2001), Ankara, 331-344.
- Çelik, Yılmaz, *Hiz. Peygamber Dönemi İnsana Yönelik Sosyal Hizmetler*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı, Konya 2016.
- Çetin, Maksut, "Hz. Peygamberin Çevre Anlayışı," [Bildiri], *Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu*, 4-6 (Kasım 2016), Alanya, 928; Elif Ekinci, "İslam Dinin Çevreye ve Çevre Sorunlarına Bakışı," *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ERZSOSDE)*, 11, (1), 2018, 928-940.

- Çetiner, Bedrettin, (Ed.), *İslam' da Sevgi Temelinde Beşeri Münasebetler*, (1. Baskı), Ensar Neşriyat, 2010.
- Dağcı, Abdullah, Yılmaz, Fetullah “Ömer Nasuhi Bilmen’ e Göre İntihar Ve Nedenleri: Din Psikolojisi Ve İslam Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 2015, 433-454.
- Demircan, Adnan, *H. Peygamberin Beşeri Münasebetleri Temel Hak ve Hürriyetleri*, (1. Baskı), Siyer Yay., İstanbul 2016.
- Demirkol, Murat, “İslam Ahlâk Düşüncesinin Gelişiminde Filozofların Katkısı”, *Eskiye Dergisi*, (28) Bahar 2014, 67-95
- Duman, M. Zeki, “İslam’da “İnsan” Erkek veya Kadından Öne Gelir”, *Eskiye dergisi*, (12), 2019.
- Düler, Hatice,” Şiddetin Karşısında H. Peygamber”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, (6), 2018, 264-285.
- Dönmez, Ali, *Hitler İsteseydi(Sosyal Psikoloji Yazıları)*, (1. Baskı), Gündoğan Yay., İstanbul 1994.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk, İzzet Ubeyd es-Seyyid, 1974.
- Ekinci, Elif, “İslam Dininin Çevreye ve Çevre Sorunlarına Bakış Açısı”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, (1), 2018,129-140.
- Ergil, Doğu, “Şiddetin Kültürel Kökenleri”, *Bilim Teknik Dergisi* (399), 2011.
- Ersoy, Hatice & Hilal Tiritoglu, “Türkiye’de Mültecilerin Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Hakları,” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, 2019, (2), 435-474.
- el Cevzi, Ebu’l-Ferec Cem’âlüddin Abdurrahman b., *Nüzhetü’l Ayüni’n-Nevazir fi İlmi’l Vücûhi ve’n Nezair*, thk: Muhammed Abdülkerim er Razi, Müessesetü’r- Risale, Beyrut 1987, 427-428.
- Erdem, Hüsamettin, ”Şiddet ve Şiddet Çeşitleri”, Faruk Sancar, (Ed.), *Din ve Şiddet Tarihi, Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yay., Ankara 2016, 59-89.

- er Rağıb, el İsfahani, Hüseyin Muhammed b. El- Mufaddal *el Müfredat fî Garibi'l Kur'ân*, (thk: Muhammed Seyyid), Daru'l Marife, Beyrut, (ts.) 183-184.
- From, Erich, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, (Çev: Yurdanur Salman, Nadir İçten), (9. Baskı), Payel Yayınevi, İstanbul 2014,
- Görgülü, Faruk, "Aile içi Şiddetin önlemede Dinin Rolü," *Diyanet İlmi Dergi*, 52, (2), 2016, 97-113.
- Güneş, Abdülbaki "Kur 'ân Işığında Şiddet Sorununa Bir Bakış," *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, V, (3), 2005, 8-27.
- Güleç, Hüseyin, Mürüvvet Topaloğlu, Demet Ünsal, Merih Altıntaş, "Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet" *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*; 4(1), 2012, 112-137.
- Güven, Mustafa, "Kur'an-ı Kerim'de Çevre Bilincini Dair Bazı Ahlaki Esaslar," *Birey ve Toplum Dergisi*, 2014, IV(8),139-159.
- Hatemi, Hüseyin, *İlahi Hikmette Kadın*, (1. Baskı), İşaret Yay., İstanbul 2013.
- Han, Byung Chul, *Şiddetin topolojisi*, (Çev. Dilek Zaptçioğlu), (1. Baskı), Metis Yay., İstanbul 2017.
- Hökelekli, Hayati, *Din psikolojisi*, (1. Baskı), Diyanet Vakfı yay., Ankara 1993.
- _____ "İntihar", *DİA*, TDVY. İstanbul 2020, XXII, 351-353.
- https://www.unhcr.org/cy/wpcontent/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR. (Erişim Tarihi:24.12.2022).
- İbnü'l Arabi, *Futuhâtı Mekkiye*, (Çev: Ekrem Demirli), Literal Yay., İstanbul 2007, II.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim*, thk: Sami b. Muhammed Selâme, Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyad 1997
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâri, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Mearif, Kahire, (t.s.), III-IV.
- İbn. Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Süneni İbn Mace Tercümesi ve Şerhi*, (Çev: Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay. İstanbul 1982.

- İpek, Muammer, "İslam Kültürü Açısından Çevre- İnsan İlişkisi Üzerine", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, XIV, (3), 227-240.
- Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, (3. Baskı), DİB, Yay., Ankara 2013.
- Karaman, Hayreddin-Çağrı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadrettin, *Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Kaya, Ali "İslam Hukukuna Göre Ötenazi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6) 1994, 133-146.
- Kayadibi, Fahri, "İslam Terör ve Şiddete Karşıdır", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi sosyoloji Konferanslar*, (36), 2007, 16-25.
- Kaysi, ALA Salih, "Aşırılıklar Karşısında Kur'an-ı Perspektiften Vasat Ümmet Olma Bilinci", (Çev: Yusuf Ağkuş), *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/2, (1), 195-229.
- Kayhan, Veli, "Kur'an'a Göre İsrâf Ve İktisat", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, (2), 2006,150-192.
- Keane, John, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, (Çev. Bülent Peker), (1. Baskı), Dost Kitabevi Yay., Ankara 1998.
- Kocacık, Faruk, "şiddet olgusu üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, III, (1), 1-7.
- Korkmaz, Ali, "Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet", *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası hakemli Dergisi*, 24, (2), 2016, 74-83.
- Korkmaz, Murat ve diğerleri, *Dünyada, Türkiye'de Kadın ve Şiddet*, (1. Baskı), Mobel Yay., Ankara 2015.
- Kula, M. Naci, "Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (IV), 2004, 18-43.
- Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmet b. Ebi Bekr b. Ferh, *el Camiu Li Ahkami' l Kur'an*, (Çev: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yay., İstanbul 2005.

- Kutup, Seyyid *Fi Zilalil Kur' an*, (Çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa), Hikmet Yay., İstanbul 1984, I-X..
- Maturudi, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî, thk, Ahmet vanlıoğlu, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Mizan Yay., İstanbul 2008.
- Huriye Martı, "Dinî Referanslar Çerçevesinde İntihar Olgusu ve İntiharı Besleyen Düşünce Kalıplarıyla Mücadele", *Diyanet İlmi Dergi*, 52, (3), 2016,69-80.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (Çev. Muhammed Han Kayani vd.), İnsan Yayınları, İstanbul 1986, I-VII.
- Merter Mustafa, *Dokuzyüz Katlı İnsan*, (8. Baskı), Kaknüs Yay. İstanbul 2007.
- Müslim, b. Haccâc b. Muslim el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, (Çev: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1979.
- Nesâî, Ebû Abdir rahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali b. Sinân, *es-Sünen*, thk.: Sâlih b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrâhîm, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *İnsan ve Tabiat*, İnsan Yay.,(Çev: Nabi Avcı), (1.Baskı), İstanbul 2019.
- Okcu, Abdulmecit, "Kur'ân' da Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", *Ekev Akademi Dergisi*, (56), Yaz 2013, 151-174.
- _____, Abdulmecit, *Kur'ân'a Göre Evrenin İnsana Musahhar Kılınışı*, Salkımsöğüt Yay., (1. Baskı), Erzurum 2009,.
- Okumuş, Ejder, "Müslüman Toplumlarda Görülen Şiddet İçerikli Davranışlar", *Diyanet İlmi Dergi*, 50, (3), 2014, 63-94.
- Okuyan, Mehmet "Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 93-134.
- Özaşar, Mehmet Emin, Ünal, İsmail Hakkı, Ünal, Yavuz, Erul, Bünyamin, Martı, Huriye, Mahmut Demir, *Hadislerle İslâm*, (4. Baskı), DİB Yay., İstanbul 2020, I- VI.
- Özdemir, İbrahim, "Kur'an ve Çevre", *İslami İlimler Dergisi*, 2006, (2), 161-183.

- Özerkmen, Necmettin & Haydar Gölbaşı, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (15), 2010, 23-37.
- Özer, Salim, “İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı”, *Bilimname*, XXVIII, (1), 2015, 55-65.
- Palabıyıklıoğlu, Refia, “Medya ve Şiddet”, *Kriz Dergisi*, (2), 123-126
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtiḥü'l-Gayb*, (1.Baskı), Daru'l Fikr, Beyrut 1981, I-XX.
- Recep Özdemir, “ İslâm Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Türkiye’deki İltica Hakkının Değerlendirilmesi”, *Route Educational and Social Science Journal*, (12), Aralık 2016,190-201.
- Polat, Oğuz, “Şiddet”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22, (1), 2016, 17-26.
- Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber ve İnsan Hakları”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III, (2), 2003, 23-48.
- _____, Saffet, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, (2), 2006, 38-67.
- _____, Saffet, *Asrın Afeti İsrâf*, TDVY.,(1. Baskı), Ankara 2021.
- _____, Saffet, “Hz. Peygamberin Çevrecilik Anlayışı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, XIV, (3-4), 405-421.
- Sarıkaya, Mehmet Emin, “Zorunlu Göç Bağlamında Kur’an’da Göç”, *Journal of Analytic Divinity*, 2, (1), 2018,235-252.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*,(2. Baskı), DİB Yay., Ankara 2011.
- Saydam, Abdullah, “Muhacir”, *DİA*, (3. Baskı), TDVY., Ankara 2019, II, 286-288.
- Sayın, Yusuf, “İnsan Hakları evrensel Beyannamesi ve İslam”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (26), 2015, 423-454.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İslam”, *DİA*, TDVY., İstanbul 2001, XXIII, 2-5.

- Seyyar, Ali, “İslâm’da Özürlülük Algısı Ve Hz. Muhammed’in Engelli İnsanlara (Sosyal Koruma Kapsamına Almasına Yönelik) Uyguladığı Psiko-Sosyal Yöntemler”, *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu*, İstanbul 2012, 225-238.
- Soysaldı, Mehmet, “Kur’an’da İsrâf Kavramı”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18-19), 2005,93-127.
- Sönmez, Mustafa, “Peygamberlerin “Tebliğ Sıfatı” ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturmada Diğer Sıfatların Rolü (Tebliğde “Temsil Gücünün Önemi)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2011/10, (35), 277-298.
- Şahin, Abdurrahman, *Bakara 256. Ayet Çerçevesinde İslam’da Din Hürriyeti*, (Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, Ankara 2006.
- Şahin, M. Süreyya, ”Cennet”, *DİA*, TDVY., İstanbul 1993, VII, 376-386.
- Şola, Hanefi En-Nisa Ayeti Bağlamında “Nuşûz ve Darp Kelimelerinin Anlam Kronolojisi”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler dergisi*, (12), 149-176.
- Taberi, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Camiu’l-Beyan an Te’vîli Ayi’l-Kur’an*, thk. Ahmed Şakir, (1. Baskı), Müessesetü’r Risale, Beyrut 2000.
- Tazegün, Yusuf, “Dengeli Ümmet ve Dengeli Ümmetin Özellikleri”, *Misbah (İslamî Düşünce Ve Araştırma Dergisi)*, (1), 2012, 77-98.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15. 09. 2022.)
- Tezcan, Münir, “Kur’an’ın Bedensel Engellilere Yaklaşımı”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 2007.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sûre b. Mûsâ, *el-Câmiu’s-Sahih*, thk, Sâlih b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrâhîm), (2. Baskı), Dâru’s-Selâm, Riyad 2000.
- Topaloğlu, Bekir, “Cebbar”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, VII, 181-182.
- Türk, Burcu & Gülçin Şenyuva, “Şiddet Sarmalı İçinden Siber Zorbalık: Bir Gözden Geçirme”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 2021,462-479.
- Türer, Celal, “Şiddetin Neliği ve Kavramsal Çerçevesi”, *Şiddet Karşısında İslam*, Bünyamin Erul, (Ed.), DİB Yayınları, İstanbul 2021, 13-25.

- Ubeyr, Ahmet, *El Mevsuatü'l Kelimete ve Ehavatiha fi' l Kur'an-ı Kerim*, (1.baskı) Daru'l Marife, Beyrut 2017.
- Vatandaşlar, Senem Ezgi - Zeynep Hatipoğlu Sümer, “Kadınlara Yönelik Psikolojik Şiddet Ölçeğinin (Psychological Maltreatment of Women Inventory) Türk Kültürüne Uyarlanması”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9, (53), 2019,341-371.
- Yaman, Ahmet, “Kur'an ve Örnek Uygulamalara Göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri”http://isamveri.org/pdfdrg/D01775/1999_4/1999_4_YAMANA.pdf, 75-77. (Erişim Tarihi: 17.02.2022)
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay., İstanbul 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Gulûv”, *DİA*, TDVY., 1996, XIV, 192-195.
- Yesevi, Ahmet, *Dîvân-ı Hikmetten Seçmeler*, (Haz: Kemal Eraslan), (2. Baskı), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1983.
- Yıldız, İbrahim, “Kur 'ân' da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yusuf Kıssalarına Psikolojik bir bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24, (1), 2020, 73-95.
- _____, İbrahim, *Kur'an'da Psikolojik Şiddet*, Kitap Dünyası Yay., (1.Baskı), İstanbul 2021, 41.
- Yıldırım, Zeki, “Kur'an ve Çevre Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 67-100.
- Yılmaz, Fethullah, “Ekolojik Denge Bağlamında Hz. Peygamber'in sünneti ile Hayvan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin Karşılaştırması” *Uluslararası yönetim ve sosyal araştırmalar Dergisi*, (5), 2016, 14-24.
- Zemahşeri, Ebü'l Kasım Mahmud b. Ömer b. el Harizmi, *Keşşaf Tefsiri*, (Çev: Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek), (1.Baskı), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016.
- Zühayli, Vehbe, “*Tefsirül Münir*”, (Çev: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Bilimevi Yay., İstanbul 2005, XI

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Rukiye YILDIZ
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	2022